International Journal of Recent
Research in Arts and Sciences
ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERZITET SKOPJE

JOURNAL

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

Volume 16

Skopje, Republic of North Macedonia

March, 2023

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

Owner and General Manager MSc Biljana Apostolova

Marketing Manager MSc Bozjidar Mladenov

Editor in Chief PhD Marjan Madjovski, MIT University

Lecture in English Anita Dimitrijovska-Jankulovska

EDITORIAL BOARD

Zvonimir Jankuloski, PhD, MIT University Skopje, Macedonia

Ales Krainer, PhD, University of Ljubljana, Ljubljana

Anka Trajkovska, PhD, Faculty of Technology and Technical Sciences, University St. Climent Ohridski, Bitola, Macedonia

Antonio Georgiev, MD, MSc, PhD, PHO Cardiology – Prima, MIT University - Skopje, Republic of Macedonia

Berta Gonzalvo, PhD Mechanical Engineering Macedonia

Blagoja Dastevski, PhD, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia

Bojan Krstic, PhD, University of Nis, Serbia

Branislav Mitrovic, PhD, University of Belgrade, Belgrade

Daniela Georgieva, MD, MSc, PhD, University Clinic for Orthopedic Surgery; Clinical Center “Mother Teresa”- Skopje; “Ss. Cyril and Methodius University” Skopje, Macedonia

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Dariusz Majchrzak, PhD, National Defense University, Warsaw, Poland

Darko Dimovski, PhD, University of Nis, Serbia

Dario Brdaric, PhD, Institute of Public Health for the Osijek-Baranya County, Osijek, Croatia

Dijana Jovanoska, PhD, PHI, Center of Public Health, Tetovo, Macedonia

Ejup Chota, PhD, University of Tirana, Plan Protection Department, Albania

Elizabeta Popova Ramova, PhD, MIT University, College of Wellness, Spa and Physiotherapy, Skopje, Macedonia

Elmi Jusufi, PhD, University Cyril and Methodius, Institute of Livestock, Skopje, Macedonia

Sergej Mihajlov, University Goce Delcev, Stip, Academy of music, Stip, Macedonia

Gabriela Dragan, PhD, Romanian American University, Bucharest, Romania

Georgi Georgiev, PhD, New Bulgarian University, Sofia, Bulgaria

Goran Bandov, PhD, Dag Hammarskjold University College of Interantional Reations and Diplomacy, Zagreb, Croatia

Herba Safeyedin, PhD, House of Egyptian Architecture, Cairo, Egypt

Igor Maric, PhD, Institute of Architecture and Urban&Spatial Planning of Serbia, Belgrade

Ilija Nasov, PhD, MIT University Skopje, Macedonia

Ivo Shlaus, PhD, Dag Hammarskjold University College of International Relations and Diplomacy, Zagreb, Croatia

Jordan Merkuri, PhD, University of Tirana, Plan Protection Department, Albania

Karol Janas, PhD, Alexander Dubcek University of Trencin, Slovakia

Kiril Filev, PhD, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

Kresimir Rotim, PhD, University of Zagreb, Faculty of Medicine, Zagreb, Groatia

Laith Jaafar Hussein Hnoosh, PhD, University of Kufa, Iraq

Lidija Geto, PhD, University Josip Juraj Strossmayer, Osijek, Croatia

Lubna Anjum, PhD, University of Agriculture, Faisalabad, Pakistan

Maciej Marszalek, PhD, National Defense University, Warsaw, Poland

Magdalena Punceva, PhD, MIT University, Faculty of Security Sciences, Skopje, Macedonia

Maja Jakovcevski, PhD, Univercity of Kraguevac, Faculty of Medicine, Kraguevac, Serbia

Magdalena Cara, PhD, University of Tirana, Plan Protection Department, Albania

ISSN: 1857-8128

Mehdi Rahmati, PhD, University of Maragheh, Maragheh, Iran

Mentor Zekiri, PhD, Ministry of Agriculture, Forestry and Water Economy, Phytosanitary Department, Skopje

Mila Pucar, PhD, Institute of Architecture and Urban&Spatial Planning of Serbia, Belgrade

Milica Denkovska, MA, MIT University Skopje, Macedonia

Mira Zafirova, PhD, University of Transport, Sofia, Bulgaria

Mirjana Devetakovic, PhD, University of Belgrade, Faculty of Architecture, Belgrade

Mirjana Jovanovska Stojanovska, MIT University, Faculty of Psychology, Skopje, Macedonia

Nenad Mikulic, PhD, Polytechnic of Zagreb, Zagreb, Croatia

Niko Herakovic, PhD, University of Ljubljana, Faculty of Mechanical Engineering, Ljubljana, Slovenia

Patrizia Cinelli, PhD in Chemistry at Pisa University, Italy

Recep Guloglu, PhD, Istanbul University, Istanbul, Turkey

Rudolf Kuharcik, PhD, Alexander Dubcek University of Trencin, Slovakia

Ryszard Szpyra, PhD, National Defense University, Warsaw, Poland

Roza Djoleva-Tolevska, MD, PhD, University Clinic for Orthopedic Surgery, University "St. Cyril and Methodius", Skopje, Macedonia

Safak Sahir Karamehmetoglu, PhD, Istanbul University, Istanbul, Turkey

Sami Ibrahim Mohamed Novr Gabir, PhD, University of Gezira, Sudan

Sasa Milijic, PhD, Institute of Architecture and Urban&Spatial Planning of Serbia, Belgrade

Snezana Djordjevic, University of Belgrade, Belgrade, Serbia

Susana Paixão, PhD, Polytechnic of Coimbra/Coimbra Health School, Portugal

Svetlana Dushanich Gachic, PhD, Banja Luka College, Bosnia and Herzegovina

Stipica Popovski, PhD, MIT University, Faculty of Dental Medicine, Skopje, Macedonia

Tanja Stanishic, PhD, University of Kragujevac, Serbia

Teuta Gjuladin-Hellon, PhD, Faculty for Food Industry, England

Todor Trifonov, PhD, Foundation of International and National Security, Sofia, Bulgaria

Torello Loti, PhD, Professor and Chair of Dermatology and Venereology, University of Rome

"G. Marconi" Rome, Italy

Vanja Kokol, PhD, University of Maribor, Faculty of Mechanical Engineering, Maribor, Slovenia

Vanja Shushnjar Chanovic, PhD, Banja Luka College, Bosnia and Herzegovina

Vesna Tunguz, PhD, University of East Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Vladan Djokic, PhD, University of Belgrade, Faculty of Architecture, Belgrade

Vukoman Jokanovic, PhD, Vinca Institute of Nuclear Sciences, University of Belgrade, Serbia

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

CONTENTS

Natural and Technical-technological Sciences

CLINICAL ASPECTS OF CANCER ASSOCIATED THROMBOSIS 9

HYPERTENSION IN ATHLETES 23

FAMILIAR ADENOMATOUS POLYPOSIS 33

TYPE 2 MYOCARDIAL INFARCTION 42

ASSESSMENT OF QUALITY OF LIFE BY WOMEN WITH URINE INCONTINENCE 49

PNEUMO MASSAGE-CUPPING AS EVIDENCE-BASED MEDICINE THERAPY 63

CONTEMPORARY BUS TERMINALS IN INNOVATIVE CONCRETE CONSTRUCTIONS 76

INTERIOR SPACE-SHAPING PROCESES 91

THE ARCHITECTURE AND FUNCTION OF SCHOOL BUILDINGS 107

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Social Sciences and Humanities

ATTACHMENT STYLE AND OCCURRENCE OF INTIMATE PARTNER VIOLENCE IN WOMEN 123

CONNESTION BETWEEN WORKPLACE STRESS AND YEARS OF EMPLOYMENT AMONG EMPLOYEES IN OUT OF FAMILY CARE INSTITUTIONS 137

TERRORISM - FOREIGN FIGHTERS FROM THE WESTERN BALKANS 151

MODERN FORMS OF TERRORISM - IDEOLOGY OF RADICALISM AND VIOLENT EXTREMISM 192

MACEDONIA IN A GEO-POLITICAL CLINCH 222

THE PROCESS OF RECONCILIATION AS THE ULTIMATE GOAL OF SUCCESSFULLY IMPLEMENTED TRANSITIONAL JUSTICE 236

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

NATURAL AND TECHNICAL-TECHNOLOGICAL SCIENCES

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

CLINICAL ASPECTS OF CANCER ASSOCIATED THROMBOSIS

Trajkovska Lazarova Emilija[1,2], Georgiev Antonio[1,2]

[1] University Clinic for Cardiology, 1000 Skopje, Republic of North Macedonia

[2] Faculty of Medicine, "Ss. Cyril and Methodius" University in Skopje, Republic of North Macedonia

Corresponding author, e-mail:emilaztra@gmail.com

Abstract

Active cancer accounts for 20% of the total incidence of venous thrombembolism (VTE), a condition called cancer-associated thrombosis (CAT) . Cancer is the leading cause of death in patients with VTE and vice versa. Risk factors for VTE can be classified into three groups: patient-related, cancer-related, and treatment-related. This review contains the most relevant, up to date, randomized controlled studies for carcinoma-associated thrombosis, pathogenesis and risk factors for CAT, risk assessment models, and most importantly, recommendation for thromboprophylaxis of patients with carcinoma, treatment of patients with CAT for both, hospitalized and outpatients, and secondary prevention of VTE, comparing efficacy and safety of low-molecular weight heparin (LMWH) to direct oral anticoagulans (DOAC), balancing between the risk of recurrent VTE and major bleeding .

Keywords: *cancer-associated thrombosis, DOAC, bleeding*

1. Introduction

Venous thromboembolism (VTE), which includes deep vein thrombosis (DVT) and pulmonary embolism (PE), is a very common and potentially fatal disease. It is the third leading cause of death, after acute coronary artery disease and stroke, and is responsible for more than 3 million deaths annually worldwide. There are several risk factors associated with VTE, such as

obesity, hormone use, and physical inactivity. but none as relevant as cancer. The annual incidence of VTE in cancer patients is currently estimated to be 0.5% compared to 0.1% in the general population. Active cancer accounts for 20% of the total incidence of VTE. More importantly, cancer is the leading cause of death in patients with VTE and vice versa [1].

The connection between malignancy and a clinically hypercoagulable state was first highlighted by Professor Armand Trousseau at the beginning of the 19th century. Since then, the relationship between malignancy and the clinical hypercoagulable state has been extensively studied and remains an important public health issue for cancer patients. Even today, patients with active malignancy remain at high risk of thromboembolic events, including venous thromboembolism (VTE) and arterial thromboembolism (ATE). VTE is more common and can occur at any time during the history of cancer and can even be the first sign of the disease [2]. However, in cancer patients, thromboembolism, including VTE and ATE, is the second leading cause of death after cancer itself, and the occurrence of thromboembolism can interrupt or delay necessary cancer treatment [3]. The incidence of VTE in cancer patients is approximately 4-7 times higher compared to healthy individuals and appears to be increasing over time, due to increased survival time, more thrombogenic cancer treatments, widespread use of central catheters, and better awareness of thrombosis in cancer patients. VTE in cancer is not limited to DVT and PE, it is found in unusual locations, such as the upper extremities, cerebral veins and splanchnic veins. Thrombosis of the upper extremities is 18 times more common in active cancer, due to the presence of a central venous catheter. Splanchnic thrombosis is often associated with certain gastrointestinal (GI) malignancies. Most of those findings are incidentally discovered during routine scans, and their potential impact on prognosis and outcome is still uncertain. On the contrary, ATE mostly manifests as MI and CVI. The last few years have seen drastic changes in the prevention and treatment of CAT. Large studies have emerged showing benefit in primary and secondary prevention of thromboembolism in cancer patients with direct oral anticoagulants (DOACs). Guidelines from various societies, including the American Society of Clinical Oncology (ASCO), the International Society of Thrombosis and Haemostasis (ISTH),

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

the European Society of Medical Oncology (ESMO), and the American Society of Hematology (ASH), address primary prevention and treatment on CAT.

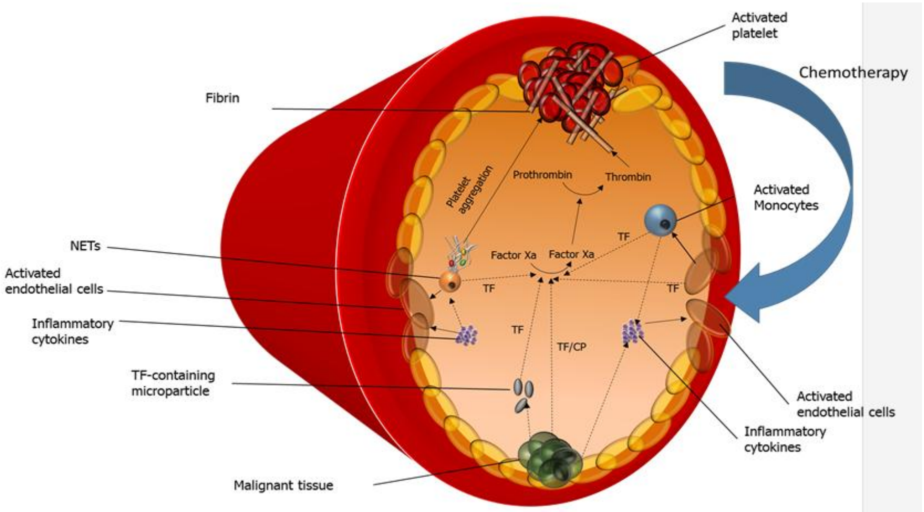

Figure 1. Pathophysiology of thrombosis in cancer patients (Thromb Haemost. 2017;117(2):219-230. doi: 10.1160/TH16-08-0615).

The pathogenesis of the thrombotic process in cancer patients is different compared to the general population. Cancer cells produce large amounts of tissue factor, which is an activator of the extrinsic coagulation pathway that results in the activation of factor X and consequently in fibrin synthesis and platelet activation. In addition to tissue factor, cancer cells can produce other substances, such as various cancer pro-coagulant factors that directly stimulate factor Xa, inflammatory cytokines that mediate endothelial dysfunction, and other tumor-produced substances, such as cancer mucins, which also thus they participate in the coagulation cascade. The fibrinolytic system is also inhibited by the synthesized plasminogen activator inhibitor-1 from cancer cells (Figure 1). This imbalance in the pro-anticoagulation balance leads to thrombosis with corresponding clinical consequences [4].

2. Risk factors for CAT

In 1856, Rudolf Virchow postulated a triad of conditions leading to thrombosis: endothelial injury, circulatory stasis, and a hypercoagulable state). Cancer patients have predisposing conditions for the formation of thrombi. Their treatment often requires multiple surgical procedures, with placement of long-term catheters and chemotherapy (endothelial injury). Carcinoma may also contribute to the development of circulatory stasis because extensive tumor vascular compression may occur, reducing blood flow locally. Cancer pain can also cause immobility, further exacerbating impaired venous drainage. Some types of cancer are associated with increased blood viscosity and acquired thrombophilia. More recently, genetic characteristics of cancer have been found to play a role in increasing the risk of VTE, demonstrated in colon and lung cancer, as well as in patients with myeloproliferative cancer[5].

Risk factors for VTE can be classified into three groups: patient-related, cancer-related, and treatment-related.

1) Risk factors related to cancer:

- Primary location of cancer has been consistently identified as a risk factor for VTE across various studies. Although incidence rates may vary based on clinical presentation, patients with carcinoma of the pancreas, stomach, uterus, kidney, lung, and primary brain tumors are associated with the highest rates of VTE. More recent studies have identified a high risk of VTE in association with hematological malignancies as well.
- Large cohort studies have identified stage as a major risk factor for VTE. In oncology patients undergoing surgery, advanced stage was also associated with an increased risk of VTE .
- The risk of VTE is highest in the initial period after cancer diagnosis, when many therapeutic interventions are undertaken, which probably contribute to the increased risk. However, even in patients receiving a single treatment such as chemotherapy, the risk is greatest during the initial period of treatment.

2) Risk factors related to treatment:

Chemotherapy is associated with a 2-6 fold increased risk of VTE compared to the general population. Specific chemotherapeutic agents may be associated with higher rates of VTE. In a prospective study, platinum-based regimens were significantly associated with VTE.

Cancer patients often receive erythropoiesis-stimulating agents for the treatment of anemia, which is associated with an increased risk of thromboembolic events. A recent retrospective analysis of hospitalized cancer patients showed that red blood cell transfusions were independently associated with an increased risk of VTE, arterial thromboembolic events, and in-hospital mortality. Platelet transfusions were also noted to have a similar association.

In a recent study of surgical patients with cancer, the risk factors for postoperative VTE were: age more than 60 years previous VTE advanced cancer, anesthesia lasting more than 2 hours) and bed rest longer than 3 days, while it was noted that 40% of VTE events occurred more than 21 days after surgery.

An increased risk of thrombosis is also associated with hospitalization, central venous catheters, while radiotherapy has not shown an association with the risk of thrombosis.

3) Risk factors related to the patient:

- The presence of comorbidities affect the risk of VTE. Among hospitalized patients, the most significant comorbidities associated with VTE are: infection, arterial thromboembolism, renal disease, pulmonary disease, and anemia.
- Previous history of thrombosis, hereditary thrombophilia (factor 5 Leiden, genetic mutation for prothrombin), age over 60 years and immobility are associated with increased risk for VTE.

3. Risk assessment models

There are several models for VTE risk assessment in cancer patients: Khorana score, Vienna CAT score (Cancer-associated thrombosis score), PROTECHT (Prophylaxis Thromboembolic Events Chemotherapy) and CONKO (Charité Onkologie) .

ISSN: 1857-8128

Currently, the most commonly used and well-known risk assessment model recommended by ASCO is the Khorana score, which stratifies cancer patients into different risk levels and identifies a high-risk group for thromboprophylaxis.

Korana score is the first risk assessment model for VTE in cancer patients, based on 5 variables (type of cancer, complete blood count: hemoglobin, platelets and leukocytes, and body mass index) to be assessed before starting chemotherapy. Each variable is assigned 1 point, except for the very high-risk cancer subclass, which counts 2. With 0 points, the patient is classified as low risk, 1-2 as intermediate, and ≥ 3 as high risk[6].

4. Thromboprophylaxis

According to the American Society of Clinical Oncology (ASCO) recommendations, all patients with malignant disease undergoing major surgery require thromboprophylaxis with unfractionated heparin (UFH) 5,000 U 2 to 4 hours before surgery and every 8 hours thereafter or low-dose heparin molecular weight (LMWH) 40 mg 2-4 hours preoperatively or 10 to 12 hours before surgery and 40 mg once daily thereafter, unless contraindicated due to active bleeding or high risk of bleeding. Thromboprophylaxis should be continued for 7 to 10 days, except for those patients who are at high risk such as limited mobility, obesity, history of VTE, or other additional risk factors, in whom VTE prophylaxis should be continued for up to 4 weeks. In lower-risk surgical settings, the decision on the appropriate duration of thromboprophylaxis should be made on a case-by-case basis [7].

Hospitalized patients with active malignancy and acute disease (heart failure, acute respiratory disease in the presence of chronic lung disease, acute infection, acute rheumatic disorder and inflammatory bowel disease) or reduced mobility should receive pharmacological thromboprophylaxis in the absence of contraindications. There is no need for routine pharmacological thromboprophylaxis during minor procedures or chemotherapy infusion.

For cancer outpatients, according to the latest 2021 recommendations from the American Society of Hematology (ASH), there is no need for routine pharmacologic thromboprophylaxis. High-risk cancer patients (KS≥2) may be offered thromboprophylaxis with apixaban,

rivaroxaban or LMWH before starting a new systemic chemotherapy regimen, provided they do not have significant risk factors for bleeding and interactions with therapy. The decision should be accompanied by a discussion with the patient about the relative benefits and harms, drug costs and duration of prophylaxis [8].

5. Treatment and secondary prevention

Currently, all 3 factor Xa inhibitors (rivaroxaban, apixaban, edoxaban) are approved by regulatory agencies for the treatment of CAT, but their use is not yet routine in primary VTE prophylaxis, except after elective major orthopedic surgery or in specific cases . Efficacy and safety for primary prevention of VTE in cancer patients has been demonstrated in 2 large randomized controlled studies since 2019: CASSINI (Rivaroxaban for thromboprophylaxis in high-risk outpatient cancer patients) and AVERT (Apixaban for prevention of venous thromboembolism in cancer patients).

DOACs are recommended as first-line treatment for acute DVT and PE in patients without cancer, but with a meta-analysis of 4 randomized clinical trials where a direct comparison between DOACs and standard antithrombotic therapy is made:

- HOKUSAI-VTE (Edoxaban for the treatment of cancer-related venous thromboembolism) [9]. In this open-label, randomized study, cancer patients who had acute symptomatic or incidental venous thromboembolism received LMWH for at least 5 days followed by oral edoxaban at a dose of 60 mg once daily (edoxaban group) or subcutaneous dalteparin at a dose of 200 IU per kilogram body weight once daily for 1 month followed by dalteparin at a dose of 150 IU per kilogram once daily (dalteparin group) for at least 6 months to 12 months. The primary overall outcome was recurrent venous thromboembolism or major bleeding within 12 months after randomization, regardless of treatment duration. Out of 1050 patients, 1046 were included in the final analysis. The primary outcome occurred in 67 of 522 patients (12.8%) in the edoxaban group compared with 71 of 524 patients (13.5%) in the dalteparin group. Recurrent venous thromboembolism occurred in 41 patients (7.9%) in the edoxaban group and in 59 patients (11.3%) in the dalteparin group. Major bleeding occurred in

36 patients (6.9%) in the edoxaban group and in 21 patients (4.0%) in the dalteparin group.The conclusion of the study is that edoxaban is not inferior to dalteparin in terms of the overall outcome of recurrent venous thromboembolism or major bleeding. The rate of recurrent venous thromboembolism was lower, but the rate of major bleeding was higher with edoxaban than with dalteparin.

- SELECT-D (Rivaroxaban and dalteparin in therapy in cancer patients at risk of venous thromboembolism) [10]. The aim of this study was to assess whether the oral factor Xa inhibitor, rivaroxaban, would offer an alternative treatment for VTE in cancer patients. In this multicentre, randomised, open-label, pilot study in the United Kingdom, patients with active cancer who had symptomatic pulmonary embolism (PE), incidental PE or symptomatic proximal lower extremity deep vein thrombosis (DVT) were recruited. Patients were divided into two groups: dalteparin (200 IU/kg daily during the first month, then 150 IU/kg on days 2-6) or rivaroxaban (15 mg twice daily for 3 weeks, then 20 mg once a day for a total of 6 months). The primary outcome was recurrence of VTE during 6 months. Safety was assessed by major bleeding and KRNMK. A total of 203 patients were randomly assigned to each group, of which 58% had metastases. 26 patients experienced recurrent VTE (dalteparin, n = 18; rivaroxaban, n = 8). The 6-month cumulative rate of VTE recurrence was 11%; the 6-month cumulative rate of major bleeding was 4% for dalteparin and 6% for rivaroxaban. The corresponding rates of KRNMK were 4% and 13%. In conclusion, rivaroxaban is associated with a relatively low rate of recurrence but a higher rate of CRC compared with dalteparin.

- CARAVAGGIO (Apixaban for the treatment of cancer-related venous thromboembolism) [11]. This multinational, randomized clinical trial included cancer patients who had symptomatic or incidental findings of acute proximal deep vein thrombosis or pulmonary embolism, who were randomized into 2 groups: apixaban (at a dose of 10 mg twice daily for the first 7 days, followed by with 5 mg twice a day) or subcutaneous dalteparin (at a dose of 200 IU per kilogram of body weight once a day for the first month, followed by 150 IU per kilogram once a day) for 6 months. The primary outcome was objectively confirmed recurrent venous thromboembolism. The main safety outcome was major bleeding.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Recurrent venous thromboembolism occurred in 32 of 576 patients (5.6%) in the apixaban group and in 46 of 579 patients (7.9%) in the dalteparin group. Major bleeding occurred in 22 patients (3.8%) in the apixaban group and in 23 patients (4.0%) in the dalteparin group.

The study concluded that apixaban is non-inferior to dalteparin for the treatment of cancer-related venous thromboembolism without an increased risk of major bleeding.

- ADAM VTE (Apixaban and Dalteparin in active venous thromboembolism associated with malignancy) [12]. The primary outcome is major bleeding. Secondary outcomes included recurrence of VTE and bleeding (major plus clinically relevant non-major bleeding-CRM). Patients with cancer-associated VTE are randomized into two groups: apixaban 10 mg twice daily for seven days followed by 5 mg twice daily for six months or subcutaneous dalteparin (200 IU/kg for one month followed by 150 IU/ kg once a day). Of the 300 randomized patients, 287 were included in the primary analysis. Metastatic disease was present in 66% of subjects; 74% received concurrent chemotherapy. Major bleeding occurred in 0% of 145 patients receiving apixaban, compared with 1.4% of 142 patients receiving dalteparin. Recurrent VTE occurred in 0.7% of apixaban, compared with 6.3% of dalteparin patients. KRNMK is 6% for both groups. The study concluded that apixaban was associated with low rates of major bleeding and recurrence rates of VTE in the treatment of VTE in cancer patients.

The 2020 ASCO recommendations regarding the choice and duration of the anticoagulation regimen are as follows: initial anticoagulation may include LMWH (preferred over UFH if renal function is normal), fondaparinux, or rivaroxaban. LMWHs, edoxaban, or rivaroxaban are preferred long-term over VKA. DOACs are associated with an increased risk of major bleeding, particularly for GI malignancy. Anticoagulation after the first 6 months should be considered in patients with metastatic cancer or active treatment for cancer, with periodic reassessment of the relationship between the risk of bleeding and the need for anticoagulant therapy.

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

6. Complications

Cancer patients are at increased risk of recurrent venous thromboembolism and major bleeding during anticoagulation treatment for cancer-associated thrombosis. Studies comparing a group of factor Xa inhibitors (edoxaban, rivaroxaban, and apixaban) with low-molecular-weight heparin have demonstrated that DOACs are a safe and effective alternative for the treatment of cancer-related thrombosis. Certain cancer patients, including those with gastrointestinal, genitourinary, or intracranial disease, may be at increased risk of bleeding complications when treated with DOACs. It is also of great importance to know the interactions between anticancer treatment and DOAC. Therefore, when assessing the suitability of Xa inhibitors for the treatment of CAT, the clinician must take into account the known interactions of these drugs, the individualized risk of bleeding and the patient's preferences, in order to make the best possible recommendation for anticoagulation therapy [13].

Although DOACs have significantly fewer drug interactions than VKAs, drugs that strongly affect the CYP3A4 enzyme and/or P-glycoprotein may alter DOAC plasma concentrations and may lead to clinically significant changes in their anticoagulant effects. CYP3A4 is a member of the hepatic cytochrome P450 enzyme system and is responsible for the oxidative metabolism of both apixaban and rivaroxaban. In contrast, dabigatran etexilate, the prodrug, is metabolized by esterases in plasma and liver without significant involvement of CYP3A4. As substrates of CYP3A4, rivaroxaban and apixaban are vulnerable to both inducers and inhibitors of this enzyme when given simultaneously, leading to potential increased toxicity or decreased efficacy.

A 2021 prospective cohort study at the Mayo Clinic, USA [14] investigated the rates of major and clinically relevant non-major (CRM) bleeding in patients with GI and non-GI cancer and VTE treated with rivaroxaban, apixaban and enoxaparin, treated in period from March 2013 to April 2021. In a cohort of 1392 CAT patients, 499 (35.8%) had GI cancer including 272 with luminal GI cancer (lower GI, 208; upper GI, 64), 176 with carcinoma of pancreas and 51 with cancer of the hepatobiliary tract. The rate of major bleeding and CRNM bleeding in patients with GI cancer was similar to that of 893 (64.2%) patients with non-GI cancer treated with apixaban,

rivaroxaban, or enoxaparin. Apixaban had a higher rate of major bleeding in luminal GI cancer compared with the non-GI cancer group (15.59 vs. 3.26; P=.004) and compared with enoxaparin in patients with luminal GI cancer (15.59 vs. 3.17; P=0.04). Apixaban had a lower rate of CRNM bleeding compared with rivaroxaban in patients with GI cancer (3.83 vs. 9.40; P=0.03). Rivaroxaban-treated patients in the luminal GI cancer group had a major bleeding rate similar to that of non-GI cancer patients (2.04 vs. 4.91; P=0.37).

The study concluded that apixaban had a higher rate of major bleeding in patients with luminal GI cancer compared with patients with non-GI cancer and compared with enoxaparin in patients with luminal GI cancer. Rivaroxaban does not show an increased risk of major bleeding in patients with GI cancer or luminal GI compared to patients with non-GI cancer.

7. Conclusion

These studies demonstrate the non-inferiority of DOAC compared to LMWH in the prevention of VTE recurrence in cancer patients without a significantly increased risk of major bleeding, except in patients with GIT malignancies where the risk of CRC is increased. Therefore, DOACs are preferred over VKA for treatment of VTE in cancer patients, for initial period of 6 months. Prolonged treatment should be considered for patients with high risk of VTE recurrence and low bleeding risk. Periodic reassessment is needed to estimate the cost-benefit of anticoagulant treatment, for balance between bleeding and thrombosis.

References:

[1] Fernandes CJ, Morinaga LTK, Alves JL Jr, Castro MA, Calderaro D, Jardim CVP, Souza R. Cancer-associated thrombosis: the when, how and why. Eur Respir Rev. 2019 Mar 27;28(151):180119. doi: 10.1183/16000617.0119-2018. PMID: 30918022.

[2] Donnellan E, Khorana AA. Cancer and Venous Thromboembolic Disease: A Review. Oncologist. 2017 Feb;22(2):199-207. doi: 10.1634/theoncologist.2016-0214. Epub 2017 Feb 7. PMID: 28174293; PMCID: PMC5330704.

[3] Khorana AA, Francis CW, Culakova E, Kuderer NM, Lyman GH. Thromboembolism is a leading cause of death in cancer patients receiving outpatient chemotherapy. J Thromb Haemost. 2007 Mar;5(3):632-4. doi: 10.1111/j.1538-7836.2007.02374.x. PMID: 17319909.

[4] Ay C, Pabinger I, Cohen AT. Cancer-associated venous thromboembolism: Burden, mechanisms, and management. Thromb Haemost. 2017;117(2):219-230. doi: 10.1160/TH16-08-0615.

[5] Ades S, Kumar S, Alam M, Goodwin A, Weckstein D, Dugan M, Ashikaga T, Evans M, Verschraegen C, Holmes CE. Tumor oncogene (KRAS) status and risk of venous thrombosis in patients with metastatic colorectal cancer. J Thromb Haemost. 2015 Jun;13(6):998-1003. doi: 10.1111/jth.12910. Epub 2015 Apr 23. PMID: 25809746.

[6] Khorana AA, Kuderer NM, Culakova E, Lyman GH, Francis CW. Development and validation of a predictive model for chemotherapy-associated thrombosis. Blood. 2008 May 15;111(10):4902-7. doi: 10.1182/blood-2007-10-116327. Epub 2008 Jan 23. PMID: 18216292; PMCID: PMC2384124.

[7] Key NS, Khorana AA, Kuderer NM, Bohlke K, Lee AYY, Arcelus JI, Wong SL, Balaban EP, Flowers CR, Francis CW, Gates LE, Kakkar AK, Levine MN, Liebman HA, Tempero MA, Lyman GH, Falanga A. Venous Thromboembolism Prophylaxis and Treatment in Patients With Cancer: ASCO Clinical Practice Guideline Update. J Clin Oncol. 2020 Feb 10;38(5):496-520. doi: 10.1200/JCO.19.01461. Epub 2019 Aug 5. PMID: 31381464.

[8] Lyman GH, Carrier M, Ay C, Di Nisio M, Hicks LK, Khorana AA, Leavitt AD, Lee AYY, Macbeth F, Morgan RL, Noble S, Sexton EA, Stenehjem D, Wiercioch W, Kahale LA, Alonso-Coello P. American Society of Hematology 2021 guidelines for management of venous thromboembolism: prevention and treatment in patients with cancer. Blood Adv. 2021 Feb 23;5(4):927-974. doi: 10.1182/bloodadvances.2020003442. Erratum in: Blood Adv. 2021 Apr 13;5(7):1953. PMID: 33570602; PMCID: PMC7903232.

[9] Raskob GE, van Es N, Verhamme P, Carrier M, Di Nisio M, Garcia D, Grosso MA, Kakkar AK, Kovacs MJ, Mercuri MF, Meyer G, Segers A, Shi M, Wang TF, Yeo E, Zhang G, Zwicker JI, Weitz JI, Büller HR; Hokusai VTE Cancer Investigators. Edoxaban for the Treatment of Cancer-Associated Venous Thromboembolism. N Engl J Med. 2018 Feb 15;378(7):615-624. doi: 10.1056/NEJMoa1711948. Epub 2017 Dec 12. PMID: 29231094.

[10] Young AM, Marshall A, Thirlwall J, Chapman O, Lokare A, Hill C, Hale D, Dunn JA, Lyman GH, Hutchinson C, MacCallum P, Kakkar A, Hobbs FDR, Petrou S, Dale J, Poole CJ, Maraveyas A, Levine M. Comparison of an Oral Factor Xa Inhibitor With Low Molecular Weight Heparin in Patients With Cancer With Venous Thromboembolism: Results of a Randomized Trial (SELECT-D). J Clin Oncol. 2018 Jul 10;36(20):2017-2023. doi: 10.1200/JCO.2018.78.8034. Epub 2018 May 10. PMID: 29746227.

[11] Agnelli G, Becattini C, Meyer G, Muñoz A, Huisman MV, Connors JM, Cohen A, Bauersachs R, Brenner B, Torbicki A, Sueiro MR, Lambert C, Gussoni G, Campanini M, Fontanella A, Vescovo G, Verso M; Caravaggio Investigators. Apixaban for the Treatment of Venous Thromboembolism Associated with Cancer. N Engl J Med. 2020 Apr 23;382(17):1599-1607. doi: 10.1056/NEJMoa1915103. Epub 2020 Mar 29. PMID: 32223112.

[12] McBane RD 2nd, Wysokinski WE, Le-Rademacher JG, Zemla T, Ashrani A, Tafur A, Perepu U, Anderson D, Gundabolu K, Kuzma C, Perez Botero J, Leon Ferre RA, Henkin S, Lenz CJ, Houghton DE, Vishnu P, Loprinzi CL. Apixaban and dalteparin in active malignancy-associated venous thromboembolism: The ADAM VTE trial. J Thromb Haemost. 2020 Feb;18(2):411-421. doi: 10.1111/jth.14662. Epub 2019 Nov 28. PMID: 31630479.

[13] Kimpton M, Carrier M. Efficacy and safety of Xa inhibitors for the treatment of cancer-associated venous thromboembolism. Expert Opin Drug Saf. 2019 Apr;18(4):313-320. doi: 10.1080/14740338.2019.1601699. Epub 2019 Apr 8. PMID: 30925842.

[14] Houghton DE, Vlazny DT, Casanegra AI, Brunton N, Froehling DA, Meverden RA, Hodge DO, Peterson LG, McBane RD, Wysokinski WE. Bleeding in Patients With Gastrointestinal Cancer Compared With Nongastrointestinal Cancer Treated With Apixaban, Rivaroxaban, or Enoxaparin for Acute Venous Thromboembolism. Mayo Clin Proc. 2021 Nov;96(11):2793-2805. doi: 10.1016/j.mayocp.2021.04.026. Epub 2021 Aug 20. PMID: 34425962.

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

HYPERTENSION IN ATHLETES

Georgiev Antonio[1,3], Furnadjiski Atanas[1], Manev Nikola[1], Mitevski Goran[1], Nikolovski Robert[1], Trajkovska Lazarova Emilija[1,3], Jovanovski Srceva Marija[2,3], Jovanoski Mario[1,3], Bojovski Ivica[1,3], Boshev Marijan[1,3], Kalpak Oliver[1,3], Pejkov Hristo[1,3]

[1] *University Clinic for Cardiology, 1000 Skopje, Republic of North Macedonia*

[2]*University Clinic of Traumatology, Orthopedic Disease, Anesthesiology, Reanimation, and Intensive care Medicine and Emergency Department, 1000 Skopje, Republic of North Macedonia*

[3]*Faculty of Medicine, Ss.Cyril and Methodius University in Skopje, Republic of North Macedonia*

Corresponding author, e-mail:antoniogeorgiev@yahoo.com

Abstract

Hypertension is the most common cardiovascular disease in athletes. Prompt diagnosis and management is crucial for ensuring safe sport participation and prevention of long term complications in athletes. Many diagnostic tools are involved in the management algorithm of the hypertension starting from good anamnesis especially the family history, as well as other simple and sophisticated paramedical imaging techniques, as ECG, Echocardiography, 24 Hours ambulatory ECG monitoring, cardiac MRI and many others. Distinguishing an athlete heart from pathological heart muscle hypertrophy is the key step for the differential diagnosis. **Conclusion:** Proper pharmacological and non pharmacological measures will facilitate satisfying long term prognosis for the athletes.

Keywords: *Hypertension, athletes, diagnosis, prognosis*

1. Introduction

Hypertension, as in the overall population, is the most common disease in athletes too. This condition was defined in 11 different ways in 25 studies presenting the definition for

ISSN: 1857-8128

hypertension(4)The most often used criteria for hypertension ranged from SBP>=140 or DBP >= 90mmHg to BP>140/90mmHg. This specific population group has its characteristics and importance in diagnosis and differentiation between pathology and healthy heart and this distinction lies within the very essence of medicine. Other specificity is the need of treatment medications which should be used in this group and detraining conditions. There are many recommendations and theories that have been changed in late years depending on the understanding the physiological and pathophysiological mechanisms of the cardiovascular changes in the sportsmen organism. What was considered abnormal in the 20th century, is nowadays widely accepted as adaptive physiology.

As said above, hypertension is the most common cardiovascular disease in the general population as well as in athletes and it is an important cause of long-term morbidity and mortality even in fit athletes. According to different reference centers, its prevalence is 25% of the world population and it is estimated that a quarter of the world’s population is suffering from hypertension. Several studies found an inverse relationship between physical activity and blood pressure. Caselli et al. reported a prevalence of 3% among a large cohort of competitive athletes. Berge et al. reported prevalence similar to sedentary population but there was a difference between various sports. Power sports seemed to be associated with higher systemic BP levels. Different percentages are found between the ESC, AHA and ACSM (1,2). In competitive athletes the prevalence of EBPR is highest according to ESC (19,6%) and lowest using the ACSM guidelines (6,8%). Generally said, the prevalence of hypertension in athletes varied from 0% to up to 83% (3). Left ventricular hypertrophy, the hallmark of hypertensive heart, was detected in 20,5% of the athletes and was approximately two-fold more frequent in athletes with EBPR (an exaggerated blood pressure response). According to the Department of Sports Medicine (Medical Clinic VII) of the University Hospital Heidelberg (Germany) for their screening examination between April 2020 and October 2021 LVH was diagnosed in 233 athletes regardless of the athlete's sex: 20,5%;87 female athletes (22,0%); 146 male athletes (19,7%) out of 1137 athletes (mean age 21 years; median 18 years;). Among them cardiovascular

risk factors were rare, with nicotine abuse 3,0% and obesity 1,2% of the athletes median training period was 8 years (1).

2. Different definitions for EBPR are presented depending on the reference center

Different definitions and values of EBPR from different associations (ESC, AHA and ACSM) are also referenced. American Heart association (AHA) states peak BP>210mmHg in men, >190mmHg in women and/or >90mmHg diastolic peak BP in both sexes. The European Society of Cardiology (ESC) guidelines say peak blood pressure >220mmHg in men, >200mmHg in women and/or >85mmHg in men and 80 mmHg in women for diastolic peak BP is considered for hypertension. According to the American College of Sports Medicine (ACSM) guidelines systolic peak BP>225 mmHg and/or >90 mmHg for diastolic peak BP in both sexes (table 1) (1).

Table1. Different exaggerated Blood Pressure Response values between ESC, AHA and ACSM

Exaggerated values considered for HTA	Man	Women
AHA	**Sis. pbp >210mmHg** **Dias. pbp >90mmHg**	**>190 mm.Hg** **>90 mm.Hg**
ESC	**Sis. pbp 220 mm.Hg** **Dias. pbp .85 mmHg**	**>200 mm. Hg** **>80 mm.Hg**
ACSM	**Sis. pbp >225 mm Hg** **Dias. pbp >90mmHg**	**>225 mmHg** **>90 mmHg**

For better understanding there are certain patterns of hypertension in athletes which are generally accepted and they in part, differ from what is seen in the non-athletic normal population. According to this classification there are: Sustained systemic hypertension, white coat hypertension (WCH), masked hypertension (MH), hypertensive response to exercise (HRE) and isolated systolic hypertension (ISH) (2). Each of them has its own characteristics, prognosis, outcome and treatment options.

For athletes prompt diagnosis of the elevated values of blood pressure is important because the large majority of patients with elevated blood pressure on preparticipation examination (PPE) will eventually develop hypertension (4) opposite of what was meant that sport activity lowers the blood pressure and was even recommended as a treatment for hypertension. The diagnosis can be made after two elevated blood pressure measurements taken at unique time points. Measurements should be performed while the athlete is seated and relaxed, with the back supported and both feet on the floor, ideally for a period of five minutes prior to the measurement (5). Any stimulant substances like alcohol, nicotine, caffeine etc. should be excluded minimum 60 minutes prior measuring, and a proper arm cuff should be used which size is of particular interest in this population, e.g., because of the larger upper arm circumference of strength athletes compared to the normal population may lead to higher BP measurement results, a quiet environment and warm room are also needed. For pediatric population, appropriate percentiles for sex, age and height should be used to ass's measurements and anthropomorphic data should be obtained as needed (2,5).

3. Why early recognition and diagnosis of elevated blood pressure in athletes is so important?

The answer to this question does not differ from what is applied for the rest of the population. Hypertension and its long term consequences are the rationale for Preparticipation Examinations in athletes. The Sudden Cardiac Death (SCD) as the worst possible outcome, among these individuals is the 2.5 higher compared to normal population (2). Other possible and most common complication is the left ventricular hypertrophy defined as septal or posterior left

ventricular (LV) wall diameter>= 13mm. or LV mass >162g in female or >224g in male individuals according to the established 2D echocardiography area length method. There is fivefold increased risk of atrial fibrillation in endurance athletes and exercise-induced arrhythmogenic right ventricular cardiomyopathy through repeated bouts of high BP on myocyte junctions in the atria and the ventricles (4).

These measures for diagnosis in general are:

1. Thorough individual and family history;

2. Establishing blood pressure levels, home and 24-hour ambulatory blood pressure measurement;

3. Identifying secondary causes of hypertension as: high sodium intake, alcohol use, illicit drug use (cocaine, PCP, amphetamines), tobacco use, ergogenic aids like caffeine, human growth hormone, anabolic steroids, pharmacologic factors like NSAID, stimulant medications, oral contraceptive pills, corticosteroids, dietary supplements like ephedra, ginkgo and some organic especially renal conditions as nephrotic syndrome, congenital abnormalities, polycystic kidney disease, parenchymal disease, endocrine conditions, hyperthyroidism, diabetes mellitus, congenital adrenal hyperplasia, pheochromocytoma, neurologic causes, Increased intracranial pressure, psychological causes and vascular disease as coarctation of the aorta or renal vein/artery abnormalities. Around 5-10% of causes might be from secondary factors. Signs of secondary hypertension include an onset under the age of 30, the absence of risk factors including a positive family history, stage 3 hypertension and a suddenly occurring stage 2 hypertension or resistant hypertension.

4. Evaluating the overall cardiovascular risk by searching for other risk factors and risk stratification: the terms low, moderate high and very high added risk are calibrated to indicate an approximate absolute 10-year risk to 20%, 20% to 30% and greater than 30%respectively, according to the Framingham criteria, or an approximate absolute risk of fatal cardiovascular disease of less than 4%, 4-5%, 6-8% and more than 8%, according to the European SCORE system (2), target organ damage as headache, visual changes, chest pain, urinary changes,

excessive sweating and shortness of breath and concomitant diseases, or accompanying clinical conditions; Diminished or delayed femoral pulses (brachial femoral delay) and low or unobtainable blood pressure in a lower extremity raise concern and indicate the need for further investigation or possible coarctation (2).

5. Laboratory tests as complete blood count, electrolytes, urinalysis, renal function evaluation; glucose tolerance test; BUN and creatinine levels, quantitative proteinuria; lipid profile, thyroid function.

6. Imaging techniques as ECG, echocardiography, carotid ultrasound, pulse wave velocity measurement; Ankle-brachial blood pressure ratio index; 2D echocardiography should be obtained in athletes with hypertension to detect signs of hypertensive heart disease defined as variable mix of electrical, structural and functional adaptations to athletic training i.e at least 4 hours of moderate to vigorous exercise a week (7). This is not always simple to be done because of the similar patterns of hypertrophy in other hypertensive patients which are not sportsmen. As said above the left heart in the athlete tends to become hypertrophied as a response of the repetitive chronic exercise overload. According to the basic Morganroth hypothesis presented in 1975 the cardiac response to exercise depends on the type of training. There are several groups of sport types according to ESC guidelines and these are: skill, power, mixed and endurance (isotonic) sports (7). The pattern of heart remodeling might be: eccentric which means chamber dilation due to dilation of the skeletal muscles vasculature, volume overload and increased LV diastolic filling seen in endurance (isotonic) sports. Opposite of this, strength (isometric) training such as weight lifting, utilizes resistance in order to build muscle size and strength as well as anaerobic endurance. This will result in increasing the systemic vascular resistance, systolic blood pressure an LV afterload leading to concentric remodeling and hypertrophy with only slight chamber dilation, however most sport disciplines have a mixture of these changes while skill disciplines are accompanied by only minimal cardiac remodeling that is why the type, frequency and duration of exercise need to be recorded (5).

There are several echocardiography markers which are used to distinguish a pathologic LVH from an athlete heart. Diastolic function assessment is the key point in the examination of

hypertensive athletes and this is often first and only presentation of hypertension in the athlete. Presence of diastolic dysfunction needs at least 50% of the following criteria: septal e' velocity <7cm/s or lateral e' velocity <10 cm/s, average E/e >14, tricuspid regurgitation velocity >2,8 m/s and LAVI >34 ml/m2. The E/A ratio may be greater than 2 mimicking severe diastolic dysfunction, but the s' and e' are NORMAL (>8>10cm/s) (5). Left atrial dilation is a result of increased LV filling pressures and it is associated to LV mass irrespective of type of hypertrophy. In athletes it is a result of increased LA pressure especially found in endurance sports. Normal ranges of LA in athletes ranges 45mm in women and 50mm in men measured by anteroposterior diameter. Another parameter should be considered too and that is the systolic function which can be underestimated with the Simpson's method of measuring the ejection fraction. A small percentage of athletes may present with a borderline or mildly reduced EF but a value <50% must be a subject of further evaluation. Advanced imaging techniques such as speckle tracking echocardiography, global longitudinal strain, magneting resonance imaging or 3D speckle tracking may give much precise information's for the heart function in hypertensive athletes. For example, a mean systolic annular velocity at four sites <9cm/s has a sensitivity of 87% and specificity of 97% for differentiation of LVH due to hypertension or hypertrophic cardiomyopathy due to athlete's heart. Myocardial fibrosis can be found in 50% of hypertensive patients especially when LVH and impaired global longitudinal strain are present (5). Other structure which should b assessed is the aortic root and every abnormal increase should be regarded as a pathologic finding.

4. What after diagnosing a hypertensive athlete?

That depends on the stage of the hypertension and the presence of the signs of end organ damage. If the athlete is diagnosed with stage 1 or 2 hypertension and has not signs of end organ damage one will not have any restrictions on their participation in sports while athletes diagnosed with stage 1 or stage 2 hypertension accompanied by signs of end organ damage may not participate in sport until their BP is well-controlled (2). Controlled BP means values below 130/80 mmHg as two successive measurements at least two weeks apart and resolution of any

transient signs of end organ damage that may have been present. The goal of treatment is blood pressure below 120/80. After establishing normal values of BP athlete may proceed with the sport activity after two weeks and monthly reassessment should be obtained than after few months and then annually, assuming the BP remains well-controlled (8,9).

5. Pharmacological therapy

It should be applied after 3 months if the implemented lifestyle changes do not sufficiently lower the BP and some of them are salt restriction, physical activity, weight reduction, alcohol restriction, nicotine cessation, discontinuation of supplements and drugs (NSAID).

ACE inhibitors should be considered first line therapy if not tolerated ARBs are applied. Calcium canal blockers (CCB) especially dihydropyridines (amlopine, lercanidipine, nifedipine) should be preferred also as a first line drugs. Diuretics are banned because of their potential to mask enhancing substances in the bloodstream during laboratory testing and can be used only if the therapeutic use exemption (TUE) has been granted, that can provoke electrolyte disbalance too. Beta blockers are banned by the World Anti-Doping Agency (WADA) in various skill sports including archery and shooting and they can be considered as third line therapy for non-skill sports. A combination of ACE inhibitors or ARB with CCB seems to be optimal (8,9).

Teratogenic effect of ACE inhibitors should be considered in female pregnant athletes and CCB are first line option in that group, beta blockers especially labetalol may be considered a second line therapy in female athletes or added to combination therapy.

6. Conclusion

Athletes as a part of the general population are not spared from the hypertensive disease. Early diagnosis is crucial in the preparticipation time for stopping the long term complications and sudden death. Nonpharmaacological and pharmacological measures are an important part of the treatment strategies and adequate drug combination must be obtained in the athlete patients. Good anamnesis is the first step in unmasking the diagnosis of hypertension. Supplement use

ISSN: 1857-8128

also should be noted as a contributing factor for high BP values in the athletes. Recommendations for the sport participation and detraining are individual and does not differ extremely from the general population. Knowing the athlete's heart echo characteristics is a cornerstone for distinguishing healthy from pathological heart.

References

[1] Karsten Keller, Katharina Hartung, Luis del Castillp Carillo, Julia Treiber, Florian Stock,Chantal Schroeder, Florian Hugenschmidt, Birgit Friedmann-Bette. Hypertension in athletes. Journal of Clinical Medicine Exercise. 2022; 11(16):4870. doi: 10.3390/jcm11164870.

[2] Victor Schweiger, David Niederseer, Christian Schmied, Christine Attenhofer-Jost, Stefano Caselli. Athlets and Hypertension. Curr Cardiol Rep. 2021;23(12):176. doi: 10.1007/s11886-021-01608-x.

[3] HM Berge, CB Isern, E Berge. Blood pressure and hypertension in athletes: a systematic review. B J Sports Med. 2015;49(11):716-723. DOI: 10.1136/bjsports-2014-093976.

[4] Henry Pelto. Hypertensive medications in Competitive Athletes. Current Sport Medicine Reports. 2017;16(1):45-49. doi: 10.1249/JSR.0000000000000325.

[5] Sameer Dixit. Hypertension in Athletes. UpToDate. 2021.

[6] Stefano Caselli , Andrea Serdoz , Federica Mango, Erika Lemme , Antonia Vaquer Seguì, Alberto Milan, Christine Attenhofer Jost , Christian Schmied, Antonio Spataro, Antonio Pelliccia.High blood pressure response to exercise predicts future development of hypertension in young athletes. European Heart Journal. 2019;40(1):62-68. doi: 10.1093/eurheartj/ehy810.

[7] Costas Tsioufis. “Hearts that strain” Distinguishing athlete’s heart from hypertensive disease in the echo lab and beyond. Hellenic Journal Of cardiology. 2018;Vol.59(3):189-1916. https://doi.org/10.1016/j.hjc.2018.06.006.

[8] Robert H. Fagard. Athlets with Systemic Hypertension. Cardio Clin. 2007;25(3):441-8, vii. doi: 10.1016/j.ccl.2007.07.001.

[9] Stefano Casell, Antonia Vaquer Sequi, Erika Lemme, Filippo Quattrini, Alberto Milan, Flavio D’Ascenzi, Antonio Spataro, Antonio Pellicia. Prevalence and Management of Systemic Hypertension in Athletes. Am J Cardiol. 2017;119:1616-1622. 2017;119(10):1616-1622. doi: 10.1016/j.amjcard.2017.02.011.

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

FAMILIAR ADENOMATOUS POLYPOSIS

Violeta Hristova-Janik[1*], Martin Angjelov[1]

[1]Department of Gastroenterohepatology, General hospital Remedika, Skopje, N. Macedonia

email[*] : violetajanik@gmail.com

email: martinmkd95@gmail.com

Abstract

Introduction: Familiar adenomatous polyposis is defined as autosome-dominant syndrome, characterized by multiple polyps on the large intestine, starting from dozen up to thousands, which if being misdiagnosed, one or several of them, can easily transform into cancer.

Presentation of case: The patient is 24-year-old female with FAB with more than hundred colon polyps, cancer in sigmoid colon, adenoma of the right suprarenal glandule and operated papillary thyroid carcinoma.

Conclusion: FAP is an incurable cancer predisposition syndrome that requires intense endoscopic surveillance and prophylactic colorectal and potentially duodenal surgery to avoid cancer. Even following surgery, patients remain at risk for duodenal, gastric, thyroid cancer, desmoid tumors. No single agent or combination of agents has convincingly been shown to delay disease progression.

Keywords: *Colorectal cancer; Familial adenomatous polyposis; APC gene; thyroid cancer*

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

1. Introduction

From all newly diagnosed cancers, 10% are colorectal cancers (CRC) [1]. About 20-30% from cases are associated with positive CRC family anamnesis, 3-5% are associated with genetic syndromes, while FAP (familiar adenomatous polyposis) represents 1% from all diagnosed carcinomas of the colon [2]. On the second place after Lynch syndrome is FAP [3]. Most of the patients diagnosed with FAP (about 70%) have positive family anamnesis for CRC [4]. Case of FAP is reported in 3-year-old kid. [5].

The incidence of FAP in EU is 1/8.300 equally in both genders. Prevalence is 1/11.300-37.600. The patients are asymptomatic until a bleeding is present or secondary anaemia due to enormous significant number of polyps or colorectal carcinoma. Cancer itself arises from colonic polyps after decade. FAP could presents as extra colonic manifestations just as: osteomas, dental abnormalities, congenital hypertrophy of retina’s pigment, desmoids tumours and suprarenal adenomas, extra colonic cancers just as (thyroid, liver, stomach, biliary truncus, and brain) [6].

The exact reason of this syndrome is genetic mutation of the APC (adenomatous polyposis coli) gene. The APC gene is tumour suppressor gene responsible for apoptosis of the colonic epithelial cells. APC gene is located in chromosome 5q21-q22, contains 8535 nucleotides, in a 21 exons [7]. Mutation of the same gene lets uncontrolled growing of the cells and development of adenomas. 10-30% of the patients diagnosed with FAP do not have APC gene mutation [8]. Family members of the patients with CRC without proven gene’s mutation must undergo control’s colonoscopy.

FAP is classified as three phenotypes: mild, intermediate and severe.

Severe phenotype is characterized with presence of over 1000 polyps, mostly of them manifested between the first and second decade of life, parallel being present extra colonic manifestations (9, 10]. For the intermediate phenotype there are present hundreds up to thousand polyps during second and third decade.

Attenuated FAP(AFAP) is the least aggressive form of FAP. AFAP is characterized with less than 100 polyps, usually in right colon, with excluding the rectum, with low risk of

malignant alteration of CRC vice FAP, less than 70% [11]. AFAP has lower incidence of extra colonic manifestations, but frequent presents with adenomas of the stomach and duodenum.

Papillary thyroid carcinoma is developed in about 2% of the patients with diagnosed FAP [12]. In about 90% of the patients with thyroid carcinomas including FAP are women (94%). Thyroid carcinoma in patients with FAP is diagnosed in age lower than 30 years (78%), histologically is papillary in 89% and multifocal. In patients with FAP there are adrenal tumours in 13% while in the rest population there are 3%. The nature of these tumours in patients with Familiar adenomatous polyposis is not different than the average population [13]. It is being recommended that annual US examinations of the Thyroid gland in way of early detection of cancer [14].

Desmoids tumours are presents in over of 15% in patients with FAP and are usually benign but could show aggressive growing and do compression to the local organs, blood and lymph vessels. In these particularly cases there are recommendations of surgical treatment. Selective estrogenic receptor modulators have a positive effect towards treatment of desmoids tumours [15].

Incidence of Hepatoblastoma is low. Hepatoblastoma is present in male kids under 5 years old. It is recommended US (ultrasound exam) of the liver and blood level concentration of α-feto protein up to 3-6 months [16].

Diagnose is made by including clinical investigation of the symptoms, familiar positive anamnesis, colonoscopy and genetic testing. If APC mutation of the gene is positively confirmed, an additional genetic investigation in all first-blood degree relatives should be performed also. Surgical treatment includes proctocolectomy or ileo-rectal anastomosis for AFAP.

2. Case report

Female patient aged 24 years with anemia for over 3 years and positive familiar anamnesis for CRC. Father deceased because of CRC on 40 years old. One year prior to the discovery of the colonic polyposis and colorectal carcinoma, she undergone for surgical

treatment of pappilary thyroid carcinoma in her left lobe – staged first stadium pTNM =pT2, pNx,G2. After surgical treatment she is treated with radio-iodine and levothyroxine.

Colonoscopic finding revealed hundreds polyps lengths from rectum up to caecum, including sessile and pendular types, sized 2-30 mm (fig. 1a,1b).

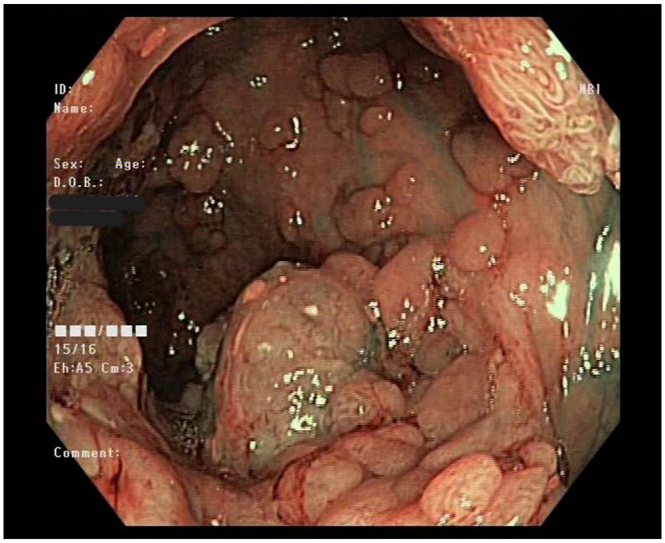

Figure 1a. Familiar adenomatous polyposis with narrow band imaging(NBI)

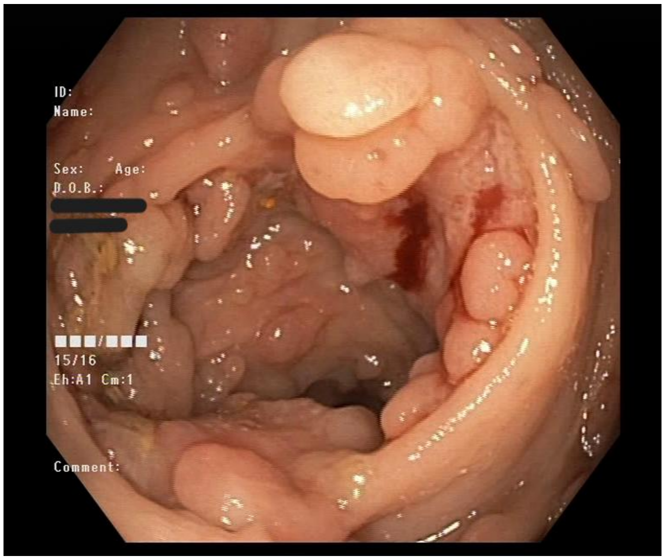

Figure 1b. Familiar adenomatous polyposis without NBI

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

In sigma there was malignant polyp sized about 30mm, which from biopsy was taken. The histopathological exam revealed colonic adenocarcinoma (figure 2).

Figure 2. Adenocarcinoma on sigmoid colon

On CT scan of the abdomen there is presence of adenoma of the right suprarenal glandule sized 20 mm, multiple liver haemangiomas, tumors in colon with enlarging of the edged lymphatic nodules.

An colectomy with illeo-recto anastomosis was done.

3. Discussion

Patients with FAP gets CRC in early age, which is why, it is very important performing an early colonoscopy screening. Polyps are developed in early teenage years that bring up to 100% risk for CRC until 40 yrs of age if the disease is left unthreatened. Children with FAP should performed sigmoidoscopy, and if they do not have polyps, a routine colonoscopy should be again performed for 2 years. These patients should undergo annual colonoscopies starting from 10-12 years of age [17]. In one study including 8903 patients with polyposis, APC and

MYH gene mutations are being found in 82% in patients who have 1000 polyps and 63% of the patients with 100-999 polyps. 9% of the patients who have 10-19 polyps [18]. That is why the presence of 20 and more polyps is been taken as a referent-border in a way for starting with genetic investigations, tests and genetic constalting [19,20].

Patients which undergone proctocolectomy with IPAA or colectomy with ileo-rectal anastomosis with kept rectal mucosa can be candidates for applying preventive chemotherapy because of the high risk for cancer of the rectum and duodenum. Proctocolecotmy is performing if in rectum there are polyps greater than 5 mm that can be endsocopially removed. There are several benefits such as: decreased bowel frequency, lowering the incontinency, lowering the urinary and sexual dysfunction, avoiding for making ileostoma. Then an upper digestive endoscopy is performed due to decreasing the risk of duodenal cancer and ampullary cancer starting on 30 years of age[21]. Incidence of development for duodenal cancer is 4,5%. [22]. The patients suffering of progressive tumor may be threaten with chemotherapy or operative treatment.

References:

[1] Sung, H, Ferlay, J, Siegel, RL, Laversanne, M, Soerjomataram, I, Jemal, A, Bray, F. Global cancer statistics 2020: Global cancer statistics 2020: GLOBOCAN estimates of incidence and mortality worldwide for 36 cancers in 185 countries. CA Cancer J Clin., 2021, 71: 209- 249.

[2] Groden, J.; Thliveris, A.; Samowitz, W.; Carlson, M.; Gelbert, L.; Albertsen, H.; Joslyn, G.; Stevens, J.; Spirio, L.; Robertson, M.; et al. Identification and Characterization of the Familial Adenomatous Polyposis Coli Gene. Cell 1991, 66, 589–600

[3] Hryhorowicz S, Kaczmarek-Ryś M, Lis-Tanaś E, Porowski J, Szuman M, Grot N, Kryszczyńska A, Paszkowski J, Banasiewicz T, Pławski A. Strong Hereditary Predispositions to Colorectal Cancer. Genes. 2022; 13(12):2326.

[4] Half E, Bercovich D, Rozen P. Familial adenomatous polyposis. Orphanet J Rare Dis. 2009 Oct 12;4:22. doi: 10.1186/1750-1172-4-22.

[5] Plawski, A.; Podralska, M.; Krokowicz, P.; Paszkowski, J.; Lubiński, J.; Słomski, R. Rodzinna polipowatość gruczolakowata jelita grubego. Postępy Nauk Med. 2008, 7, 553–561.

[6] Carr S, Kasi A. Familial Adenomatous Polyposis. 2022 May 19. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2022 Jan.

[7] Zhang L, Shay JW. Multiple Roles of APC and its Therapeutic Implications in Colorectal Cancer. J Natl Cancer Inst. 2017 Aug 1;109(8)

[8] Kanth P, Grimmett J, Champine M, Burt R, Samadder NJ. Hereditary Colorectal Polyposis and Cancer Syndromes: A Primer on Diagnosis and Management. Am J Gastroenterol. 2017 Oct;112(10):1509-1525.

[9] Aoun, R.J.N.; Kalady, M.F. The Importance of Genetics for Timing and Extent of Surgery in Inherited Colorectal Cancer Syndromes. Surg. Oncol. 2022, 43, 101765.

[10] Nagase H, Miyoshi Y, Horii A, Aoki T, Ogawa M, Utsunomiya J, Baba S, Sasazuki T, Nakamura Y. Correlation between the location of germ-line mutations in the APC gene and the number of colorectal polyps in familial adenomatous polyposis patients. Cancer Res. 1992 Jul 15;52(14):4055-7. PMID: 1319838.

[11] Burt, R.W.; Leppert, M.F.; Slattery, M.L.; Samowitz, W.S.; Spirio, L.N.; Kerber, R.A.; Kuwada, S.K.; Neklason, D.W.; DiSario, J.A.; Lyon, E.; et al. Genetic Testing and Phenotype in a Large Kindred with Attenuated Familial Adenomatous Polyposis. Gastroenterology 2004, 127, 444–451

[12] Nieminen TT, Walker CJ, Olkinuora A, Genutis LK, O'Malley M, Wakely PE, LaGuardia L, Koskenvuo L, Arola J, Lepistö AH, Brock P, Yilmaz AS, Eisfeld AK,

Church JM, Peltomäki P, de la Chapelle A. Thyroid Carcinomas That Occur in Familial Adenomatous Polyposis Patients Recurrently Harbor Somatic Variants in *APC*, *BRAF*, and *KTM2D*. Thyroid. 2020 Mar;30(3):380-388

[13] Smith TG, Clark SK, Katz DE, Reznek RH, Phillips RK. Adrenal masses are associated with familial adenomatous polyposis. Dis Colon Rectum. 2000 Dec;43(12):1739-42.

[14] Herraiz M, Barbesino G, Faquin W, et al. Prevalence of thyroid cancer in familial adenomatous polyposis syndrome and the role of screening ultrasound examinations. Clin Gastroenterol Hepatol. 2007;5:367–373.

[15] DE Marchis ML, Tonelli F, Quaresmini D, Lovero D, Della-Morte D, Silvestris F, Guadagni F, Palmirotta R. Desmoid Tumors in Familial Adenomatous Polyposis. Anticancer Res. 2017 Jul;37(7):3357-3366

[16] Kanth P, Grimmett J, Champine M, Burt R, Samadder NJ. Hereditary Colorectal Polyposis and Cancer Syndromes: A Primer on Diagnosis and Management. Am J Gastroenterol. 2017 Oct;112(10):1509-1525

[17] Syngal S, Brand RE, Church JM, Giardiello FM, Hampel HL, Burt RW American College of Gastroenterology. ACG clinical guideline: genetic testing and management of hereditary gastrointestinal cancer syndromes. Am J Gastroenterol. 2015;110:223–262

[18] Bülow S, Björk J, Christensen IJ, et al. DAF Study Group. Duodenal adenomatosis in familial adenomatous polyposis. Gut. 2004;53:381–386

[19] Syngal S, Brand RE, Church JM, Giardiello FM, Hampel HL, Burt RW., American College of Gastroenterology. ACG clinical guideline: Genetic testing and management of hereditary gastrointestinal cancer syndromes. Am J Gastroenterol. 2015 Feb;110(2):223-62

[20] Grover S, Kastrinos F, Steyerberg EW, et al. Prevalence and phenotypes of APC and MUTYH mutations in patients with multiple colorectal adenomas. JAMA. 2012;308:485–492

[21] Herzig D, Hardiman K, Weiser M, You N, Paquette I, Feingold DL, Steele SR. The American Society of Colon and Rectal Surgeons Clinical Practice Guidelines for the Management of Inherited Polyposis Syndromes. Dis Colon Rectum. 2017 Sep;60(9):881-894.

[22] Grover S, Kastrinos F, Steyerberg EW, et al. Prevalence and phenotypes of APC and MUTYH mutations in patients with multiple colorectal adenomas. JAMA. 2012;308:485–492

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

TYPE 2 MYOCARDIAL INFARCTION

Mitevski Goran[1], Nikolovski Robert[1], Furnadjiski Atanas[1], Manev Nikola[1], Georgiev Antonio[1,2]

[1] *University Clinic for Cardiology, 1000 Skopje, Republic of North Macedonia*

[2] *Faculty of Medicine, Ss.Cyril and Methodius University in Skopje, Republic of North Macedonia*

Corresponding author, e-mail:doctor_goki@yahoo.com

Abstract

Myocardial injury is when there is elevated cardiac troponin values at least one value above the upper reference limit (URL). Causes of elevated troponin can be sustained bradyarrhythmia, hypotension, shock, respiratory failure, anemia, tachyarrhythmia, hypertension, heart failure, defibrillator shocks, sepsis, chronic kidney disease, stroke, subarachnoid hemorrhage, pulmonary embolism, pulmonary hypertension, infiltrative disease (amyloidosis, sarcoidosis..), chemotherapeutic agents, critically ill patients, strenuous exercise, cardiac ablation, cardiomyopathy, coronary spasm, microvascular dysfunction, atherosclerotic plaque disruption with thrombosis, etc. When it is associated with myocardial ischemia it is designated as myocardial infarction (MI). Type 2 myocardial infarction occurs due to disturbed oxygen supply and/or unbalanced demand. There are no conditions that are characteristic for type 1 MI such as plaque, rupture and thrombosis.

Keywords: *type 2 MI, causes, risk factors, treatment, prognosis*

1. Classification of myocardial infarction

MI is classified based on pathological, clinical, prognosis, and treatment strategies into:

- **MI type 1**. It is caused by atherothrombotic coronary disease and it is triggered by atherosclerotic plaque rupture or erosion. Criteria for diagnosing MI type 1 are the rise and/or fall of cardiac troponin and one of the following: symptoms of acute myocardial ischemia,

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

development of Q waves, new ischemic ECG changes, new loss of viable myocardium or regional wall motion abnormality (by imaging procedure), or coronary thrombus (by angiography, autopsy or intracoronary imaging);

- **MI type 2**. It is caused by a disbalance between oxygen supply and demand. Criteria for disease type are rise and/or fall of cardiac troponin and evidence of disbalance between oxygen supply and demand which is not caused by atherothrombosis and one of the following: symptoms of acute myocardial ischemia, development of Q waves, new ischemic ECG changes, or new loss of viable myocardium or regional wall motion abnormality (by imaging procedure);
- **MI type 3**. Patients who die before blood samples for cardiac troponin or before his increase with symptoms suggestive of myocardial ischemia with presumed new ischaemic ECG changes or ventricular fibrillation, or MI confirmed by autopsy are classified as MI type 3;
- **MI type 4**. Using LGE-CMR shortly after PCI is found that 32% have evidence of procedural myocardial injury. Increases of cardiac troponin from normal by more than five times or a rise of troponin levels >20% of the baseline when elevated is defined as MI type 4. It is subdivided into type 4a PCI-related MI<48h after the index procedure, 4b stent/scaffold thrombosis associated with PCI, and 4c restenosis associated with PCI;
- **MI type 5**. CABG-related MI<48h after the index procedure with an elevation of cardiac troponin >10 times in patients with normal value, or rise of troponin levels >20% of the baseline when elevated but the absolute postprocedural value must be >10 times from URL is defined as MI type 5 (1).

2. Myocardial Infarction type 2

Etiology

Conditions that are responsible for the imbalance between myocardial oxygen supply and demand in MI type 2 are heart failure exacerbation, coronary spasm, endothelial dysfunction, coronary dissection, tachycardia, bradycardia, hypotension, anemia, hypoxia, valvular disease,

severe hypertension, hypovolemia, pulmonary embolism, and respiratory failure. Demand is primarily influenced by systolic wall tension, contractility and heart rate, while supply is largely determined by the blood's ability to carry oxygen and coronary blood flow. The incidence of coronary artery disease in patients with type 2 MI ranges between 40%-78%. Patients with future type 2 MI are more likely to have a multivessel obstructive disease at baseline compared with does without future type 2 MI (2,3). More than one cause has 20%-40% of these patients. Prevalence for type 2 MI range from 1.6% to 29% (2). Tachycardia is a common final trigger in type 2 MI (3).

Pathological mechanism

In type 2 MI myocardial necrosis occurs as a result of an oxygen supply/demand imbalance. Oxygen supply is primarily determined by coronary blood flow and oxygen transfer capacity, while oxygen demand is primarily determined by cardiac function (contractility, systolic wall tension, and heart rate). Coronary artery disease is important because of the influence of the change in the ischemic threshold. The ischemic threshold decreases with the severity of the coronary disease. Type 2 MI is a more global ischemic event in comparison with type 1 which is a regional ischemic event (determent of the territory which is supplied by the occluded coronary artery) and the degree of ischemia is likely to be lower in type 2 MI. Increased heart rate, hypertension, and valvular disease may cause troponin release as a result of increased wall tension and stretch, as a result of direct mechanical stimulation of stretch-responsive integrins. Myocardial injury can be caused by an inflammatory process in the myocardium, such as in myocarditis. Following ischemic injury, the complex molecular signaling that occurs provides a source of potential therapeutic targets that may apply to all types of MI and myocardial injury and they are targeted by the new experimental drugs such as Nec-1 molecules (inhibit RIP1 and markedly reduce infarct size) and necrosulfonamide (inhibits mixed-lineage kinase domain-like protein and preventing the deleterious membrane effects leading to cell death) (3).

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Clinical presentation

Patients with type 2 MI are usually older. They have more comorbidity than type 1 MI, more of tham are smokers and are presenting less often with chest pain and more often with dyspnea or even asymptomatic. Very often they are presented with tachyarrhythmia (29%), anemia (21%), hypoxia (21%), or hypotension (6%) (2). Type 2 MI is frequently a secondary manifestation of another illness and causes a mild-to-moderate rise in cardiac troponin (4). ECG changes and cardiac troponin levels are not as high as in type 1 MI. Only in 5% of these patients ST-segment elevation can occur. Often these patients are already hospitalized in general medical wards for another reason (2,3). Before coronary angiography, type 2 MI is more of a working diagnosis and after coronary angiography it becomes more likely than an accurate diagnosis (4).

Treatment

Evidence-based treatments recommendation for type 2 MI is lacking. They are less often treated with antiaggregatory therapy and statins and less often underwent invasive procedures (PCA, PCI, CABG) (2). Because tip 2 MI includes a wide range of clinical pictures and pathologic processes, most patients are managed conservatively, treating the underlying etiology and its associated conditions (2,4). Anti-platelets and anticoagulants in type 2 MI may cause harm, especially bleeding in the elderly. PCSK9 inhibitors reduce type 2 MI after acute coronary syndrome (3). If important coronary disease is not identified and treated in patients with type 2 MI it could result in progressive worsening of ischaemic burden and increased risk of recurrent infarction during future acute illness. When there is a higher oxygen demand, ischemic coronary disease can worsen myocardial perfusion and lead to hypoxiaand subsequently to type 2 MI (4). That is why those with a high pre-test probability for coronary artery disease and with high-risk features such as high troponin or significant imaging or ECG changes should be considered for coronary angiography (5).

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Prognosis for type 2 MI patients

Patients with type 2 MI have poor outcomes, only 33% are alive et 5 year after the diagnosis. They have a higher percentage of noncardiac death but also they are at risk of cardiovascular events at the same level as type 1MI and if they have concomitant coronary artery disease they have even more events than type 1 MI (6). One year mortality rate in type 2 MI is 25% compared with 12% in type 1 MI. Higher troponin levels correlate with cardiovascular death and lower with non-cardiovascular death. Patients with non-cardiac etiology of type 2 MI (anemia, hypoxia, etc) have lower hsT levels compared with cardiac etiology (arrhythmia, myocarditis, etc) (3). According to a prospective cohort study by Anda Bulagra and authors, cardiac imaging reveals coronary artery disease in 66% and left ventricular dysfunction in 33% of patients with type 2 MI (6). Higher baseline NT-ProBNP is a significant predictor of the first type 2 MI. Patients who have several triggers suffer worse outcomes than those who only have one etiology (5). Lest den 66% of patients with type 2 MI are referred to a cardiology consultation and after discharge the majority of them do not receive any follow-up. Due to the covid pandemic as a result of the effect of the virus on the lungs and blood vessels the incidence of type 2 MI has increased. An observational study by McCarthy et al. shows lower in-hospital mortality in type 2 MI than in type 1 MI (4).

Risk Score

Until now there is no validated risk score for type 2 MI. GRACE risk score shows differences between type 2 and type 1 MI. If GRACE <90 the chances of a type 2 MI are very low even negligible (4). Caelan Taggart and the authors have developed T-2 risk score for type 2 MI. This score integrates maximal cardiac troponin concentration, age, heart failure, ischemic heart disease, diabetes mellitus, myocardial ischemia on electrocardiogram, heart rate, anemia, andestimated glomerular filtration rate. T-2 risk prediction score compared with GRACE 2.0 algorithm showed improved discrimination for the primary outcome of myocardial infarction or all-cause death at first year. It may help identify patients at the highest risk of future

cardiovascular events and and therefore it is necessary to undertake further investigation. This will help clinicians for better prevention and treatment of these patients (7).

What can we conclude?

Not every MI is caused by atherosclerotic coronary disease and occlusion of the coronary artery. Type 2 MI has no validated risk score and has a worse prognosis than type 1 MI. Timely and accurate diagnosis identifying the cause of MI is fundamental for proper treatment, increasing the chances of survival and reducing the consequences and morbidity in type 2 MI.

References

[1] Kristian Thygesen, Joseph S Alpert, Allan S Jaffe, Bernard R Chaitman, Jeroen J Bax, David A Morrow, Harvey D White. ESC Scientific Document Group, Fourth universal definition of myocardial infarction (2018). European Heart Journal. 2019; Volume 40, Issue 3: 237–269, https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehy462.

[2] Nadav Furie, Israel Ariel, Lee Gilad, Gil Neuman, Fadia Assad, Ilan Ben-Zvi, Chagai Grossman. Type 2 myocardial infarction in general medical wards: Clinical features, treatment, and prognosis in comparison with type 1 myocardial infarction. Medicine. 2019;98(41):p e17404. DOI: 10.1097/MD.0000000000017404.

[3] RiflyRafiudeen, Peter Barlis, Harvey D White, William van Gaal. Type 2 MI and Myocardial Injury in the Era of High-sensitivity Troponin. European Cardiology Review. 2022;17:e03.https://doi.org/10.15420/ecr.2021.42.

[4] Andrea Carlo Merlo, Roberta Della Bona, Pietro Ameri, Italo Porto. Type 2 myocardial infarction: a diagnostic and therapeutic challenge in contemporary cardiology. Intern Emerg Med. 2022;17: 317–324. https://doi.org/10.1007/s11739-021-02920-8.

[5] Andrew R Chapman, Yader Sandoval. Type 2 Myocardial Infarction: Evolving Approaches to Diagnosis and Risk-Stratification. Clinical Chemistry. 2021;Volume 67, Issue 1: 61–69. https://doi.org/10.1093/clinchem/hvaa189.

[6] Anda Bularga, John Hung, Marwa Daghem, Stacey Stewart, Caelan Taggart, Ryan Wereski, Trisha Singh, Mohammed N. Meah, Takeshi Fujisawa, Amy V. Ferry, Justin Chiong, William S. Jenkins, Fiona E. Strachan, Scott Semple, Edwin J.R. van Beek, Michelle Williams, Damini Dey, Chris Tuck, Andrew H. Baker, David E. Newby, Marc R. Dweck, Nicholas L. Mills and Andrew R. Chapman, Coronary Artery and Cardiac Disease in Patients With Type 2 Myocardial Infarction: A Prospective Cohort Study. Circulation, 2022;Vol.145, Issue 16:1188-1200. https://doi.org/10.1161/CIRCULATIONAHA.121.058542.

[7] Taggart C, Monterrubio-Gómez K, Roos A, et al. Improving Risk Stratification for Patients With Type 2 Myocardial Infarction. J Am Coll Cardiol. 2023; 81 (2):156–168. https://doi.org/10.1016/j.jacc.2022.10.025.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

ASSESSMENT OF QUALITY OF LIFE BY WOMEN WITH URINE INCONTINENCE

Naza Rushidova,[1]Elizabeta Popova Ramova,[2] Vlado Apostolov,[3] Natalija Pulejkova Radeska[4]

MIT University, Skopje, RN Macedonia

College for medical cosmetology and physiotherapy

Cont.author email:eliramova62@gmail.com

Abstract

Urinary incontinence, or the inability to control urination, is accompanied by the occasional leakage of urine to the complete inability to retain it. The symptoms of urinary incontinence have a higher prevalence in women and advanced age, as well as a negative effect on the quality of life and impairment of general health. The aim of the research is to determine which questionnaires are used in urinary incontinence, to evaluate the effect of applying functional magnetic stimulation and to perform an assessment of the quality of life. Material and method: for the realization of the objectives, research was conducted on commonly used questionnaires, papers that confirm the effect of treatment with a magnetic stimulator, as well as an assessment of QL in a population of 20 women. Inclusion criteria: women over 40 years of age, stress incontinence present, sneezing and coughing. The results showed the most frequent application of several questionnaires, a significant effect during treatment with a magnetic stimulator lasting 6 months. Our population has a low to slightly impaired quality of life. Discussion: The treatment of female incontinence is not included in the regular procedure of the health systems, although the representation in the population grows with age. Conclusion: The application of physical medicine and rehabilitation can improve the quality of life in the female population with incontinence in a conservative non-invasive way with a previous appropriate assessment by several urogynecological specialists.

Keywords: *urinary incontinence, conservative treatment, physical therapy*

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

ПРОЦЕНКА НА КВАЛИТЕТОТ НА ЖИВОТ КАЈ ЖЕНИТЕ СО УРИНАРНА ИНКОНТИНЕНЦИЈА

Наза Рушидова[1]Елизабета Попова Рамова[2] Владо Апостолов[3] Наталија Пулејкова Радеска[4]

[1,2, 3,4] МИТ Универзитет-Скопје, РС Македонија,

Колеџ за Велнес, спа и физиотерапија

Контакт автор емаил:eliramova62@gmail.com

Апстракт

Уринарната инконтиненција, или неможност за контролирање на мокрењето, е пратена со повремено истекување на урината до комплетна неможност за нејзино задржување. Симптомите на уринарна инконтиненција имаат поголема преваленца кај женскиот пол и поодмината возраст, како и негативен ефект врз квалитетот на живот и нарушување на општото здравје. Цел на истражувањето е да се определи кои прашалници се применуваат при уринарна инконтиненција, евалуација на ефектот од примена на функционална магнетна стимуација и да се изврши проценка на квалитетот на живот. Материјал и метод: за реализација на целите се истражуваше за најчесто применувани прашалници, трудови кои го потврдуваат ефектот на третманот со магнетен стимулатор, како и проценка на КЖ кај популација од 20 жени. Критериуми за вклучување: жени на возраст од над 40 години, присутна инконтиненција при напор, кивање и кашлање. Резултатите покажаа најчеста примена на неколку прашалници, значаен ефект при третман со магнетен стимулатор кој трае 6 месеци. Кај нашата популација низок до лесно нарушен квалитет на живот. Дискусија: Третманот на женската инконтиненција не е влезен во редовна процедура на здравствените системи иако застапеноста кај популацијата расте со возраста.Заклучок: Примената на физикалната медицина и рехабилитацијата може да го подобрат квалитетот на живот кај женската популација со инконтиненција на конзервативен неинвазивен начин со претходна соодветна проценка од повеке урогинеколошки специјалисти.

Клучни зборови:*уринарна инконтиненција, конзервативен третман, физикална терапија*

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

1. Вовед

Уринарната инконтиненција е состојба која означува неможност да се задржи контрола на мокрењето и доаѓа до истекување на помали или поголеми количини на мочка.(1)Се јавува кај жените во сите возрасни групи, но почесто во постарата возраст.(2) Една третина од жените во популација ги има овие потешкотии, а 65% од н ив и во текот на менопаузата.

Може да биде минлива или трајна, но во секој случај е непријатан појава. Освен што е физички проблем, истекување на урината и непријатен мирис и мокра облека, претставува и психички проблем со што ја попречуваат жената во секојдневните дневни активности. Некои од причините се гојност, пород на дете со голема тежина, невролошки болести и оштетувања на регулацијата на функцијата на свинктерот на бешиката, инфекции на уретрата, како и јатрогена при земање на антидепресиви.(3,4,5,6)

Третманот е комплексен и вклучува повеќе специалности пред се урогинеколози и физијатри. Се користат инвазивни методи хирушки, фармаколошка терапија, електростимулација, гимнастика на карличното дно, локални апликатори вагинални, и различни влошки за упивање на истечената урина.(7,8,9) Се користи и светлосна терапија во форма на ласерска фототерапија и третман со магнетно високо фреквентно поле.

Промената на животниот стил како што е намален внес на течности, кафе, црн чај и газирани напитоци како и алкохол, пред да се излегува се практикува. Редукција на телесната тежина кај гојни може да го намали притисокот врз мочниот меур, додека престанокот на пушење а со тоа и кашлицата исто се причина за намалување на епизодите на инконтиненција. Јакнење на мускулатурата на карличното дно со специфични Кегелови вежби и возење на велосипед се методи на континуиран третман како начин на здрав животен стил. (10,11,12)

Развојот на технологијата доведе до иновации во производството на апарати за стимулација на квалитетот на мускулното ткиво во карличното тно. Тука се пред се фототерапијата со вагинална апликација на ласер, вагиналната електростимулација и

третманот со фреквентно магнетно поле, кои ветуваат многу во однос на намалување на епизодите на инконтиненција.(13,14,15)

Цел на нашето истражување беше да го процениме квалитетот на живот кај жени со уринарна инконтиненција, применувајки комбиниран прашалник а со тоа и даја прикажеме и потребата за примена на методата за третман со магнетно поле како процедура во редовна употреба на товар на здравствениот фонд.

2. Материјал и метод

За проценка на квалитетот на живот кај жените со инконтиненција, дизајниравме прашалник, кој беше составен од неколку веќе применувани прашалници во медицинската јавност како и со прибирање на општи податоци за испитаниците. Општите податоци содржеа податоци за возраст, број на породи, оперативни гинеколошки интервенции, присуство на менопауза, како и БМИ.

Додека за проценка на квалитетот на живот употребивме скор од вкупно максимум 37 поени (100%) нарушен квалитет на живот, и тоа по следниот скор 10-25 поени, незначајно, 26-50 поени лесно пореметување, 51-75 значајно и од 76-100 поени многу нарушен квалитет на живот. За проценка го употребивме KING'S HEALTH QUESTIONNAIRE1993.(16,17)

Податоците добиени ги споредивме и по возрасни групи, за да ја утврдиме важноста на возраста во однос на инконтиненцијата.

3. Резултати

Во истражувањето беа вкупно анкетирани 20 жени соприсутна инконтиненција.

Нивната застапеност по возраст е прикажана во табела 1.Критериуми за вклучување во истражувањето беа возраст над 40 години и постоење на инконтиненција при кивање, кашлање и кревање товар.

Застапеноста на пациентките по возраст е прикажана во табела 1.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Таб.1 Фреквенција на проценувани жени по возраст

Возраст	41-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75
Фреквенција N=20	4	4	4	3	1	2	2
%	20	20	20	15	5	10	10

Од табелата се гледа дека 80% од пациентките се до 65 години кога се смета дека жената е работоспособна.

Во табела 2 е прикажана застапеноста со број на породувања, додека во табела 3 дали имала или немала хируршки третман на женски генитални органи.

Таб.2 Фреквенција на број на породувања

+	0	1	2	3	4	5	6	Вкупно
Фреквенција	/	1	3	8	4	3	1	20
%	/	5	15	40	20	15	5	100

Од табела 2 се гледа дека најголем процент на жени 60% имаат 3-4 деца. При тоа само 1 или 5% имала близанчка бременост.

Во табела 3 се приќажани податоците дали жените со инконтиненција имале гинеколошки операции, при тоа податоците се следни:

Таб.3 Гинеколошки оперативни интервенции

Гинеколошка ОП интервенција	ДА	НЕ
фреквенција	15	5
%	75	25

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Според податокот од 75%, оперирани, кајнивнастапиламенопауза, по отстранување на гениталните органи со јајниците.

Одговорот на прашањето колку време имаат инконтиненција е прикажан во табела 4.

Таб.4 Време траење на инконтиненција

Време во години	<1	1	2	3	4	5	6	7	8	10	Вк.
Фреквенција	1	4	3	3	1	1	3	2	1	1	20
%	5	20	15	15	5	5	15	19	5	5	100

Во табела 5 е прикажан социјалниот статус на испитаничките во однос на образование и вработеност.

Таб.5 Застапеност по социјален статус вработеност и образование.

Вработеност	Вработена	Невработена	Пензионер	Вкупно
Фреквенција	13	3	4	20
%	65	15	20	20
Образование	Основно	Средно	Високо	Вкупно
Фреквенција	9	9	2	20
%	45	45	10	100

Од табела 5 може да се воочи дека 65% од жените се вработени, а инконтиненцијата може да биде причина за лош квалитет на живот при работа, и помала социјална експозиција. Нивото на образование би имало значење во колку се поставеше прашањето дали им е познато дека постои помош за решавање на овој здравствен проблем. Застапеноста на боди мас индексот, како фактор за инконтиненција е прикажан во табела 6.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Таб.6 Застапеност на испитранички според БМИ

БМИ	<18.5	18.5-24.9	25-30	>30	Вкупно
Фреквенција	5	10	4	1	20
%	25	50	20	5	100

Кај 75% од испитаничките е забележана зголемен БМИ, што може да оди во прилог на слаба физичка активност и слаба карлична мускулатура.

Застапеноста на индексот на квалитет на здравје според возраста и фреквернцијата е прикажан во табела 7.

Таб.7 Застапеност на индексот на квалитет на живот според возраста

Возраст	41-45 n=4	46-50 n=4	51-55 n=4	56-60 n=3	61-65 n=1	66-70 n=2	71-75 n=2
Индекс	17 23 18 16	23 21 22 31	20 22 23 21	24 32 26	28	30 28	29 33
Средна вредност	18.5	24,25	21,5	27,3	28	29	31

Податоците од табела 7 се прикажани и графички во графикон 1.

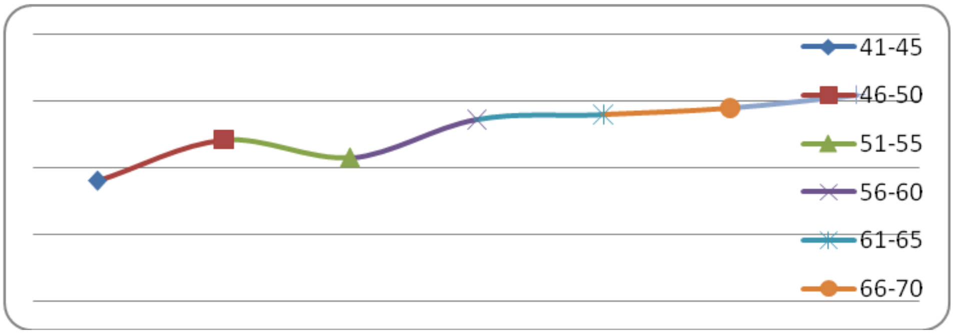

Графикон 1 Квалитет на живот според возрасна група

Од графиконот 1 може да се воочи дека со зголемување на возраста квалитетот на живот опаѓа заради присутната инконтиненција.

Од вкупниот број на максимални 37 поени, процентуалниот приказ за влијанието на уринарната инконтиненција врз квалитетот на живот ќе биде следниов: 0-25% незначително, 26-50% лесено, 51-75% тешко, 76-100% многу тешко.

Кај нашата испитувана популација кај 12 (60%) на возраст од 41-55 год. има незначително намалување на квалитетот на живот. Останатите 40% имаат лесно намален квалитет на живот.

4. Дискусија

На глобално ниво 35% од популацијата над 60 години има потешкотии со инконтиненција.(19) Во 2014 година, според еден податок од САД, проблеми со инконтиненција имале 30-40% од населението над 65 години кои живееле во сопствени домови или згрижувачки домови. Кај постарите лица се срекава како средна до тешка форма на инконтиненција кај 24% од нив.

Загубата на контролата на мокрењето била поврзана со коморбидитет од кој најчести биле гојноста и дијабетот. Оваа потешкотија пак предизвикувала поголема застапеност на депресија и лимитација во мобилноста на личноста. (20)

Проблемот на инконтиненција има и економско значење, за индивидуата и за негата, бидејки бара постојано трошење на хигиенски материјални сретства и одржување на хигиена на пациентот и неговата околина. Според еден податок од 1997 година, 50% од потрошните сретства з анега на пациентите се користеле за инконтиненција.(21)

Инконтиненцијата на мочката кај жените е застапена во сите возрасни групи. Но секако е повеќе процентуално застапена кај постарите жени. (22) Жените над 60 годишна возраст имаат два пати повеќе инконтиненција отколку мажите. Една од причините е што анатомските структури на карличното дно се различни заради можноста да рага, како и заради породувањата. (23).

Колку оваа состојба влијае на квалитетот на живот е проучувана од повеќе автори но воглавно се користат неколку стандардизирани прашалници, кои и ние ги употребивме.

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY SKOPJE

Тоа се Incontinence Impact Questionnaire, Short Form(IIQ-7),(24) и KING'S HEALTH QUESTIONNAIRE1993.(25).И двата прашалници се покажале како валидни за проценка на квалитетот на живот кај женска инконтиненција, а наша предност беше што ги споивме во еден и направивме наша национална адаптација на еден источен и еден запден модел.

Што се однесува пак до третманот, ние можеме да ги третираме овие пациентки конзервативно во доменот на физикалната медицина во соработка и по преглед од урогинеколог. Од досегашното искуство од пред 30 години користевме импулсни галвански струи и интерферентни струи со електрогимнастички ефект, кои се аплицираа надворешно и преку кожа. Локализацијата на електродите е една или две сакрално и дригите две супрапубично. Третманот трае од 10-15 минути, во серија од 10-20 дена, и може да се повтори по 1 месец, со не така трајни ефекти.(26)

Апликацијата на вагинална електрода, како и произвотството на вакви апликатори за домашна употреба дава нова димензија во третманот на оваа потешкотија, но најчесто била користена за стрес инконтиненција, и нема доволно докази во однос на подобрување на уродинамиката туку само во однос на субјективното чуство и лквалитетот на живот.(27)

Секако дека Кегеловите вежби се дел од комплексниот третман, но и тие може да бидат отежнато применливи кај постари особи, слабо подвижни и кај дементни.(28)Постојат докази за широко распространетата препорака дека вежбите за мускули на карлицата им помагаат на жените со сите видови на уринарна инконтиненција. Сепак, третманот е најкорисен само кај жени со стресна уринарна инконтиненција, и кои учествуваат во надгледувана програма за обука на мускулите на карлицата, најмалку три месеци.

Нова димензија во третманот на уринарната инконтиненција во последната деценија нудат апаратите кои работат на принципот на високо фреквентно магнетно поле, со елементи на длабока, безболна мускулна гимнастика на карличното дно и околните мускулни групи. Третманот е ефикасен во траење од 15 минути дневно, 2 пати во неделата, 8 недели или 16 третмана. Ефектите се задржуваат во наредните 6 месеци.

Секако значајно за успех на третманот е и степенот на инконтиненција 1-4. За успешен третма е потребна претходна проценка од урогиниколог, спроведени мерења, за помлади жени правилен начин на живот со елементи на физичка активност, додека за постарианализа на коморбидитетот и можност за исклучување на јатрогените фактори кои ја потенцираат инконтиненцијата. За подетално утврдување на ефикасноста се потребни споредбени мета анализи со мерливи параметри.(29).

5. Заклучок

Квалитетот на живот е намален кај женската популација со уринарна инконтиненција. Негата и хигиената при уринарна инконтиненција кај постари лица зазема 50% од потребните материјални сретства за нега. Инконтиненцијата причинува физички и емоционални потешкотии кај пациентите. Пред да се примени било кој конзервативен третман се потребни уродинапски дијагностички постапки и прашалник за проценка на квалитетот на живот. Апаратите кои работат на принципот на високо фреквентна магнето стимулација се лесно апликативни, третманот е безболен и засега с езадржува 6 месеци. Главен недостаток е што третманот не е признат од фондот за здравствена заштита и пациентот мора сам да партиципира. Но ако се фактурира како магнето терапија кај нас со фондовска цена од 3 евра по третман, за 16 терапии би му биле потребни на пациентот 48 евра. Ако ефектот трае 6 месеци, секако дека компензацијата за употреба на медицински пелени за возрасни и други медицински помагала би можело да ги оправда сретствата.

Литература

[1] Ackley B (2010). Nursing diagnosis handbook : an evidence-based guide to planning care (9th ed.). Maryland Heights, Mo: Mosby. ISBN 9780323071505.

[2] Venes D (2013). Taber's cyclopedic medical dictionary. Philadelphia: F.A. Davis. ISBN 9780803629776.

[3] "Urinary Incontinence in Older Adults". National Institute on Aging. Retrieved 18 March 2018.

[4] "American Urological Association - Medical Student Curriculum: Urinary Incontinence". www.auanet.org. Retrieved 11 January 2018.

[5] "Urinary incontinence - Causes". nhs.uk. 2017-10-23. Retrieved 2020-05-08.

[6] Thom DH, Rortveit G (December 2010). "Prevalence of postpartum urinary incontinence: a systematic review". ActaObstetriciaetGynecologicaScandinavica. **89** (12): 1511–22. doi:10.3109/00016349.2010.526188. PMID 21050146.

[7] Bladder retraining ichelp.orgInterstitial Cystitis Association Accessed July 13, 2012

[8] Price N, Jackson SR (2004). "Clinical audit of the use of tension-free vaginal tape as a surgical treatment for urinary stress incontinence, set against NICE guidelines". J ObstetGynaecol. **24** (5): 534–538. doi:10.1080/01443610410001722590. PMID 15369935.

[9] "Nonsurgical Treatments for Urinary Incontinence in Women: A Systematic Review Update | Effective Health Care Program". effectivehealthcare.ahrq.gov. Retrieved 2020-01-30.

[10] Balk EM, Adam GP, Corsi K, Mogul A, Trikalinos TA, Jeppson PC (August 2019). "Adverse Events Associated with Nonsurgical Treatments for Urinary Incontinence in Women: a Systematic Review". Journal of General Internal Medicine. **34** (8): 1615–1625. doi:10.1007/s11606-019-05028-0. PMC 6667523. PMID 31062225.

[11] Qaseem A, Dallas P, Forciea MA, Starkey M, Denberg TD, Shekelle P (September 2014). "Nonsurgical management of urinary incontinence in women: a clinical practice guideline from the American College of Physicians". Annals of Internal Medicine. **161** (6): 429–40. doi:10.7326/m13-2410. PMID 25222388.

[12] Health, Beaumont. "Treatment for Incontinence". www.beaumont.org. Retrieved 19 October 2018.

[13] Herbison GP, Dean N (July 2013). "Weighted vaginal cones for urinary incontinence". The Cochrane Database of Systematic Reviews (7): CD002114. doi:10.1002/14651858.CD002114.pub2. PMC 7086390. PMID 23836411.

[14] Wyman JF, Burgio KL, Newman DK (August 2009). "Practical aspects of lifestyle modifications and behavioural interventions in the treatment of overactive bladder and urgency urinary incontinence". International Journal of Clinical Practice. **63** (8):

[15] Herbert RD (September 2013). "There is not yet strong evidence that exercise regimens other than pelvic floor muscle training can reduce stress urinary incontinence in women: a systematic review". Journal of Physiotherapy. **59** (3): 159–68. doi:10.1016/S1836-9553(13)70180-2. PMID 23896331. There is not yet strong evidence that alternative exercise regimens can reduce urinary leakage in women with stress urinary incontinence.

[16] O'Reilly N, Nelson HD, Conry JM, Frost J, Gregory KD, Kendig SM, et al. (September 2018). "Screening for Urinary Incontinence in Women: A Recommendation From the Women's Preventive Services Initiative". Annals of Internal Medicine. **169** (5): 320–328. doi:10.7326/M18-0595. PMID 30105360.

[17] Nelson HD, Cantor A, Pappas M, Miller L (September 2018). "Screening for Urinary Incontinence in Women: A Systematic Review for the Women's Preventive Services Initiative". Annals of Internal Medicine. **169** (5): 311–319. doi:10.7326/M18-0225. PMID 30105353.

[18] Hannestad YS, Rortveit G, Sandvik H, Hunskaar S (November 2000). "A community-based epidemiological survey of female urinary incontinence: the Norwegian EPINCONT study. Epidemiology of Incontinence in the County of Nord-Trøndelag". Journal of Clinical Epidemiology. **53** (11): 1150–7. *doi:10.1016/S0895-4356(00)00232-8. PMID 11106889.*

[19] U.S. DEPARTMENT OF HEALTH AND HUMAN SERVICES (June 2014). "Prevalence of Incontinence Among Older Americans" (PDF). CDC. Retrieved 23 August 2014.

[20] Nygaard I, Turvey C, Burns TL, Crischilles E, Wallace R (January 2003). "Urinary incontinence and depression in middle-aged United States women". Obstetrics and Gynecology. **101** (1): 149–56. doi:10.1016/s0029-7844(02)02519-x. PMID 12517660.

[21] Thom DH, Haan MN, Van Den Eeden SK (September 1997). "Medically recognized urinary incontinence and risks of hospitalization, nursing home admission and mortality". Age and Ageing. **26** (5): 367–74. doi:10.1093/ageing/26.5.367. PMID 9351481.

[22] Milsom I, Abrams P, Cardozo L, Roberts RG, Thüroff J, Wein AJ (June 2001). "How widespread are the symptoms of an overactive bladder and how are they managed? A population-based prevalence study". BJU International. **87** (9): 760–6. doi:10.1046/j.1464-410x.2001.02228.x. PMID 11412210.

[23] Graham J (July 29, 2014). "An 'Emotional Burden' Rarely Discussed". New York Times. Retrieved August 23, 2014.

[24] Cetin Cam, Mustafa Sakalli, Pinar Ay, Meltem Cam, AtesKarateke (2007). Validation of the short forms of the incontinence impact questionnaire (IIQ-7) and the urogenital distress inventory (UDI-6) in a Turkish population.NeurourolUrodyn.26(1):129-33.doi: 10.1002/nau.20292.

[25] Fonseca, Eliana Suelotto Machado et al.Validation of a quality of life questionnaire (King's Health Questionnaire) in Brazilian women with urinary incontinence. Rev. Bras. Ginecol. Obstet. [online]. 2005, vol.27, n.5, pp.235-242. ISSN 1806-9339. https://doi.org/10.1590/S0100-72032005000500002.

[26] TiinaArvonen,Aino Fianu Jonasson,Raija Tyni-Lenné.(2001).Effectiveness of two conservative modes of physical therapy in women with urinary stress incontinence.Neurourology and Urodynamics 20(5):591-9DOI: 10.1002/nau.1011.

[27] Stewart F, Berghmans B, Bø K, Glazener CMA. Electrical stimulation with non-implanted devices for stress urinary incontinence in women. Cochrane Database of Systematic Reviews 2017, Issue 12. Art. No.: CD012390. DOI: 10.1002/14651858.CD012390.pub2.

[28] Natalia Price , Rehana Dawood, Simon R Jackson.(2010): Pelvic floor exercise for urinary incontinence: a systematic literature review.Maturitas.67(4):309-15.doi: 10.1016/j.maturitas.2010.08.004. Epub 2010 Sep 15.

[29] Qing He, Kaiwen Xiao, Liao Peng, Junyu Lai, Hong Li, Deyi Luo &Kunjie Wang.(2019): An Effective Meta-analysis ofMagnetic Stimulation Therapy forUrinary Incontinence.Scientific reports. 9:9077 | https://doi.org/10.1038/s41598-019-45330-9.

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

PNEUMO MASSAGE-CUPPING AS EVIDENCE-BASED MEDICINE THERAPY

Elizabeta Popova Ramova,[1] Ivana Dhorova[2]

[1,2]College for Medical Cosmetology and Physiotherapy, MIT University,

Skopje, RN Macedonia

Abstract

It is not known exactly when and from where suction cups began to be used, although there are records from more than 2 millennia ago, about their use among ancient peoples. Today they are used for therapeutic and wellness purposes. As an alternative method, there is a need to study it in the field of physical therapy and cosmetology. From here we set ourselves the goal of studying the possible ways of cupping application on of windows, as well as their effect based on evidence-based medicine. **Material and method**: we made a research on the types of applications and applicators, as well as the effect on the complaints of patients in diseases, with indications and contraindications. **Results**: There are 7 possible ways of applying cupping, namely: dry application, wet application, application with vacuum, application by acupuncture points, application by letting blood, application with magnets in cups, then there can be hot and cold methods, etc. **Discussion**: the application of cupping is a permitted method in conventional medicine in some countries and is used in health facilities such as Finland and China. The indications are mainly for reducing pain of any etiology, for diseases of the cardiovascular and nervous system. Contraindications need to be known and are more important than indications, since the damage from the application of thermal procedures can be significant. **Conclusion**: The suction cupsare applied in conventional medicine as an alternative method, based on multiple forms of evidence, and every health professional should know the correct application and health limitations of this method.

Keywords: *cupping, application techniques, contraindications.*

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

ПНЕУМО МАСАЖА - ВЕНДУЗИ, КАКО ТЕРАПИЈА, МЕДИЦИНА БАЗИРАНА НА ДОКАЗИ

Елизабета Попова Рамова, Ивана Џорова
Колеџ за Медицинска козметоогија и физиотерапија, МИТ Универзитет,
Скопје, РС Македонија
Контакт емаил: eliramova62@gmail.com

Апстракт

Вендузите од кога и од каде почнале да се употребуваат точно не се знае иако има записи од пред повеке од 2 милениуми, за нивната употреба кај античките народи. Денес тие с екористат во тераписки и во велнес цели. Како алтернативна метода, има потреба да се изучува и во областа на физикалната терапија и козметологијата. Од тука ние си поставивме за цел да ги проучиме можните начини на апликација на виндузи, како и ефектот од нив врз основа на медицина базирана на докази. Материјал и метод: направивме истражување за видовите на апликации и апликаторите, како и ефектот врз тегобите на пациентите кај болестите, со индикациите и контраиндикациите. Резултати: Постојат 7 можни начини на апликација на виндузи и тоа: сува апликација, влажна апликација, апликација со вакум, апликација по акупунктурни точки, апликација со пуштање крв, апликација со магнети во чашите, потоа може д абиде топла и ладна метода и др. Дискусија: апликацијата на вендузите, во некои земји е дозволена метода во конвенционалната медицина и се користи во здравствените установи како што е Финска и Кина. Индикациите се главно за намалување на болката од било која етиологија, за заболувања на кардиоваскуларниот и нервниот систем. Контраиндикациите е потребно да се знаат и се позначајни од индикациите, бидејки штетата од апликација на топлипроцедури може да биде значајна. Заклучок: Вендузите се применуваат во конвенционалната медицина како алтернативна метода, базирана на докази со повеќе форми, а при тоа секој здравствен работник треба да ја знае правилната апликација и ограничувањата за здравјето на оваа метода.

Клучни зборови: *вендузи, апликативни техники, контраиндикации.*

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

1. Вовед

Од античките времиња, комплементарната и алтернативната медицина (CAM) игра важна улога во човековото здравје и благосостојба. Пнеумо терапијата го добива името по чашите на кои се користат за третман. Се практикува терапија со вендузи која е претежно поврзана со кинеската медицина ширум светот и меѓу различните култури за справување со болката и другите здравствени проблеми. (1,2,3)

Масажа со вендузите е техника која вклучува пластична, стаклена, гумена или бамбусова чаша. Чашата потоа се користи за да се создаде вакуум на кожата над целната област. Постојат многу видови на терапија со вендузи, но во клиничката пракса се користат осум типа на вендузи: празна вендузи, вендузи со движење,вендузи со игла, мокса вендузи, влажни вендузи, хербални вендузи и чадирање со вода. (4,5)

Масажата со вендузи обично е безбедена кога се применува од обучени професионалци на луѓе кои се здрави. Вендузите може да резултираат со модринки, изгореници и/или инфекција на кожата. Несаканите дејства може да предизвикаат формирање на лузни, изгореници, инфекции на кожата, паникулитис и апсцес. Системски несакани дејства вклучуваат: анемија, вртоглавица, вазовагална несоница, главоболки, и гадење. Терапијата со вендузи може да трае од 15 минути до еден час. Виндузите се користат како симптоматски третман за широк опсег на состојби во клиничката пракса.(6,7)

Цел на нашето истражување беше да ги проучиме можните начини на апликација на виндузи, како и докажани ефекти за некои симптоми и тегоби на веќе третирани пациенти и клиенти.

2. Материјал и метод

За материјал користевме истражување за продукти во медицинска, велнес и спа практика за начини и можни апликации на вендузи, кои се произведуваат. Додека за материјал за докажани ефекти користевме ретроспективна анализа на веке публицирани трудови во врска со виндузи на медицинската дата база пубмед.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

3. Резултати

Од истражувањето што го направивме за можни производи за апликација на виндузи ги најдовме следните форми за апликација.

1.Метод на сува пнеумо масажа (метод на суви вендузи) – се создава вшмукување на одредени точки на телото на пациентот. Вшмукување може да се создаде со загревање на вендузите така што воздухот за ладење во вендузата создава вакуум кој ја влече кожата нагоре. Сувите вендузи може да се комбинираат со други форми на третмани како што е терапија со масажа.(1)	Сл.1 Апликација на суви виндузи
2.Метод на огнена вендуза - вклучува натопување на памучна топка во запалива течност, масло или алкохол. Памукот се држи со пинцета или хваталка се пали преку кибрит или запалка и со едно движење се става во чашата и брзо се отстранува, додека чашата се става на кожата. Огнот ја загрева внатрешноста на чаша и мала количина на вшмукување се создава со воздушното ладење повторно надолу. Маслото за масажа може да се нанесе за да се создаде подобро запечатување, како и да се дозволи чашите да се лизгаат преку мускулите групи во чин наречен „подвижни вендузи“.(8)	Сл.2 Апликација на огнена виндуза Сл.3 Кожа по вадење на огнена виндуза

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

3.Метод на миофасцијални вендузи - насочен е кон мускулноскелетниот систем на телото. Оваа форма на терапија користи механички вакум за вшмукување за да се создаде потребниот вакуум. Чаша или цилиндар е прикачен на рачна вшмукувачка пумпа и чашата се нанесува на кожата, при тоа користи иста техника што се користи во вакуумска терапија. Терапевтот најпрво може да го масира пациентот, да ги лоцира областите на кои им е потребен третман и да нанесете билни масла или крем на кожата пред да ја прикачи чашата.(9)	 Сл.4 Миофасцијални виндузи
4.Метод на терапија со ваккум вендузи - позната и како „воздушни вендузи“ целосно ја елиминираат употребата на оган и топлина. Во оваа форма на исцелување, пумпата е прикачена на врвот на чашата и вакуум е создаден со испумпување на воздухот од чашата. Терапевтот ја чисти и ја стерилизира целната област на телото на пациентот и аплицира билни масла или крем за кожа за подмачкување. Механизмот користи конектор кој ја поврзува чашата со пумпата што го вшмукува воздухот надвор создавајќи вакуум. Терапијата со аку-точка овозможува стимулација на различни акупунктурни точки не со игли, туку со начин на тераписки стап.(10)	 Сл.5 Вакум виндузи *Предност на овој тип на чаши е тоа што содржи терапевтски стап кој има мало топче на крајот од него. Оваа топка има дијаметар од приближно неколку милиметри. Оваа цел на овој тераписки стик е да обезбеди пристап до употреба во акупунктурен третман модерна технологија.*

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

5.Метод на масажни вендузи - користат вшмукување за влечење на кожата и ткиво нагоре во вакумираната чаша, што е слично на масажната техника месење и ефлураж, но наместо допир со дланката користи надолна компресија на мускулите. Вшмукувањето на чашите брзо го олеснуваат ослободувањето на крутото меко ткиво со истегнување нагоре од основните структури, со што се олабавуваат областите на адхезија или ограничување, активирање на рефлексите на мускулното вретено кои го релаксираат контрактилното ткиво и преобучување на миофасцијалните структури“. (11)	Сл.6 Масажни виндузи
6.Метод на вендузи со магнет - магнети кога се комбинираат со лековитите ефекти на терапијата со вендузи се покажале корисни. Оваа терапија има здружен ефект на локално аплицирано магнетно поле и вакум масажа. Апликацијата е индицирана кога треба да се подобри циркулацијата, а при тоа се носи свежа крв која ги потпомага процесите на заздравување.(12)	Сл.7 Виндузи со магнети
7.Влажната чашка (Хиџама) или медицинско крварење- крвта се вади со локално вшмукување од мал засек на кожата. Влажното чадирање останал популарен лек кој се практикува во многу делови од муслиманскиот свет.(13) Во Финска, влажното чадирање се прави барем од 15 век, а тоа се прави традиционално во сауни. Чашите за вендузи биле направени од рогови од	Сл.8 Виндузи со медицинско крварење

говеда со механизам со вентил во него за да се создаде делумен вакуум. Во Финска сѐ уште се практикува вендузи како дел од релаксирачки и/или здравствени режими**.**(14)	

4. Дискусија

Виндузите низ историјата

Потеклото на вендузите е нејасно. Иранската традиционална медицина користи практики на влажно чадирање, со верување дека вендузите со скарификација може да го елиминираат ткивото на лузната, а вендузите без скарификација ќе го исчистат телото низ органите.(15)

Во античка Грција, Хипократ (околу 460 – ок. 370 п.н.е.) користел вендузи за внатрешни болести и структурни проблеми, а римските хирурзи го користеле за крвопролевање.(16,17) Методот бил препорачуван од Мухамед и оттаму добро го практикувале муслиманските научници кои дополнително го развиле методот. Следствено, овој метод во своите повеќекратни форми се проширил во медицината низ азиските и европските цивилизации. Во Кина, најраната употреба на вендузи што е забележана е од таоистичкиот алхемичар и билкар Ге Хонг (281–341 н.е.).(18) Третманот се споменува и во книгата за здравјето на Мајмонид, се користела во рамките на источноевропската еврејска заедница.(19) Вилијам Ослер ја препорачал неговата употреба за пневмонија и акутен миелитис во почетокот на дваесеттиот век.(2) Оваа практика се користи во болниците во Кина од 1950-тите како традиционален начин на кинеска медицина.(20) Од 2012 година, вендузите стануваат најпопуларни во Кина.

Виндузите и современата медицина

Има се повеќе докази за потенцијални придобивки во третманот на болести поврзани со болка и третман со вендузи. Практиката на оваа терапија бара нова класификација на

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

сетови за вендузи терапија, нова класификација на несакани ефекти од вендузи терапија и ажурирана класификација на типови терапија за вендузи.(21)

Класификација на видови терапија за вендузи

Раната класификација на вендузиската терапија се категоризираше на сува и влажна вендуза (22). Друга класификација на терапијата со вендузи била развиена во 2013 година, категоризирајќи ги вендузите во пет категории, а ажурирана во 2016 година. (23). Ажурираната класификација ја категоризира терапијата со вендузи во шест категории. Првата категорија е „технички типови“, која вклучува суво, влажно, масажа и флеш вендузи. Втората категорија е „моќта на вшмукување“, која вклучува лесни, средни и силни вендузи. Третата категорија е „метод на вшмукување“, кој вклучува оган, рачен вакуум и електрично вакуумска вендуза. Четвртата категорија е убризгување на „материјалите во чашите“, која вклучува билни екстракти, вода, озон, мокса, игла и магнетна чашка. Петтата категорија е „третирана област“, која вклучува лице, абдоминална, женска, машка и ортопедска вендуза. Шестата категорија е „други видови вендузи“, која вклучува спортска, козметичка и водена вендуза. (23)

Терапијата со вендузи се користи за унапредување на здравјето, превентивни и терапевтски цели. Публицирани придобивки се следните: третман на болки во долниот дел на грбот (24,25,26) болка во вратот и рамото (27), главоболка и мигрена (28), болка во коленото(29), парализа на лицето (30), брахиалгија (31), карпал тунел синдром (32), хипертензија (33), дијабетес мелитус (34), ревматоиден артритис (35) и астма (36). Овие болести може да се категоризираат на локализирани заболувања (болка во вратот, болки во долниот дел на грбот и болки во колената) и систематски болести (дијабетес мелитус, хипертензија и ревматоиден артритис).

Местата за терапија за вендузи се избираат според третираната болест. Грбот е најчестото место на апликација, а потоа следуваат градите, стомакот, задникот и нозете. Други области, како што е лицето, исто така може да се третираат со вендузи (37).

Општо земено, вендузите се контраиндицирани директно на вените, артериите, нервите, при воспалена кожа, која било кожна лезија, телесни отвори, очи, лимфни јазли или проширени вени. Вендузите се исто така контраиндицирано на отворени рани, фрактури на коскитe и места на длабока венска тромбоза.

Контраиндикации за терапија за вендузи може да се класифицираат на апсолутни и релативни контраиндикации. Сѐ додека немаме доволно информации за безбедноста на терапијата со вендузи, таа е апсолутно контраиндицирана кај пациенти со карцином и кај оние со било каква органска инсуфициенција (бубрежна, хепатална инсуфициенција и срцева слабост). Апсолутно е контраиндицирана кај пациенти кои користат пејсмејкер и оние кои страдаат од хемофилија или слични состојби. Релативните контраиндикации за терапија со вендузи вклучуваат акутна инфекција, употреба на антикоагуланси, тешки хронични заболувања (како што се срцеви заболувања), бременост, пуерпериум, менструација, анемија, неодамнешна влажна сесија на вендузи, неодамнешно дарување крв, итни медицински случаи и одбивање на постапката од страна на пациентот. (35,36,37)

5. Заклучок

Од ова ревијално истражување, можеме да ги донесеме следните заклучни согледувања, од аспект на медицина базирана на доказа:

Вендузите имаат мегу повеќе народи ширум светот традиционална употреба повеке од 2 милениуми. Развојот на технологијата денес ги заменува класичните чаши од стакло со пластични иако и тие се користат. Вакумот се применува на современ начин, додека третманот со пуштање крв, бара строго асептични услови.

Постојат трудови кои го потврдуваат ефектот на оваа метода врз болката, ограничувањата во движењето, подобрување на циркулацијата и намалување на крвниот притисок. Тука се и трудовите кои точно ги дефинирале контраиндикациите, кои се воглавно исти што ги користиме и во конвенционалната медицина при апликација на топло а тоа се крвни заболувања, склоност кон крварење, венска тромбоза и акутни специфични заболувања.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Вендузите, традиционално се користат и на нашите простори, а охрабрува фактот што конвенционалната медицина ги прифаќа, па затоа и во наставниот материјал по масажа на нашиот колеџ тие се изучуваат како апликативна техника.

Користена литература

[1] Vashi, NA; Patzelt, N; Wirya, S; et al.(2018): "Dermatoses caused by cultural practices: Therapeutic cultural practices". Journal of the American Academy of Dermatology. 79 (1): 1–16. doi:10.1016/j.jaad.2017.06.159. PMID 29908818. S2CID 49268995.

[2] Lilly, E; Kundu, RV (2012).: "Dermatoses secondary to Asian cultural practices". International Journal of Dermatology. 51 (4): 372–379. doi:10.1111/j.1365-4632.2011.05170.x. PMID 22435423. S2CID 32407869.

[3] Russell J; Rovere A, eds. (2009). "Cupping". American Cancer Society Complete Guide to Complementary and Alternative Cancer Therapies (2nd ed.). American Cancer Society. pp. 189–191. ISBN 9780944235713.

[4] Chen, B; Li, MY; Liu, PD; Guo, Y; Chen, ZL (2015). "Alternative medicine: an update on cupping therapy". QJM: Monthly Journal of the Association of Physicians. 108 (7): 523–525. doi:10.1093/qjmed/hcu227. PMID 25399022.

[5] Kim, J. I., Lee, M. S., Lee, D. H., et al.(2011).: Cupping for treating pain: a systematic review. Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine, 2011.

[6] Hall, Harriet (31 July 2012). "Therapy or Injury? Your Tax Dollars at Work". Science-Based Medicine. Retrieved 8 August 2016.

[7] Iblher, N.; Stark, B. (2007). "Cupping treatment and associated burn risk: a plastic surgeon's perspective". J Burn Care Res. 28 (2): 355–358. doi:10.1097/BCR.0B013E318031A267. PMID 17351459.

[8] Sagi, A.; Ben-Meir, P.; Bibi, C. (1988). "Burn hazard from cupping--an ancient universal medication still in practice". Burns InclTherm Inj. 14 (4): 323–325. doi:10.1016/0305-4179(88)90075-7. PMID 3224303.

[9] Ajimsha, M.S.; Al-Mudahka, Noora R.; Al-Madzhar, J.A. (2015). "Effectiveness of myofascial release: Systematic review of randomized controlled trials". Journal of Bodywork and Movement Therapies. 19 (1): 102–112. doi:10.1016/j.jbmt.2014.06.001. PMID 25603749.

[10] Wood.S, Fryer.G, Lei FonTan.L, et al.(2020).:Dry cupping for musculoskeletal pain and range of motion: A systematic review and meta-analysis. J BodywMov Ther.:24(4):503-518.doi: 10.1016/j.jbmt.2020.06.024.

[11] Saha.J.F, Schumann.S, Cramer.H, et al.(2017): The Effects of Cupping Massage in Patients with Chronic Neck Pain - A Randomised Controlled Trial.Complement Med Res:24(1):26-32.doi: 10.1159/000454872. Epub 2017 Feb 15.

[12] Ondrejkovicova.A, Petrovics.G,Svitkova.K. (2016):Why acupuncture in pain treatment? Neuro Endocrinol Lett.: 37(3):163-168.

[13] El-Wakil, Ahmed (2011). "Observations of the popularity and religious significance of blood-cupping (al-ḥijāma) as an Islamic medicine". Contemporary Islamic Studies. Hamad bin Khalifa University Press. 2. doi:10.5339/cis.2011.2.

[14] Kaups, Matti (1976). "A Finish Savusauna in Minnesota" (PDF). Minnesota History. Minnesota Historical Society (Spring): 11–20.

[15] Nimrouzi M; Mahbodi A; Jaladat AM; Sadeghfard A; Zarshenas MM (2014). "Hijama in traditional Persian medicine: risks and benefits". J Evid Based Complementary Altern Med. 19 (2): 128–136. doi:10.1177/2156587214524578. PMID 24647093. S2CID 7387100.

[16] Chirali, Ilkay Z. (2014-06-27). Traditional Chinese Medicine Cupping Therapy - E-Book. Elsevier Health Sciences. p. 18. ISBN 978-0-7020-5834-9.

[17] Baker, Patricia A. (2013-09-30). The Archaeology of Medicine in the Greco-Roman World. Cambridge University Press. p. 74. ISBN 978-1-107-29213-0.

[18] Dharmananda, Subhuti. "Cupping". itmonline.org. Institute for Traditional Medicine. Retrieved 2016-08-10.

[19] Ingall, Marjorie (2016). "Everything You Ever Wanted to Know About Cupping – and Some Stuff You Probably Didn't". Tablet Magazine.

[20] Cao, H; Li, X; Liu, J (2012). "An updated review of the efficacy of cupping therapy". PLOS ONE. 7 (2): e31793. Bibcode:2012PLoSO...731793C. doi:10.1371/journal.pone.0031793. PMC 3289625. PMID 22389674.

[21] Aboushanab.S.T,AlSanad.S.(2018): Cupping Therapy: An Overview from a Modern Medicine Perspective. J Acupunct Meridian Stud.:11(3):83-87.doi: 10.1016/j.jams.2018.02.001.

[22] Al-Bedah. A.M, Aboushanab.T.S, Alqaed.M.S, et al.(2016): Classification of cupping therapy: a tool for modernization and standardization. J Complement Altern Med Res.: pp. 1-10

[23] Shaban.T (2013):Cupping therapy Encyclopedia (1st Ed.), On-Demand Publishing, California (2013)

[24] Kim.IJ, Kim.H.T, Lee.S.M, et al.(2011): Evaluation of wet-cupping therapy for persistent non-specific low back pain: a randomised, waiting-list controlled, open-label, parallel-group pilot trial .Trials. p. 146

[25] AlBedah.A, Khalil.K, Elolemy.A, et al.(2015): The Use of wet cupping for persistent nonspecific low back pain: randomized controlled clinical trial.JAltern Complement Med. 21 (8): pp. 504-508

[26] Farhadi.K, Schwebel.D.C, Saeb.M, et al. (2009):The effectiveness of wet-cupping for nonspecific low back pain in Iran: a randomized controlled trial. Complement Ther Med, 17 (1): pp. 9-15.

[27] Lauche.R, Materdey.S, Cramer.H, et al.(2013): Effectiveness of home-based cupping massage compared to progressive muscle relaxation in patients with chronic neck paina randomized controlled trial. PLoS One, 8 (6) .

[28] Ahmadi.A, Schwebel. C.D, Rezaei.M.(2008): The efficacy of wet-cupping in the treatment of tension and migraine headache.Am J Chin Med, 36 (1) (2008), pp. 37-44

[29] Khan.A.A, Jahangir.У. Urooj.S.(2013):Management of knee osteoarthritis with cupping therapy. J Adv Pharm Technol Res, 4 (4): pp. 217-223

[30] Cao.H, Liu.J.(2012): Cupping therapy for facial paralysis: a systematic review of randomized controlled trials. BMC Complement Altern Med, 12 (Suppl 1) p. P316.

[31] Lüdtke.R, Albrecht.U, Stange.R, et al. (2006):Brachialgia paraesthetica nocturna can be relieved by "wet cupping"results of a randomised pilot study.Complement Ther Med, 14 (4), pp. 247-253

[32] A. Michalsen, S. Bock, R. Lüdtke, et al.(2009): Effects of traditional cupping therapy in patients with carpal tunnel syndrome: a randomized controlled trial. J Pain, 10 (6), pp. 601-608

[33] N.A. Aleyeidi, K.S. Aseri, S.M. Matbouli, et al. (2015): Effects of wet-cupping on blood pressure in hypertensive patients: a randomized controlled trial. J Integr Med, 13 (6) pp. 391-399

[34] S.R. Vakilinia, D. Bayat, M. Asghari.(2016): Hijama [wet cupping or dry cupping] for diabetes treatment. Iran J Med Sci, 41 (3 Suppl), p. S37

[35] S.M. Ahmed, N.H. Madbouly, S.S. Maklad, E.A. Abu-Shady.(2005):Immunomodulatory effects of blood letting cupping therapy in patients with rheumatoid arthritis. Egypt J Immunol, 12 (2), pp. 39-51.

[36] Al-Jawad.M.E.M.A, A.M. Saeed, et al.(2011):Evaluation of wet cupping therapy [Hijama] as an adjuvant therapy in the management of bronchial asthma. Indian J Physiother Occup Ther, (5), pp. 122-126.

[37] M. Ahmedi, M.R. Siddiqu.(2014): The value of wet cupping as a therapy in modern medicine – an Islamic perspective.Webmedcentral, 5 (12).

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

CONTEMPORARY BUS TERMINALS IN INNOVATIVE CONCRETE CONSTRUCTIONS

Prof. Vangjel Dunovski, Ph.D.

MIT University-Skopje, Faculty of Architecture, RNM

E-mail: vduni@t.mk

Abstract

As in any other building today, concrete and steel are dominant materials in transportation architecture. What is characteristic of stations and other transport facilities are the specific spans required for vehicle approaches as well as the open space architecture for buildings.

The choice of material is conditioned mostly by the required span and the aesthetic approach of the designer. Each transport facility has two structural parts that are usually built independently: the station building and the platform canopy. Depending on the architectural design, the use of material for a structural system may vary.

The different organization of bus terminals creates a wide range of possibilities for designing and building a platform canopy. Recently, the canopies are built separately from the building.

During the mid-20th century, canopies were not an aesthetic element, as they are today. The platforms were protected usually by overhanging beams forming a kind of balconies or terraces over the platforms. Built as reinforced concrete structures, those canopies sheltered only the entrance of the bus station, or only passengers waiting in front of the bus.

Keywords: *Transport architecture, Spans, Platform, Canopy*

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

СОВРЕМЕНИ АВТОБУСКИ СТАНИЦИ ВО ИНОВАТИВНИ БЕТОНСКИ КОНСТРУКЦИИ

проф. Д-р Ванѓел Дуновски

МИТ Универзитет-Скопје, Факултет за Архитектура, РСМ

E-mail: vduni@t.mk

Апстракт

Како и во секој друг објект денес, во транспортната архитектура доминираат бетонот и челикот. Она што е карактеристично за станиците и другите транспортни капацитети се специфичните распони потребни за пристапи кон возилото како и архитектурата на отворен простор за зградите. Изборот на материјал е условен претежно со потребниот распон и естетскиот пристап на дизајнерот. Секој транспортен објект има два структурни делови кои најчесто се независно градени: објектот на станицата и надстрешницата за платформите. Во зависност од архитектонскиот дизајн, употребата на материјал за конструктивен систем може да варира.

Различното организирање на автобуските станици создава широк спектар на можности за дизајнирање и градење надстрешница на платформата. Во последно време, надстрешниците се градат одделно од зградата. Во текот на средината на 20 век, крошните не беа естетски елемент, како што е случај денес.

Платформите беа заштитени обично со надвиснување на греди кои формираат вид балкони или тераси преку платформите. Изградени како армирано-бетонски конструкции, тие надстрешници се засолниле само пред влезот на автобуската станица, или само патниците кои чекаат пред автобусот.

Клучни зборови: *Транспортна архитектура, Распони, Платформа, Настрешница*

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

1. Вовед

Денес, автобуските засолништа честопати се дизајнирани како надстрешници независно од зградата. За таа цел, се користи разновидност на материјали. Просториите се различни според видот на платформите и растојанието помеѓу два паркирани автобуси. Тие можат да бидат кратки колку ширина на автобус, ширина на автобус со патнички пристап од секоја страна до распон што одговара на целата област на платформата. Изборот зависи само од пристапот кон дизајнот и архитектите. Следниве размислувања покажуваат како бетонот може да се користи како структурен материјал и естетска вредност.

2. Автобуската станица во Касар де Касерес

Станицата се наоѓа во западна Шпанија, во малиот град Касар де Касерес со скоро 5000 граѓани, е одалечена на само 10 км од Касерес. Станицата служи на локалната заедница. Оваа станица е единствениот сообраќаен јазол за меѓудржавни и меѓународни автобуси. Станицата претежно обезбедува услуги за меѓународни и меѓуградски линии во рамките на Шпанија што го поврзуваат малото градче прво со Касерес па и со другите поголеми градови.

Слика 1: Автобуска станица во Касар де Касерес [8, 9]

Малиот затворен простор на станицата има основни услуги, како што се билетарница, простор за канцеларии, мало кафуле и продавница за весници. Благодарение на атрактивниот дизајн на зградата не само од надворешноста, туку и во внатрешните

простори, кафе-станиците се едно од најатрактивните места за собирање во градот. Станицата има две платформи лоцирани пред влезот во зградата на станицата.

Двете платформи се користат за пристигнување и заминување заради мал број на оперативни автобуси. Формата на зградата се чини дека е вртлива лента од бетон која се крие во себе и над себе, со цел да се создаде затворена просторија за чекање и место за платформи. Честопати се опишува како бетонска лента со зграда одвнатре.

Областа Касерес има карактеристична архитектура создадена од единствен материјал. Јусто Гарсија го оживеа брутализмот користејќи само армиран бетон за автобуската станица Касар де Касерес. Специфичноста не е само во користењето на еден материјал, Јусто Гарсија направи чекор напред со тоа што направи структура на „еден потег“. Зградата потсетува на панделка слободно оставена на земја, целата структура како еден проток. Зградата изработена од армиран бетон се чини живописна и скоро жива, формирајќи искривена структура која се чини дека тече од една до друга страна.

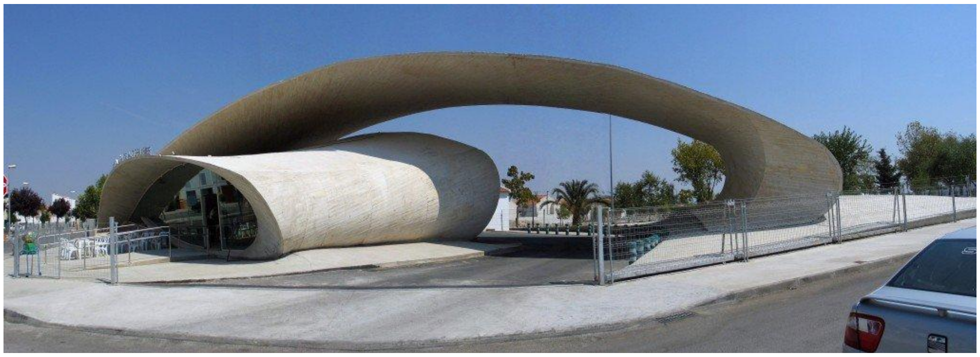

Слика 2: Автобуската станица во Касар де Касерес - Бетонска конструкција [10, 11]

Преклопената структура на бетонска обвивка е направена како едноставно да е фрлена во локацијата. Единствената површина е преклопена на начин што внатрешниот дел е затворен со стакло од двете страни и формира заштита за зграда на автобуската станица. Второто преклопување формира засенчување за патниците кои чекаат и третото преклопување создава сенка за автобусите на платформите.

Сместено во малото гратче Касар де Касерес, автобуската станица со извонредна форма како ова, веднаш стана место за собирање. Блискоста со училиштето меѓу другото предизвика употреба на ѕидните падини како место за лизгање на децата. Станицата е изградена по главната градска улица и лесно се пристапува и за возила и за пешаци.

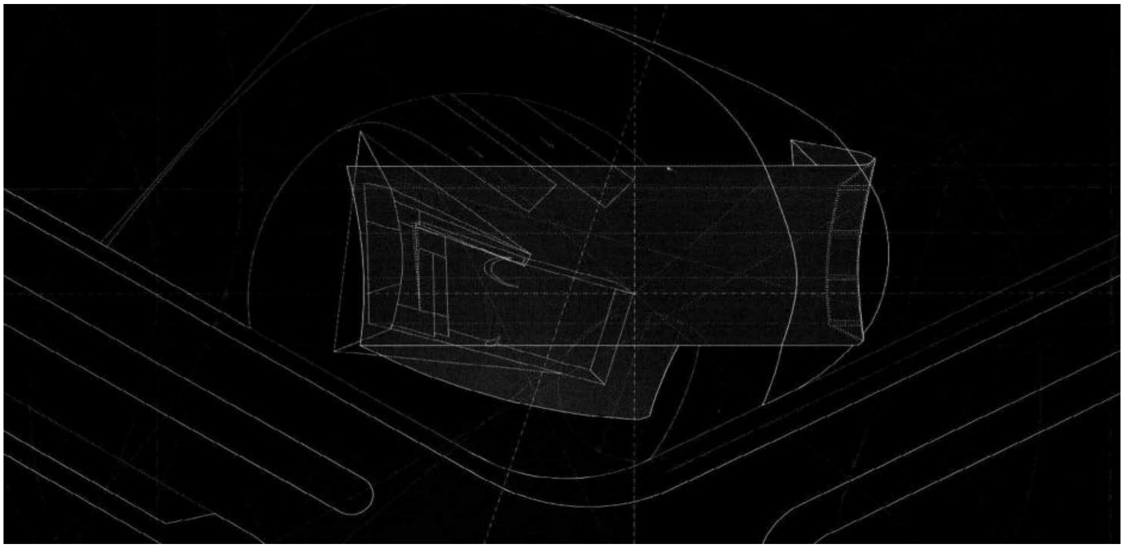

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

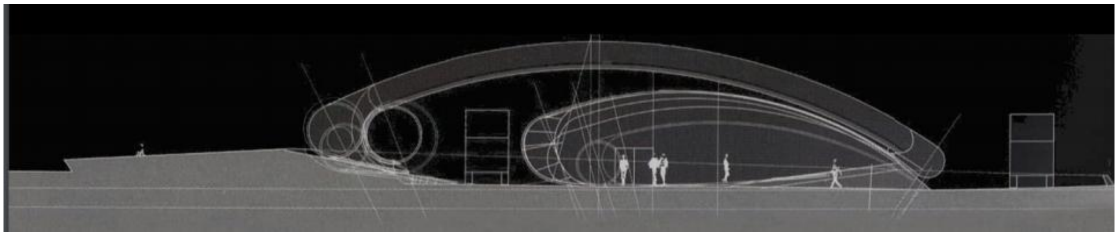

Слика 3: Автобуската станица во Касар де Касерес – Архитектонски цртежи

Касар де Касерес е совршен пример дека не само големите градови имаат извонреден транспортен капацитет, туку и мали општини како што е ова. Покрај неговите визуелни квалитети, станицата и покрај многу мали размери ги опфаќа сите потребни услуги и им нуди високо квалитетно градење на своите корисници.

Слободната форма на лентата не е чиста форма без никаква цел. Внимателно забележано, може да се забележи дека играта на скала е присутна во сите аспекти. Најпрвин одговара на човечки размери и обезбедува засолниште за луѓето. Над ова, постои второ склопување посветено на автобусите и одговара на скалата на автобуси. И покрај тоа што потсетува на спонтано слободна форма, внимателно се размислува форма каде што секое склопување има своја цел.

Бетонот како материјал избран за градба, не само што обезбедува слобода за сложената форма, туку е одговор на амбиентот на регионот Касерес. Бетонот како течен камен му дава движење на зградата и е во спротивност со неговото движење во околината на статичкиот камен. На прв поглед може да се смета како футуристичка форма, но тоа е само современо толкување на локалниот амбиент со функционални и ефективни простори за општината и може да послужи како пример за функционална и ефикасна форма. За мал град како Касар де Касерес, оваа станица не е само јазол за превоз, туку место за собирање. Нејзиниот необичен изглед привлекува дури и туристи да ја посетат оваа монументална станица.

3. Автобуска станица во Памплона

Првата автобуска станица во Памплона е отворена во 1934 година, а градот има долга традиција да инвестира во квалитетни транспортни капацитети. Во градската стратегија беа вклучени нови проекции за транспорт, а од самиот почеток беше планиран нов дизајн на нова локација. Тимот експерти, вклучително универзитетски професори, е избран да го обезбеди новиот дизајн.

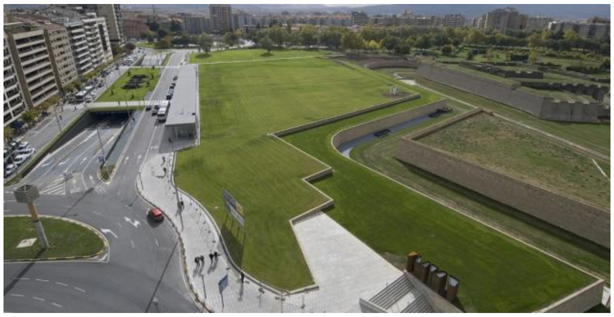

Слика 4: Автобуска станица во Памплона - влез [13]

Сместено веднаш до ренесансното историското подрачје, автобуската станица Памплона беше вистински предизвик за дизајн. Локацијата избрана за новата автобуска станица Памплона е поставена на влезот на паркот во центарот на градот. Дизајнот имаше за цел новата планирана станица да се приклучи на станицата за јавен превоз. Вкупната површина изнесува околу 40.000 м^2.

Автобуската станица Памплона е поставена на скоро 4 нивоа, каде 3 од 4 се под земја. Канцелариите и техничките простории на станицата се поставени на прво ниво под земја на 3000 м^2. Второто ниво под земја опфаќа 28 платформи на околу 20,000 м2 за сите потребни услуги за работење на автобуската станица. Паркирањето за 598 автомобили е поставено на трето ниво под земја на вкупно 17.000 м^2. Во 2011 година имало вкупно 1.898.896 патувања управувани од автобуската станица Памплона и секоја година бројот се зголемува.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Слика 5: Автобуска станица Памплона - Планови [12]

Нивото на приземјето е влезен простор за во станицата и има сместување на ескалатори и лифтови за патници. Областа за исхрана е организирана пред влезот за пешаците со автобуската станица за јавниот превоз и такси-стопот. Овој дизајн овозможува полесен пристап за автобусите за јавен превоз отколку што беше претходно. Патниците сега пристигнуваат пред станицата и имаат директен пристап за вертикална комуникација на станицата. Од десната страна, просторот се користи за мали трговски соодржини и за туристите кои ги посетуваат историските места и корисниците на станицата. Во првото подземно ниво се сместени трговски соодржини како во приземје. Вториот подземен кат располага со автобуската станица со сите попратни услуги. Пристапот за автобусите од приземјето е насочен директно кон вториот подземен кат каде се поставени автобуски платформи и паркирање за автобуси.

Точката за проверка и безбедносната проверка за автобусите се поставуваат на приземјето, на почетокот на рампите за автобуси. Пристапот за автобусите и автомобилите обезбедени од двата правци посебно го намали значењето на чекање и метежот што редовно се случуваше. Сите услуги за автобуските станици се поставени на исто ниво. Салата за чекање и лобито се поставени со директен поглед кон платформите, разделени само со стаклен ѕид каде патниците имаат целосен увид во пристигнувањата / поаѓањата без потреба да влезат во платформата. Патниците при пристигнување / поаѓање немаат непотребно пресекување со какво било превозно средство.

Од платформите, патниците се насочени кон излез без никаков премин. Концептот многу потсетува на протокот на сообраќајни движења на аеродромите и тој е организиран

вака најмногу заради дизајнот на влезот / еден излез. Ограничено движење на патниците е можно затоа што сè е организирано под земја со многу ограничено движење. Автобуската станица Памплона е целосно изградена под земја. Поставена на околу 40.000 м^2, зградата на станицата заедно со платформите и сите следни услуги е поставена на вкупно 4 нивоа, каде што само пристапните рампи и влезот се наоѓаат на ниво на земја. Станицата ја освои наградата „*Mejor Estación de Autobuses de España*“ во 2011 година.

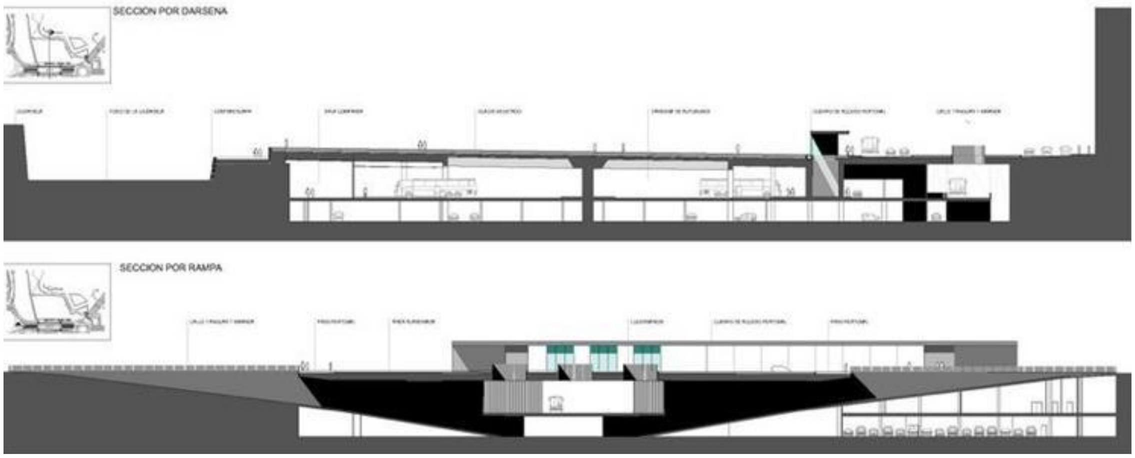

Слика 6: Автобуска станица Памплона - Секции [13]

Станицата е изградена целосно во армиран бетон. Стаклото се користи како материјал за некои прeградни ѕидови и влезната партија. Армираниот бетон е најдобриот и единствен избор за подземната конструкција.

Комплексниот конструктивен дизајн и иновативниот пристап ја обезбедија конструкцијата каде што столбовите се дел од дизајнот на протокот на сообраќајот, што не даваат никакви пречки од структурните елементи.

Голем кружен зрак со централна радијална ширина од 2 m формира главен структурен систем за платформите. 16 м радијално и 26 м долгите зраци фрлени на лице место се направени како пред затегната структура и се направени на лице место. Обликот на ѕвезда ја зголеми функционалната ефективност на дизајнот и овозможи целосно маневар за автобуси со сите потребни радиуси.

ISSN: 1857-8128

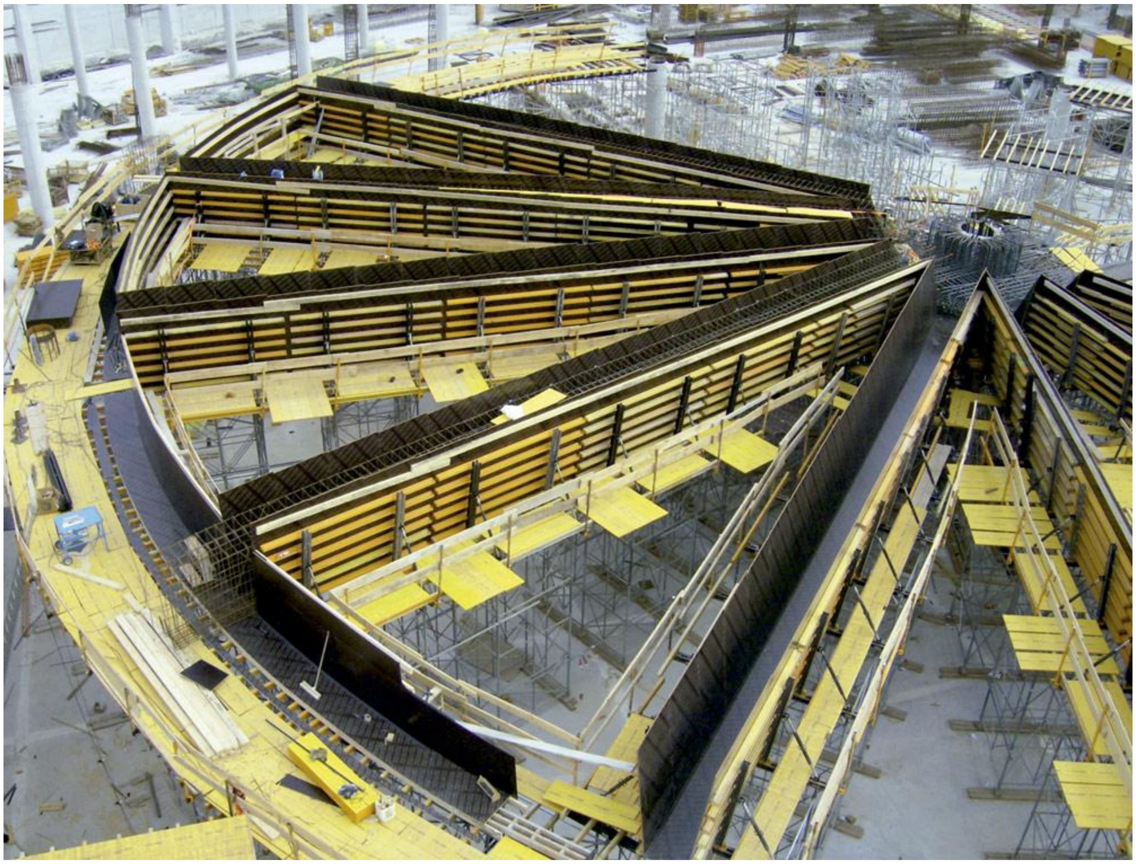

Слика 7: Автобуска станица Памплона – Конструкција во изведба [19]

Добриот пристап до локацијата го спречи сообраќајниот метеж што редовно се случуваше овде и се подобри пристапот за утврдување на Санта Луција со нови линии за јавен превоз. Враќањето на утврдувањето на Санта Луција опфаќа обнова на околината на зелена површина, која сега се користи како јавен простор од сите корисници. Интеграцијата со контекстот е максимизирана и се постигнува взаемна корист.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Слика 8: Автобуска станица Памплона – Изведена конструкција [14, 15]

Зградата под земјата овозможи да се зачуваат постојните јавни места и да се подобри нивниот квалитет заедно со изградба на нови места посветени на корисниците на станицата. Поврзаноста со јавните зони, парковите и центарот на градот е подобрена, со нова привлечна локација исто како и со новите линии за јавен превоз. Интегрираната инфраструктура за јавен превоз во историска област ја додава и вредноста на обете.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Пристапот за подземно ниво е обезбеден преку осум различни сообраќајни ленти, по четири од секоја насока. две ленти од секоја страна се користат за автобусите, а другите две се користат за автомобилите што влегуваат во подземната гаража.

Најважниот елемент е дека сите интервенции се вршат во согласност со реставрацијата на цитаделата на Памплона. Автобуската станица Памплона обезбеди сосема друга перспектива за дизајнирање на автобуската станица. Ограничувањата, честопати предвидени со ограничувањата на страниците, се надминати со изградба на цел објект под земја. Покрај ограничувањата на локацијата, овој пристап обезбеди некои други придобивки што беа видливи дури по завршувањето, како што се безбедноста и загадувањето.

Автобуската станица Памплона со овој пристап беше единствениот избор заради амбиентот на наследство присутен над земјата, но исто така и даде огромна корист за постојниот сообраќај и како превенција за загадувањето. Амбиентот, иако под земјата, обезбеди некои ограничувања поврзани со големината на локацијата и структурните барања. Структурниот дизајн беше овозможувач на функционално подобрување на автобуската станица. Уникатниот и креативен пристап кон структурниот систем овозможи добра геометрија на платформата, зачувување на наследството, подобрување на сообраќајот, обезбедено опкружување за станицата и доволно независен простор. Платформите распоредени во кружна форма обезбедија непречен маневар за автобусите и нема премини за патниците. Додека ниското ниво на интеракција помеѓу автобусите и патниците е скоро невозможно да се постигне со која било друга геометрија на платформа. Областа на чекање е поделена од платформите со стаклени ѕидови за да се чуваат издувните гасови подалеку од луѓето. Станицата има инсталирано најдобра техничка опрема за инјектирање на гасови со рафинирање со цел да не се загади паркот над станицата или местото на наследството каде што повеќето туристички се концентрирани. Овој концепт, обезбедувајќи го ограниченото движење, е добар пример како да се постигне сигурно и безбедно движење дури и над земјата.

ISSN: 1857-8128

4. Заклучок

Општото мислење е дека челичната конструкција обезбедува слобода на формата и има многу добри примери како челичната конструкција директно влијае на целокупниот дизајн, додека градењето со бетон се чини доста добар предизвик за постигнување на сличен исход. Како и да е, автобуската станица Касар де Касерес покажува колку е креативен, сепак едноставен, бетонскиот дизајн. Justo Garcia Rubio дизајнираше зграда која навидум е формирана од една единствена бетонска лента преклопена на едно место.

На прв поглед, случајно обликувана форма, всушност е резултат на внимателно одговорени функционални барања. Тројното преклопување одговара на три различни намени кои беспрекорно се влеваат од една до друга, а во исто време ги задоволуваат сите потребни потреби за функција на автобуската станица. Слична шема може да се идентификува со станицата Трухило каде единствената разлика е да се користат прави линии наместо криви како што беше случај со Касар де Касерес. Автобуската станица Памплона како друга неодамна изградена бетонска автобуска станица даде многу добар пример како употребата на бетонска конструкција не мора да биде визуелно привлечна, како што е Касар де Касерес, но може да биде многу значајна во смисла на архитектура што ја обезбедува.

Подземната автобуска станица ја подобри употребата на јавен простор над станицата, парковите и ја олесни комуникацијата со тврдината до неа. Сепак, за разлика од бетонски изработени автобуски станици во минатиот век, кои главно припаѓале на бруталистичката архитектура, модерните бетонски автобуски станици претставени во овој труд во Касар де Кацерес, Памплона даваат увид во неодамна изградените бетонски автобуски станици со интересен изглед и структура , вклучително и целосно ефикасна функционалност и оперативност.

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Користена литература

[1] Torrijos, P, "Los mejores edificios de España (II): Estación de autobuses de Casar de Cáceres", 2015,https://www.eleconomista.es/construccion-inmobiliario/noticias/6992152/09/15/www.tresensa.com/freewheel.tv/www.vuble.tv/us/privacy

[2] Wright, D, "Concrete Curver", 2016, retrieved from The beauty of transport,

https://thebeautyoftransport.com/2016/05/11/concrete-curves-bus-station-casar-de-caceres-spain/

[3] Rubio, J. G, "Bus station in Casar de Cáceres",
http://www.ondiseno.com/proyecto_en.php?id=521

[4] Blasco & Esperanza Arquitetos, "Estación de Autobuses Pamplona (Navarra)", http://www.blascoesparza.com/estacion-pamplona

[5] Europapress/navarra, "La Estación de Autobuses de Pamplona recibe el premio a la mejor estación de España", 2012,

http://www.europapress.es/navarra/noticia-estacion-autobuses-pamplona-recibe-premio-mejor-estacion-espana-20121127140659.html

[6] IDOM, Pamplona Coach Station",

https://www.idom.com/project/pamplona-coach-station/

[7] Griffiths, A, "Bus station Santa Pola Southern Spain", 2016,

https://www.dezeen.com/2016/06/18/manuel-lilli-emilio-vicedo-bus-station-santa-pola-southern-spain/

[8] http://www.darkroastedblend.com/2013/11/extremely-weird-bus-stops-shelters.html

[9] https://www.bmiaa.com/meiac-in-badajoz-spain-to-host-justo-garcia-rubios-retrospective-exhibition/

[10] https://news.spainhouses.net/2012/12/el-casar-bus-station-caceres-extremadura/

[11] https://artchist.wordpress.com/2016/11/18/bus-station-in-casar-de-caceres-by-justo-garcia-rubio/bus-station-in-casar-de-caceres-by-justo-garcia-rubio-33-2/

[12] http://www.estaciondeautobusesdepamplona.com/La-estacion/Planos-de-la-estacion/Planta--2.aspx.html

[13] http://www.blascoesparza.com/estacion-pamplona

[14] https://www.europapress.es/navarra/noticia-detenido-estacion-autobuses-pamplona-medio-kilo-sustancia-podria-ser-hachis-20180821100631.html

[15] https://www.ulmaconstruction.com/en/projects/buildings-stations-airports/bus-station-pamplona-spain

[16] https://www.archdaily.com/789218/santa-pola-bus-station-manuel-lillo-plus-emilio-vicedo

[17]https://images.adsttc.com/media/images/575a/bbad/e58e/ce6a/1100/00fe/slideshow/13_estacion-buses-lillo-vicedo-santa-pola-_PL_7376.jpg?1465564073

[18]https://images.adsttc.com/media/images/575a/bb6a/e58e/ce9e/9600/01eb/newsletter/planta_conjunto.jpg?1465563996

[19] https://www.ulmaconstruction.com/en/projects/building-construction/buildings-stations-airports/bus-station-pamplona-spain/gallery/4/@@images/image_large

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

INTERIOR SPACE-SHAPING PROCESES

Vangjel Dunovski[a], Suad Ajdinoski[b]

a* Full professor, MIT University - Skopje, R.N. Macedonia, vduni@mt.net.mk

b[*] B.Arch. MIT University - Skopje, R.N. Macedonia, suadajdinoski1@gmail.com

Abstract

There are many elements and contidions to consider in the space planning process before drawn up plans and beginning of the construction. It is better to make the changes on paper than to demolish and reconstruct a space that should have been better planned. As part of the interior design process, research and programming is done by asking questions.

Basic human needs include food, shelter and clothing. All homes provide shelter, a place to prepare and eat food, and a place to store and change clothes. There are also individuating needs, to be productive and creative, to successfully perform tasks, and as a result to feel valuable.

Residential interiors that meet these needs offer comfortable places to socialize and communicate with others, quiet places to rest, and functional spaces to work or perform various activities. In non-residential premises, needs differ according to the function of the space.

Keywords: *Process, Planning, Function of space, Design, Interior,*

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

ПРОЦЕСИ НА ЕНТЕРИЕРНО ОБЛИКУВАЊЕ НА ПРОСТОРОТ

Ванѓел Дуновски[а], Суад Ајдиноски[б]

а* Професор, МИТ Универзитет – Скопје, Р.С. Македонија, vduni@mt.net.mk
б* д.и.а., МИТ Универзитет – Скопје, Р.С. Македонија, suadajdinoski1@gmail.com

Апстракт

Во процесот на планирање на просторот треба да се земат во предвид многу елементи пред да се изработат плановите и да започне изградбата. Подобро е да се направат промените на хартија отколку да се урива и да се реконструира простор што требало да биде подобро испланиран. Како дел од процесот на дизајн на ентериери, истражувањето и програмирањето се изведуваат со поставување прашања.

Во основни човекови потреби спаѓаат храна, засолниште и облека. Сите домови обезбедуваат засолниште, место да се подготвува и да се јаде храната и место за чување и промена на облеката. Постојат и индувидувални потреби, да се биде продуктивен и креативен, успешно да се извршуваат задачите, и како резултат да се чувствуваме вредни.

Станбените ентериери што ги исполнуваат овие потреби нудат удобни места за дружење и комуникација со другите, тивки места на кои се одмараме и функционални простори за работа или извршување на различни активности. Во простории што не се станбени, потребите се разликуваат според функцијата на просторот.

Клучни зборови: *Процес, Планирање, Функција на простор, Дизајн, Ентериер*

ISSN: 1857-8128

1. Вовед

Функционалната анализа е најважна во критериумите за планирање на просторот. Функција значи наменета употреба на просторот, која може да се илустрира графички како зони.

Кај нестанбените ентериери овие зони драстично се менуваат според планираната намена – од здраствена заштита до малопродажба, од угостителство до планирање на деловни простори. Сепак, во домот постојат четири зони. Тие зони може да се планираат секоја во една област во планот, или може да се планираат во посебни простори како што налагаат потребите.

Работните зони ги вклучуваат кујната, пералницата и другите простории за извршување активности, како што се шиење, поправки со алатки и простории за слободни активности или ракотворби, како и просторија или канцеларија што се грижи за организацијата на домот, плаќање сметки и распоред на семејството.

Ако работата се извршува дома, работната зона може да вклучува професионално опремена канцеларија во домот или во случај на „домашно производство“, место за производство и складирање производи. Потребата за работен простор може да налага две или повеќе работни зони бидејќи се потребни одделни простории за да се задржи професионалноста.

- Зоните за дружење вклучуваат влезови, официјални простории за дневен престој и трпезарии, и неофицијални семејни соби и места за оброци, станбени кујни, повеќенаменски соби или простори за рекреација, соби за домашни проекции и надворешни простори за живеење. Ходниците исто така може да спаѓаат во зоните за дружење.
- Приватни зони се оние зони наменети за приватно живеење, спалните соби, бањите и приватните дневни соби.
- Зона во зона може да биде изводливо решение за специфични намени. На пример, работна зона што вклучува компјутер може да се стави со социјална зона (трпезарија, дневна или семејна соба) поради тоа што таму има простор, ова подредување

ISSN: 1857-8128

е погодно и не го носи корисникот настрана од центарот на семејните активности. Или работната зона може да биде поставена во приватната зона.

2. Меѓусебно поврзани функции

Следната задача е да се определи колку простории и кои специфични функции ќе ги содржат овие зони и како меѓусебно ќе бидат поврзани. Типично е да се постави формалната зона на живеење веднаш до формалната трпезарија, кујната и до услужните простории (пералница, гаража или надворешен влез), а спалните соби до бањите. Во листата на планирање се вклучуваат кои простории или функции корисникот сака меѓусебно да се поврзуваат.

На пример, некои клиенти може да бараат канцеларијата во домот да биде во приватен, тивок простор на куќата, додека други може да бараат да биде блиску до влезната врата или блиску до кујната. Некои претпочитаат семејните соби да бидат отворени кон кујната и неформалната трпезарија (комбинација позната како станбена кујна), додека други сакаат неформална социјална зона одвоена од кујната. Кога функциите се меѓусебно поврзани, или непречено преминуваат од една во друга зона и кога програмата за дизајн е добро изведена, резултатот е квалитетен ентериерен дизајн.

3. Разгледување идеи

Откако ќе се утврдат основните зони, разгледуваме што точно треба да се содржи во тие зони. Разгледување идеи е корисна алатка за да се стави на хартија сето она што е потребно или што се бара во секоја зона. Се запишуваат спецификите, од големината на кадата во бањата до бројот на местата за чевли и џемпери, колку луѓе ќе влегуваат во ходникот или во надворешниот простор за живеење и каде ќе оди секој член од семејството кога ќе чувствува потреба да биде сам. Во процесот на разгледување идеи во нестанбени ентериери идеите за зони ќе се движат околу работната продуктивност, олеснувањето на комунакацијата и на тоа кои функции меѓусебно се поврзуваат.

Едно важно правило при разгледување идеи, без оглед на тоа колку идни корисници учествуваат во нив, е дека секоја идеја треба да се забележи за натамошно разгледување и никому не треба да му се дозволи да каже нешто негативно за идеите на другите, без оглед на тоа колку може да се чинат апсурдни. Наместо тоа, правилото е да се напише секоја идеја, да се побараат сите потреби и барања што може да се исполнат и да се дозволи да се создаде уште поголема креативност. По разгледувањето на идеите, кое може да се прави во една или во повеќе сесии или може да биде една листа на која ќе се додаваат идеи, треба да помине извесно време за идеите да ги разгледат сите, кои не се работен тим или членови на семејството. Тогаш започнува процесот на избирање или отфрлање идеи, кои по внимателното разгледување, не се пожелни и градење на оние што се изводливи и оправдани.

4. Економски разгледувања

Економијата е важно размислување при планирањето на просторот. Во повеќето случаи, новите градби имаат финансиско ограничување што го поставува клиентот или институцијата што ја финансира градбата. Поради тоа архитектот, проектантот и градежникот, како и клиентот или сопственикот на домот треба да донесат внимателни и мудри одлуки во однос на обемот на просторот. Вкупниот износ се пресметува како цена по квадратна стапка. Цената по квадратна стапка ќе варира според локацијата, градежните материјали што се користат, бројот на стручни лица и занаетчиите што се ангажираат и бројот на луксузните работи што ќе се вградуваат. Поради тоа, помалата вкупна површина значи помали трошоци на изградба кога се градат приземни домови или на еден кат. Сепак, простор за живеење како втор кат и подрум чини помалку да се изгради отколку простор за живеење на приземје.

Ова е поради тоа што покривот и темелите може да служат за сите катови и поради тоа што водоводните и електрични инсталации може да се централизираат и да се постават каналите за огништа. Просторот во таванскиот дел може да биде доста економичен бидејќи просторот под таванот и онака се гради. Со додавање тавански

ISSN: 1857-8128

прозорци или светларници, а можеби и пострмен врв на покривот, таванскиот простор може да стане и не само простор за живеење, туку и шармантен дел поради аглите и наклонот на таванот.

Во подрумите може да постои потреба од изградба на простор меѓу темелите и приземниот дел и кога се прават подлабоки темели, може да се добие убав простор за живеење. Таванскиот простор и подрумот може да се изградат заедно со куќата, но може подоцна доколку се појави потреба да се приспособат како простор за живеење. Поради тоа, почетните трошоци за куќата нема да го одразуваат потенцијалот на таа можност во повисока цена по квадратна стапка. На овој начин, куќа со подрумски простор и поткровје може да биде поповолна во подалечна иднина отколку дом со иста квадратура само со приземје.

5. Разгледувања на простори

За неколку простори треба длабоко да се размисли пред да се направат плановите. Тие ги вклучуваат влезот, формалните простории за живеење, домашната канцеларија, кујната, главниот апартман, внатрешниот и надворешниот простор за живеење, детските соби, бањите, местото за работа и слободни активности и други области со посебна намена.

• Влез или фоаје (сл.2)

Влезот дозволува движењето да циркулира до сите области на куќата без да треба да се помине низ просторот за дневен престој. Треба да постои широка просторија за да прими определен број луѓе што ќе го заземат просторот во било кое време. Ако примањето гости е вообичаена работа,

ISSN: 1857-8128

треба да се размислува за влез или фоаје со поголема квадратура (>1.5 m x 3 m). Отворените влезни партии на два ката, или атриум, се драматични и впечатливи. Во нив може да се ставаат раскошни лустери и впечатливи кружни скали. Сепак, тие често имаат прозорци над влезната врата што се не пропорционални и овозможуваат поглед во горниот кат, со што се намалува приватноста.

• Формални простори за дневен престој.

Дневни соби, трпезарии и салони или библиотеки што се гледаат од влезот или фоајето се сметаат за формални простори за дневен престој. Формалните простори за дневен престој обично се одвоени од кујната и од другите работни простории. Ова им овозможува да останат поуредни и скапоцениот мебел што се наоѓа во нив може да се заштити.

Формалните простори се идеални за изолирање и учење, слушање музика или вежбање, формални собири и вечери. Тие овозможуваат одмерена, потчинета атмосфера и потикнуваат слично однесување. Формалните простори за дневен престој може толку ретко да бидат искористени што тешко може економски да се оправда нивното постоење.

• Канцеларија во домот (сл.5)

Просторија за канцеларија во домот стана неопходност за многу индувидуални лица и семејства поради тоа што телекомуникациите, бизнисите во домот и компјутерскиот менаџмент на личните финансии продолжуваат да стануваат се попопуларни. Како и кај останатото планирање на просторот, најдобро е да се разгледат функциите пред да се донесат другите одлуки за канцеларија во домот.

При процесот на проектирање треба да се земе во предвид, дали повеќе од еден корисник ќе ја користи канцеларијата во исто време или во различно време, дали мирот и приватноста играат улога во работата што се врши, да се направи план за полици, шкафови за документи и плакари или мебел што може да ги собере предметите што треба да се чуваат. Да се направи список за електрична опрема што е потребна. „Место за се и се на свое место" е клучот за добро организирана канцеларија, поголема работна ефикасност и помалку стрес. Таа може да биде сместена на приземјето, веднаш до влезот. Тоа е добра положба за канцеларија доколку е средена и ако се очекуваат да влегуваат клиенти на влезната врата.

На посебен влез ако во канцеларијата влегуваат многу клиенти или лица за испорака или ако има еден или двајца вработени. На биро во кујната, кое е погодно при дневна рутина, но бирото треба да се чува надвор од главниот работен триаголник на кујната. Потоа во спалната соба со врата што може да се затвори, во дневната соба, семејната соба или трпезаријата, аголот во спалната соба и др.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

• Библиотека во домот (сл.6)

Во последните години библиотеките се вклучуваат во многу нови домови. Дури и во добата на информативната технологија, со сите предности на учењето онлајн, ништо не може да го замени држењето книга в рака или читањето книги на децата. Полиците со книги можат да бидат прекрасни и собата со книги може да постави основа за доживотна писменост и учење со што се збогатува животот.

Библиотеката може да биде посебна просторија со врати што се затвараат или може да се вклучи во семејната соба или да биде дел од канцеларијата во домот или главниот апартман. Формалната дневна соба може да има двојна функција и како библиотека, како и делот кај влезната врата. Формалните трпезариски маси често не се искористени, така што трпезариите може да станат добри библиотеки со тоа што ќе додадеме фотелја или друг вид удобно седиште зад трпезариската маса.

Полиците со книги можат да бидат од таван до под, поставени одделно околу собата или во отворена мансарда над семејната или дневната соба. Пониските полици може да бидат за детските книги, албуми и едукативни играчки. Горните полици може да содржат вредни книги што се за повозрасни читатели. Планирањето комоди, полици и плакари по мерка во оваа фаза на желби е добра идеја за просторот да биде соодветен.
Задолжително е добро осветлување. Треба да се постави осветлување што ги покрива полиците или рефлектори што добро ќе ги осветлат просториите за читање и учење. Прозорците во библиотеката им даваат на очите можност да се одморат и внимателно да размислат за прочитаното.

За самостојно читање треба да се предвиде мебел, како што е столче за нозе, масичка со ламба и ќебе, додека за групно читање двоседи или каучи со масички за

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

оставање на книгите. Во библиотеките пожелно е да се има огниште за да и даде топлина и емоционална утеха.

• Планирање кујна и станбена кујна (сл.7)

Кујната долго време претставувала средиште во домот, но во последните децении таа доби повеќенаменска улога. Веќе не е просторија каде што сите плакари треба да се во тон или каде што еден работен триаголник е нормата, денешната кујна е просторија каде што се одвива поголемиот дел од животот и меѓусебната комуникација и е дизајнирана со простор и опрема за разни активности. Станбената кујна е простор што се состои од три посебни простории: кујна, трпезарија и семејна соба.

Кујните и станбените кујни може да ги вклучуваат следниве карактеристики:

- Простори за подготовка на ужини и брзи оброци, поголеми оброци за семејство, формални оброци и оброци за големи настани;
- Бар за брзо јадење или остров или некој друг неформален простор за јадење, со пристап до формалниот простор,
- Простор за настани или забави каде што учеството во готвењето и комуникацијата со гостите е дел од забавата;
- Обични, удобни седишта за разговори, музика и видео/телевизија и забава,
- Директен пристап до пералницата, место за фрлање отпад.

Кујните може да претставуваат двојни работни станици, уреди и апарати, како две рерни, две микробранови печки, два фрижидера, два мијалника и две машини за миење садови. Се поставуваат фиоки што имаат рерни за загревање и фиоки за фрижидер. Планирањето кујни вклучува работни подредувања во зони или работни простори.

Три зони се сметат за основен работен триаголник: зона на фрижидер, зона на готвење и мијалник. Вкупната оддалеченост меѓу овие три простори не треба да биде помала од 3.6м и не повеќе од 7.8 м. Други зони кои се сметаат за поголема погодност и се сметаат за основни во модерните кујни ги вклучуваат следниве: дополнителна зона за чување храна, различни зони за подготовка на специјализирана храна, втора зона на готвење, втора зона на чистење, зони за чување кујнски прибор, зона за сервирање и чување прибор, зона за чување средства за чистење.

Дел од процесот за планирање на кујната е одлука за тоа кој тип апарати да се купи, изборот меѓу многуте марки, стилови и опции на овие апарати, и да се биде сигурен дека димензиите на кујнските елементи ќе одговараат на димензиите на апаратите.

• Пералница (сл.8)

Поради тоа што пералницата претставува статичен плакар и фиксиран апарат, потребни се флексибилност и предвидливост во планирањето.

Плакарите треба да имаат полици доволно високи за чување детергенти за перење, белило, омекнувач за алишта и други често употребувани производи и предмети. Пулт за диплење алишта и плакар или прачка за закачување на алишта за пеглање се многу важни. Пералницата вклучува и штица за пеглање, можеби вградена, која е одлична за добивање повеќе простор, и чувањето на пеглата и на штицата на дофат овозможува секогаш да бидат средени. Алиштата што треба да се пеглат или да се

MIT UNIVERSITY
SKOPJE
International Journal of Recent Research in Arts and Sciences
ISSN: 1857-8128

поправат треба да се чуваат во фиоки или во плакари. Соби за шиење се секогаш добра комбинација со пералниците бидејќи штицата за пеглање е неопходна за испраните алишта и за шиење и поради тоа што поправањето и крпењето често се прави пред или по перењето на алиштата. Во пералницата може да се смести и просторија за нечисти алишта и може да содржи и плакари за палта, зимска опрема или спортска опрема според сезоната.

Во пералницата може да има комора за замрзнување, а во плакарите може да се стават алати. Ако пералницата е поставена блиску до кујната тогаш може да послужи и како шпајз за габаритни кујнски апарати.

Има најмалку пет опции за местоположбата на пералницата: највообичаено е да се постави во близина на кујната, бидејќи поголемиот дел од секојдневните домашни работи се вртат околу кујната и потребни се само неколку чекори да се заврши работата со перењето, во подрум, каде не се слуша вревата и не се гледа нередот, во спалната, во ходник, но не е многу погодно затоа што се создава неред во местото каде што се движиме и во бањата.

• **Планирање на главната спална соба (сл.9 и 10)**

Главната спална соба е еден простор во кој парите може да се инвестираат со сигурност дека ќе ви се исплатат ако куќата се препродава.

Малку повеќе лускуз во спалните е тренд можеби затоа што паровите што се сами и се посветени на кариерата сметаат дека им е потребно приватно место да се опуштат по напорниот ден.

Во спалната можат да се предвидат следниве опции:

- Вклучете место за седење и разговор, една фотелја и отоман е добра алтернатива за читање и водење разговор,
- Поставете инсталација и испланирајте простор за забава,
- Да се постави мало биро или креденец,

MIT UNIVERSITY SKOPJE
International Journal of Recent Research in Arts and Sciences
ISSN: 1857-8128

- Може да содржи и библиотека што се фокусира на полици, удобни седишта и можеби огниште или прозорец со одличен поглед,
- Двојни плакари или гардеробери и вградени плакари и полици,
- Засводени, полукружни или високи тавани, фини профили,
- Да се поврзе со луксузна бања, џакузи или луксузни туш-кабини,
- Површини со плакар и место за облекување веднаш до бањата,
- Двојна тоалетна маса изработена по мерка за висина на секое лице,
- Простор за седење кај тоалетната маса со фиоки и плакари,
- Пространи фиоки и плакари за бањарки, крпи, козметика и др.

Сл.9

сл.10

• Семејни бањи (сл.11)

Семејните бањи често се причина за расправија бидејќи се случува еден член на семејството да се заклучи внатре и да остане подолго време, често за лично дотерување, па кај другите членови да порасне нетрпливоста. Тука се наведуваат некои идеи за да се намали тензијата:

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

- Поделете ја бањата со прегради, завеси или подвижна врата на простор за уредување и простор за бањање,
- Одделете го просторот за уредување, продолжете го и ставете два мијалника,
- Ставете тоалетна маса со мијалник во секоја спална соба,
- Ставете мала бања меѓу две спални соби со врата од секоја страна. Ова добро функционира кога бањата има тоалет и када или туш, а тоалетната маса е во ходник или спална соба,
- Ставете ги кадата и туш кабината во различен простор,
- Мали бањи може да изгледаат поголеми ако ја зголемите висината на

- таванот, поставете водоводна инсталација без габаритни плакари и добро поставете ги огледата,
- Луксузните или модерни домови обично имаат голема приватна бања во секоја спална соба. Овој план одлично одговара за гостински апартман и сл.11 се предуслов за хармонија во семејството,
- Внимавајте да ги испланирате вратите на начин на кој водоводните инсталации нема да бидат во преден план кога ќе се отвори вратата.

• Простор за деца (сл. 12)

Додека демографските истражувања укажуваат дека во денешно време се помалку деца живеат во секој дом во споредба со претходните генерации, акцентот што се става на тоа да се направи светот прекрасен за детето никогаш не бил со толкав ентузијазам. Еве список на работи што би можеле да се земаат предвид за просторот на децата:

- Мали спални соби поврзани со просторија за играње овозможуваат поделба на просторот за спиење и играње,
- Поголеми спални соби што се внимателно испланирани со простор доволен за игра и движење го прават светот на детето повеќе приватен,
- Планирање на работно биро со добро осветлување и можеби вградени полици го поттикнуват учењето кај детето,

- Како алтернатива на изобилство од електронски уреди, размислете за овие идеи за спални соби или соби за играње, вградени простори од земјата на мечтите со направи за качување и лизгалка, сцена за настап, ѕид полн со огледала за танцување, тркачка писта со играчки автомобили или железничка пруга со возови и сложувалки, вградени полици за книги, со удобни седишта, како столици, двоседи или седишта покрај прозорец со перничиња,
- Просторот за играње на децата исто така може да содржи организирани плакари со поделени полици и фиоки за образовни и експериментални научни прибори.

6. Заклучок

Во човековата природа е да сака да го подоброи своето опкружување и да се надгради во поприфатлив, попрактичен и поубав простор и мебел. Оправдувањето е да се подобри квалитетот на животот.

Сепак, секоја желба и задоволство треба да се разгледаат во споредба со потребите што ќе ги задоволува и потоа да се спореди со трошоците што ќе ги прави – дали тоа ќе биде трошење време, сила и пари – и долгорочната корисност на тој предмет.

Резултатот е здрав разум, што значи планирање на простор што ќе ги задоволува потребите и барањата на разумен начин.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Користена литература

[1] „Ентериери" – Карла Ј. Нилсон, Дејвид А. Тејлор

[2] https://uac.incd.ro/Art/v4n4a08.pdf

[3] https://www.ukessays.com/essays/psychology/relationship-between-humans-and-colour-in-architectural-spaces-psychology-essay.php

[4] https://archinect.com/features/article/53292622/color-in-architecture-more-than-just-decoration

[5] https://medium.com/studiotmd/the-perception-of-color-in-architecture-cf360676776c

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

THE ARCHITECTURE AND FUNCTION OF SCHOOL BUILDINGS

[a*] Vangjel Dunovski [a], Medi Selmani [б*]

[a*]Professor, MIT University - Skopje, Faculty of Architecture (RNM)

[б] d.i.a., MIT University - Skopje, Faculty of Architecture (RNM)

vduni@mt.net.mk

selmanimedi@hotmail.com

Abstract

Education is one of the main pillars of human development, so it is important to explore and adopt more effective ways to have a quality standard where we should always be among countries with high educational development. Education makes a person aware to distinguish between good and bad and to be active in achieving a better future.

If we have a developed education, we will think better about the buildings we will make as public and private and individual facilities. In general, this paper gives importance to the educational development in our country (Republic of North Macedonia), the presentation of some of the best systems in the world, we will be able to see where we are with the state of educational development.

Keywords: *educational system, education, social growth*

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

АРХИТЕКТУРАТА И ФУНКЦИЈАТА НА УЧИЛИШНИТЕ ЗГРАДИ

[а*] Ванѓел Дуновски [а], Меди Селмани [б*]

[а*] Професор, МИТ Универзитет – Скопје, Р.С. Македонија

[б*] д.и.а, МИТ Универзитет – Скопје, Р.С. Македонија

vduni@mt.net.mk

selmanimedi@hotmail.com

Апстракт

Образованието е еден од главните столбови на човековиот развој, затоа е важно да се истражуваат и да се усвојат поефикасни начини за да се има стандард за квалитет каде што секогаш треба да бидеме меѓу земјите со висок образовен развој. Образованието го прави човекот свесен да прави разлика помеѓу доброто и лошото и да биде активен во остварувањето на подобра иднина.

Ако имаме развиено образование, подобро ќе размислиме за градбите што ќе ги правиме како јавни, приватни и индивидуални објекти. Генерално, овој труд му дава значење на образовниот развој во нашата земја (Република Северна Македонија), презентацијата на некои од најдобрите системи во светот, ќе можеме да видиме до каде сме со состојбата на образовниот развој.

Клучни зборови: *Едукативен систем, Образование, Социјален раст*

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

1. Вовед

Следењето на најнапредното образование отсекогаш било главен приоритет за човечката цивилизација. Образованието е она што нѐ разликува едни од други во однос на талентот и професијата, нѐ ослободува од урнатините и нѐ овластува да дејствуваме за подобрување на општеството.

Иако многу научници, писатели и интелектуалци напишаа опширно во кои ја фалат важноста на образованието, но со напредокот на современото општество, неговата потреба стана поимперативна. Земјите ширум светот почнаа да обезбедуваат висококвалитетно образование во различни области за студенти од целиот свет, освен нивните сопствени луѓе.

Но, дали некогаш сте се запрашале дали нашата држава нуди образовен систем кој може да ги исполни вашите барања и да ви помогне да започнете кариера во вашата избрана област? Во овој труд ќе претставиме некои од најдобрите земји кои имаат најдобар образовен систем во светот и зошто треба да го следиме.

2. Седумнаесете од најдобрите

Иако рангирањето се заснова на различните параметри прикажани погоре, ние ќе се фокусираме на двата најважни:

- Еден од најдобрите индекси што меѓународните инвеститори можат да го користат за да ги проценат економските, институционалните и финансиските аспекти е **Индексот на глобални можности**.

- **Индексот за квалитет** обезбедува информации за физичката безбедност на нацијата, економската сигурност, можностите за вработување и други фактори.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Седумнаесете земји со најдобар образовен систем во светот:

Rank	Country	Quality Index	Opportunity Index
1	United Kingdom	78.2	69.79
2	United States	72	68.74
3	Australia	70.5	67.52
4	Netherlands	70.3	67.21
5	Sweden	70.1	66.96
6	France	69.9	66.3
7	Denmark	69.8	62.54
8	Canada	69.8	61.01
9	Germany	69.5	60.64
10	Switzerland	68.3	60.12
11	Japan	68.2	59.46
12	Israel	66.9	57
13	Finland	66.8	56.68
14	Taiwan	66.6	55.27
15	Singapore	66	55.22
16	Slovenia	65.8	54.38
17	South Korea	65.2	53.5

Табела 1. Седумнаесет од најдобрите Извор: списание CEOWORLD

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Кога станува збор за продолжување на високото образование во странство, секоја земја има свои добрите и лошите страни. На пример, ако ги земеме предвид параметрите како што се квалитетот на животот, односот наставник-ученик и достапноста на јавни ресурси за студии, списокот ќе ги вклучи земјите кои го обликувале модерното образование како Финска, Данска, Норвешка, Јапонија, Русија итн. Така, може да биде малку тешко да се одлучи која земја нуди висококвалитетно образование.

Врз основа на параметри како што се видовите на програми кои се нудат, интердисциплинарноста во програмите, позициите, рангирањето на универзитетите и бројот на пријавени странски студенти, каде споредено со нашите земји на целиот Балкан имаме далечна споредба. но за нас има потреба од зајакнување на менталниот склоп и фокусирање на подигање на образовната свест.

3. Зошто американското образование е најдобро?

Многу ученици и студенти од различни циклуси од целиот свет сакаат да завршат образование во Америка. Тоа е затоа што американските училишта се познати по обезбедувањето висококвалитетно образование преку избалансирана, испробана и проверена наставна програма. Образовниот систем на САД е информиран од најновото истражување, кое им помага на студентите да се развијат во критички мислители со добро заокружени социјално-емоционални вештини.

Генерално, американското образование комбинира факти, бројки и податоци со отворена наставна програма заснована на решавање проблеми, која вклучува соработка, методологии за обиди и грешки и преземање ризик. И отвора неограничени можности за студентите, не само во САД, туку и на глобално ниво.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

The Danforth Campus of Washington University in St. Louis

Сл. The Danforth Campus of Washington University in St. Louis

Од 1853 до 1905 година, универзитетот беше во центарот на Св. Луис. Ниту една од зградите во кампусот во центарот на градот сѐ уште не стои. Планирањето да се пресели од центарот на градот во кампусот Данфорт започна во средината на 1890 -тите со набавка на кампусот Данфорт. Градските планови беа подготвени во 1895 година од Олмстед, Олмстед и Елиот, а во 1899 година се одржа национален натпревар за избор на архитектонска фирма за дизајнирање на кампусот. Шест компании влегоа во конкуренција; Комисијата беше дадена и на Стјуардсон, од Филаделфија. Изградбата на кампусот Данфорт започна во октомври 1900 година со почетокот на каменоломот за салата за грмушки. Смејување на камен - Фондацијата за салата Брукингс се одржа во ноември 1900 година.

Гимназијата Томас Џеферсон

Гимназијата Томас Џеферсон беше изградена и отворена во 1964 година. Надзорникот на јавните училишта во округот Ферфакс Вилијам Џ. Буркхолдер и неговиот персонал почнаа да работат на идејата за средно научно училиште во 1983 година со совет од деловниот / советодавниот совет на надзорникот. Буркхолдер ги објави плановите

за училиштето за магнети во јануари 1984 година. Училишниот одбор го избра средното училиште Томас Џеферсон како место за новото училиште за магнети во јуни 1984 година и одобри финансирање во февруари 1985 година. Училиштето првично беше наменето да им служи само на учениците од округот Ферфакс. но откако гувернерот на Вирџинија Чарлс С. Црквата да присуствува исто така.

Бизнис заедницата одигра важна улога во создавањето на училиштето, обезбедувајќи приближно 3 милиони американски долари во придонеси и совети за наставната програма на училиштето. Hazleton Laboratories, Honeywell, AT&T, Virginia Power, Sony Corporation, Hewlett-Packard и Xerox, меѓу другите компании, направија значителен придонес во опремата или финансиите на училиштето пред да се отвори. Средното училиште за наука и технологија Томас Џеферсон беше отворено во есента 1985 година со 400 деветоодделенци и 125 постари ученици кои беа избрани од 1.200 апликанти.

Училиштето беше подложено на реновирање од 2013 до 2017 година, додавајќи дополнителни истражувачки лаборатории, интернет кафулиња, тридимензионални уметнички галерии, театар со црна кутија и купола која потсетува на Монтичело на претседателот Томас Џеферсон. Реновирањето чинеше 90 милиони долари.

Pine View School

Во 1969 година, училиштето беше основано како прво државно училиште за интелектуално надарени. Првиот директор беше Џон Д. Вулвер, едукатор кој напишал бројни научни статии за образованието во текот на неговата кариера.

За време на раната историја на училиштето, многумина се плашеа дека ќе биде затворено, особено кога училиштето се пресели во сегашниот кампус, дизајниран од Карл

Абот, FAIA, во 1994 година.) етикета „подарена“. Во оваа прилика, Pine View беше вклучен во сеопфатната проценка на политиката на целата држава, завршена од Канцеларијата за анализа на програмската политика и одговорност на владата (OPPAGA) на законодавниот дом на Флорида, која утврди дека надарените програми напредуваат и дека етикетата на ESE „надарена“ има повеќе предности од недостатоци. На крајот на учебната 2012-2013 година, Стив Ларго, 25-годишен директор на Пајн Вју, се пензионираше. Стивен Коверт го заседе местото на Ларго како директор на Pine View на 1 јули 2013 година.

3.1 Зошто треба да размислите за американско образование?

Одењето во странство на студирање е стресно затоа што можете да замислите дека одите на сосема ново место и треба да започнете да стекнувате пријатели и да се вклопите таму.

Американското образование, исто така, им помага на странските студенти да разберат и да се усогласат со нивните соученици кои исто така доаѓаат од различни култури и потекла. Преку признавање на оваа разновидност и нејзино вклучување во наставната програма, американските училишта им помагаат на учениците да развијат доверба и вештини неопходни за да напредуваат во нивната нова средина. Учениците исто така имаат помала веројатност да се чувствуваат отуѓени, што значи дека можат побрзо да се прилагодат на нивниот нов живот и училиште. Без оглед на тоа дали се борите да се прилагодите, американското образование ќе ви обезбеди солидна основа за успех во сè поглобален свет.

4. Образовните перформанси на Јапонија

Образованието е еден од најважните аспекти на националниот идентитет на Јапонија и извор на гордост за јапонските граѓани. Висококвалитетниот образовен систем на земјата постојано освојуваше меѓународни признанија.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Акцентот на холистичкиот развој на децата со децении ги тера јапонските студенти да постигнат мајсторство во различни академски дисциплини - нивните перформанси во науката, математиката и инженерството се особено значајни. Во Програмата на Организацијата за економска соработка и развој (ОЕЦД) за меѓународно оценување на учениците (ПИСА) во 2015 година, Јапонија беше рангирана на второ место во науката и на петтото место по математика меѓу 72 земји и региони учеснички.

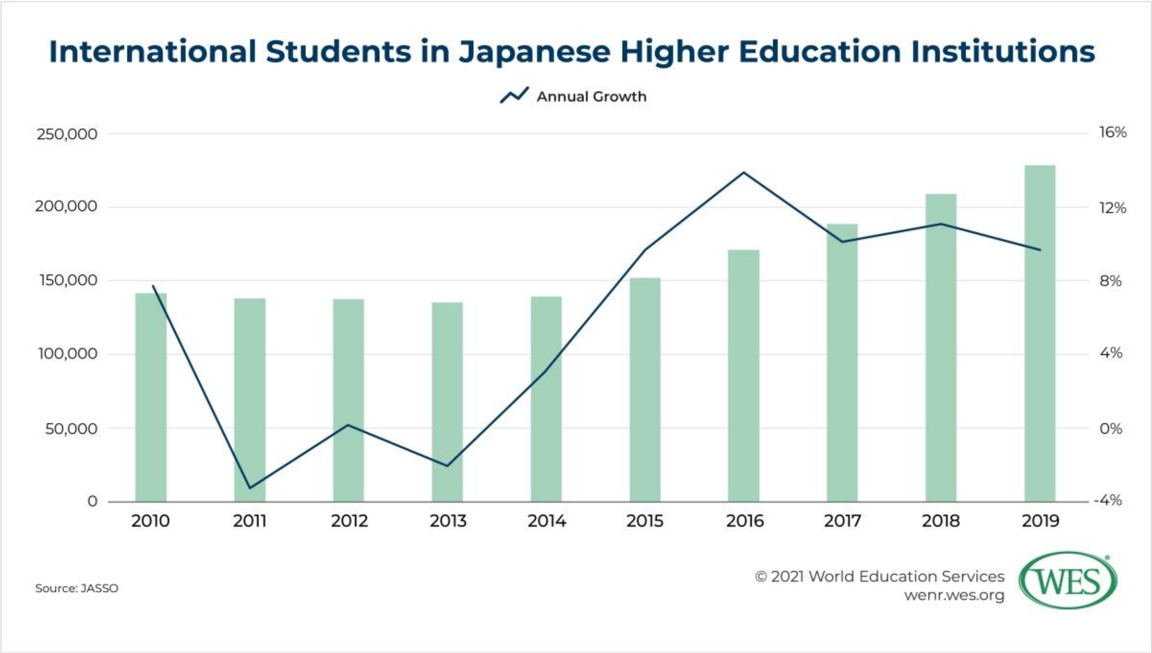

Сл. Растот на странски студенти запишани во образовниот систем во Јапонија

Универзитетот во Токио

Универзитетот беше овластен од владата на Меиџи во 1877 година под неговото сегашно име со спојување на постари владини училишта за медицина, разни традиционални научници и модерно учење.

Тој беше преименуван во Империски универзитет (帝國大學, Теикоку даигаку) во 1886 година, а потоа и во Токискиот царски универзитет (東京帝國大學, Tōkyō teikoku daigaku) во 1897 година кога беше создаден системот на Империјалниот универзитет. Во септември 1923 година, земјотрес и следните пожари уништија околу 750.000 тома од Империјалната универзитетска библиотека. Изгубените книги ја вклучуваа библиотеката Хошино , збирка од околу 10.000 книги. Книгите биле поранешни поседи на Хошино Хисаши пред да станат дел од библиотеката на универзитетот и главно биле за кинеската филозофија и историја. По поразот на Јапонија во Втората светска војна во 1947 година, таа повторно го доби своето првобитно име. Со почетокот на новиот универзитетски систем во 1949 година, Тодаи го проголта некогашното прво високо училиште (денешниот кампус Комаба) и поранешната виша школа во Токио, која оттогаш ја презеде должноста да предава на студенти од прва и втора година, додека факултетите на Главниот кампус во Хонго се грижеше за студентите од трета и четврта година.

Иако универзитетот е основан за време на периодот Меици, тој има претходни корени во Агенцијата за астрономија, Канцеларијата за проучување на Шохеизака и Агенцијата за превод на книги Вестерн. Овие институции беа владини канцеларии основани од шогунатот Токугава (1603–1867), и одиграа важна улога во увозот и преводот на книги од Европа. Според The Japan Times, универзитетот имал 1.282 професори во февруари 2012 година. Од нив, 58 биле жени. Споредувајќи го бројот на професори во мај 2022 година, меѓу 1.355 професори има 124 жени, што е повеќе од двојно. Универзитетот постојано го затвора родовиот јаз, а до април 2021 година, половина од неговите директори беа жени.

Во есента 2012 година и за прв пат, Универзитетот во Токио започна две програми за додипломски студии целосно на англиски јазик и насочени кон меѓународни студенти - Програми на англиски јазик во Komaba (PEAK) - Меѓународната програма за Јапонија во Источна Азија и Меѓународната програма на науки за животната средина. Во 2014 година, Факултетот за наука на Универзитетот во Токио воведе целосно англиска програма за трансфер на додипломски студии наречена Глобален научен курс (GSC).

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

На 28 мај 2021 година, Институтот за истражување на космичките зраци на универзитетот започна со изградба на уредот „Хипер-Камиоканде“, за нов светски водечки меѓународен научно-истражувачки проект кој треба да започне со експерименти во 2027 година.

На 15 јануари 2022 година, инцидент со прободување резултираше со ранети 3 лица. Напаѓачот е уапсен пред портата на кампусот. Инцидентот се случил пред државниот испит.

Меѓународно училиште KAIS

Меѓународното училиште KAIS е меѓународно училиште лоцирано во Шинагава, Токио, Јапонија. KAIS обезбедува образование засновано на англиски јазик за меѓународни средношколци и средношколци кои живеат во Токио. Меѓународното училиште KAIS нуди програми за 9-12 одделение и ги интегрира часовите за САТ подготовка, уметност, фотографија, театар и други креативни часови, јога, научни лаборатории, тимски спортови, композиција дигитална музика, академско пишување и часови по литература во калифорниските репери. наставна програма.

Образовната филозофија на KAIS се заснова на мали димензии на часовите и е под влијание на образовната теорија на Штајнер и Монтесори. Ја користи образовната филозофија „Еден MacBook по ученик“ и е поврзана со академијата Кикокушијо во Сетагаја.

5. Каде сме со образованието?

Основното образование во Република Северна Македонија (РМВ), особено во периодот од 1990 година наваму, сè уште е на квалитативен пат. Во таа насока спроведуваат бројни реформи кои носат иновации за нивна модернизација, но иако има

движења и достигнувања во оваа насока, колку и да ги мериме резултатите од меѓународните тестови, излегува дека сме многу ниски и сме потфрлиле да забележи некое големо прогресивно движење. Ова е резултат и на министерскиот и државен врв, кој до денес го водат министри кои немаат поим како треба да се креираат и дистрибуираат дигиталните книги, бидејќи кај нас нема ни хартиени книги.

Помеѓу 188 земји, Македонија во 2016 година беше рангирана на 82. место (останува зад една земја – 81. во споредба со 2014 и 2015 година) и сега влегува во групата земји со висок човечки развој.

Иако стапката на невработеност е намалена од 32,3% во 2009 година на 24% во 2016 година, таа сепак останува висока. Невработеноста кај младите се намалува со зголемувањето на нивното ниво на образование, но таа останува двојно повисока од просекот и изнесува 48,2% (47,9% за мажи и 48,8% за жени). Во 2016 година, 25,2% од лицата на возраст од 15-24 години не биле ниту вклучени во образовниот систем, ниту биле вработени.

Во последните години се отвораат се повеќе работни места во производниот сектор, во градежништвото, транспортот и складирањето, во административните и услужните дејности, како и во уметноста, забавата и рекреацијата. Околу 53% од новите работни места се поврзани со средното стручно образование, додека 34% со најниските нивоа на образование.

После сите овие информации од стратегијата за акционен план, резултатите на терен се страшно различни. Идејата на студентите кои сакаат да студираат медицина е дека имаат намера да завршат тука и да заминат да работат во странство, поточно во Германија. Причината е силна затоа што Германија како земја има потреба од многу квалификувани луѓе и голем фокус во областите како медицина, архитектура, инженерство итн. Луѓето освен што одат за подобри плати, ја напуштаат државата и затоа што квалитетот на животот е лош. Ако на една земја и недостига квалитетен живот, тоа е проблем за луѓето да останат.

ISSN: 1857-8128

6. Дали архитектурата и функцијата на училишните згради се важни

ДА!, потребно е просториите да бидат во најдобри и функционални услови. Состојбата со училишните објекти не е за пофалба, бидејќи училиштата се нецелосно изградени и не се почитуваат архитектонските планови. Некои од нивните разлики се работи за дизајн, но многу се поврзани со специфични избори, како што се бојата и визуелната сложеност. Не станува збор за скапи или големи училишта, туку за деликатно функционирање на добра средина за учење со оглед на голем број едноставни работи. Се надеваме дека наставниците, дизајнерите и креаторите на политики се трудат со овие други работи да дадат се од себе за учениците во училиштата под нивна грижа.

Најважните показатели за успех се резултатите од студентите, за луѓето од академската област. Врската помеѓу архитектурата и академскиот успех е реципрочна бидејќи секој аспект го инспирира другиот. Неодамна, студиите ја документираа важноста на добро дизајнираната изградена средина за вкупните академски перформанси на студентите, иако податоците се сè уште ограничени. Дали дизајнот на училницата влијае на перформансите на учениците?

Да! Постои врска помеѓу резултатите од учењето и дизајнот на училницата. Дизајнот на училиштето влијаеше на повеќе истражувања и на тоа како може да се подобри за да се постигнат подобри резултати.Промената на неколку елементи во училницата ги подобри резултатите од учењето за 16%. Поголем акцент во образовниот систем што мораме да го одржуваме се високите стандарди во начинот на кој училиштата се дизајнирани, планирани и изградени. Многу фактори се разгледуваат пред архитектите да дизајнираат училишта. Тие ја земаат предвид климата на институцијата, почвите кои имаат големо влијание врз структурата и градежната регулатива во регионот. Студентот секогаш ќе има значителна страст за академици откако ќе студира во добра институција за архитектонски дизајн. На учениците често им е удобно да седат во училницата бидејќи просторот на подот е широк и инцидентите како што се пожари нема да бидат проблем бидејќи нема да има неред.

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY SKOPJE

Училниците опремени со противпожарни апарати помагаат да се намали штетата од пожар во случај на пожар. Во текот на подолг временски период, образовните методи се трансформираа во обид да се подобрат перформансите на учениците. Архитектурата не е исклучок. Создавањето средина за учење за ученикот ги зема предвид сите аспекти на опкружувањето на ученикот; природно осветлување, нивоа на осветлување, топлинска удобност, волумени, акустика, скали и материјали се некои од архитектонските аспекти кои можат да влијаат на перформансите на учениците.

Учењето може да биде нарушено со продолжена изложеност на бучава, лоша акустика, слаба вентилација и недоволно осветлување. Ова е резултат на лошиот архитектонски дизајн. Главниот фокус на компанијата треба да биде на создавање поволни средини за учење во архитектонските институции користејќи ги најдобрите практики во архитектурата. Зградите мора да бидат направени од издржливи материјали за да се избегнат случаи на колапс.

7. Заклучок

Младите студенти не го гледаат светот како возрасните. Тие се млади и имаат тенденција да искусат повеќе простор околу нив за разлика од другите возрасни. Затоа, воспитувачите и раководителите на училиштата треба да го разгледаат секаков вид дизајн на училницата од перспектива на ученикот, какво е чувството за ученикот што седи таму долго време, ако тие можат да видат што им треба од нивната позиција, и пустошењата што ги опкружуваат.

Од големо значење би било учениците да се вклучат со нивно мислење во дизајнот на училниците бидејќи повеќе ги знаат нивните потреби и тоа треба да биде вообичаено во нашите училишта и заедници. Важноста е голема како и потребата, но се надеваме дека волјата ќе се врати и училиштата ќе бидат побуџетизирани за да ни овозможат условите да создадеме ученици и студенти кои потоа ќе служат за развојот на економијата и квалитетот на животот.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Користена литература

[1] https://leverageedu.com/blog/best-education-system-in-the-world/

[2] https://www.xaa.edu.sg/blog/why-american-education-is-simply-the-best/#

[3] https://wenr.wes.org/2021/02/education-in-japan#:~:text=The%20country's%20high%2Dquality%20education,and%20engineering%20is%20particularly%20noteworthy.

[4] http://mrk.mk/wp-content/uploads/2018/10/Strategija-za-obrazovanie-ALB-WEB.pdf

[5] https://wustl.edu/about/campuses/danforth-campus/

[6] https://en.wikipedia.org/wiki/Pine_View_School

[7] https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Jefferson_High_School_for_Science_and_Technology

[8] https://en.wikipedia.org/wiki/KAIS_International_School

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

SOCIAL SCIENCE AND HUMANITIES

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

ATTACHMENT STYLE AND OCCURRENCE OF INTIMATE PARTNER VIOLENCE IN WOMEN

*Vesna Blazhevska[a*1] Mirjana Jovanovska Stojanovska[b] Katica Stojmenovska[c] Andromahi Naumovska[d] Aleksej Sopronov[e] Mila Joncheska[f]*
[abdef]MIT University, Faculty of Psychology ul. TretaMakedonska Brigada 66a, 1000 Skopje, North Republic of Macedonia
[c]International Balkan University, Makedonsko Kosovska Brigada, 1000Skopje North Republic of Macedonia
email:
[a]vesna.blazhevska@mit.edu.mk

Abstract

The purpose of this research was to contribute to the literature regarding intimate partner violence and women's attachment style. According to the results obtained, intimate partner violence at least occurs among women who have a secure attachment style, followed by women who have a preoccupied affective attachment style. The highest level of violence in the relationship is reported by women who have an avoidant attachment style, and a somewhat lower level of violence is reported by women with a fearful attachment style. 115 women aged 18 to 65 participated in the research. The average age of the respondents is 35.7 years. Of them, 61.10% are married, and 29.90% are in an intimate relationship with a permanent partner, and the average duration of the relationship is 12.5 years. Regarding the level of education, 55.30% have completed secondary school, and 44.70% have higher education. According to employment status, 64.90% are employed and 35.10% are unemployed. All respondents are of Macedonian nationality and Orthodox religion. The results indicate that the existence of a negative image of the partner appears as a factor of occurrence of intimate partner violence.

Keywords: *attachment, women, intimate partner violence*

[1] Corresponding author.

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

СТИЛОТ НА АФЕКТИВНО ПРИВРЗУВАЊЕ И ПОЈАВА НА НАСИЛСТВО ОД СТРАНА НА ИНТИМЕН ПАРТНЕР КАЈ ЖЕНИ

Vesna Blazhevska[a] Mirjana Jovanovska Stojanovska[b] Katica Stojmenovska[c] Andromahi Naumovska[d] Aleksej Sopronov[e] Mila Joncheska[f]*

[abdef]MIT University, Faculty of Psychology ul. TretaMakedonska Brigada 66a, 1000 Skopje, North Republic of Macedonia

[c]International Balkan University, Makedonsko Kosovska Brigada, 1000 Skopje North Republic of Macedonia

email:[a]vesna.blazhevska@mit.edu.mk

Апстракт

Целта на ова истражување беше да даде придонес кон литературата во однос на насилството од страна на интимен партнер и стилот на афективното приврзување кај жените. Според резултатите кои се добиени, насилство од страна на интимен партнер најмалку се појавува кај жени кои имаат сигурен стил на приврзување, а потоа се жени кои имаат преокупирачки стил на афективно приврзување. Највисоко ниво на насилство во врската пријавуваат жени со одбегнувачки афективен стил на приврзување, а нешто пониско ниво на насилство пријавуваат жени со амбивалентен стил на афективно приврзување. Во истражувањето учествуваа 115 жени на возраст од 18 до 65 години. Просечната возраст на испитаничките е 35,7 години. Од нив 61,10% се во брак, а 29,90% се во интимна врска со постојан партнер, а просечно траење на партнерската релација е 12,5 години. Во однос на степенот на образование 55,30% имаат завршено средно училиште, а 44,70% имаат високо образование. Според статус на вработување, 64,90 % се вработени, а 35,10% се невработени. Сите испитанички се од Македонска националност и православна вероисповед. Резултатите индицираат дека постоење на негативна слика за партнерот се јавува како фактор за појава на насилство од страна на интимен партнер.

Клучни зборови: *стил на афективно приврзување, жени, меѓупартнерско насилство*

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY SKOPJE

1. Вовед

Целта на оваа студија е да утврди дали постои разлики во однос на меѓупартнерското насилство кај жени со различен стил на афективно приврзување. Истражувачкиот примерок се состои од 114 жени кај кои беше утврден доминантниот стил на афективно приврзување и прашалник кој утврдува дали постои насилство кое испитаничките го доживуваат во врската или бракот. Резултатите од истражувањето покажуваат дека жените кои имаат избегнувачки стил на афективно приврзување, доживуваат посериозен облик на меѓупартнерско насилство, во споредба со амбивалентниот стил, преокупирачки стил и сигурниот стил на афективно приврзување.

Насилството од интимниот партнер претставува значаен социјален проблем на глобално ниво каде што сѐ повеќе расте бројот на пријавени случаи на жени кои трпат насилство од интимниот партнер или сопругот. Иако насилството од страна на интимен партнер е истражувано ос аспект на повеќе теоретски перспективи, теоријата на афективна приврзаност неодамна беше идентификувана како начин да се интегрираат неколку психо-социјални ризик фактори за насилство, со што потенцијално обезбедува обединувачко теоретско објаснување за насилството од интимниот партнер (Mahalik, Aldarondo, Gilbert-Gokhale, & Shore, 2005). Покрај тоа, теоријата на афективна приврзаност дава корисен модел за разбирање на истовремена појава на насилство и интимност во истата врска (Mayseless, 1991). Во оваа рамка, насилството се испитува од системска перспектива, идентификувајќи го насилството како средство за регулирање блискост и растојание помеѓу партнерите во врската (Pistole, 1994). Поточно, несогласувањата помеѓу преференциите за интимност и промените во „социјално-емоционалната дистанца“ помеѓу партнерите може да послужат како катализатори за појава на насилство од страна на интимен партнер (Dutton, 1988).

Теоријата на приврзаност нуди начин да се разбере како луѓето развиваат силни врски со другите луѓе (Bowlby, 1977). Преку интеракциите на детето со родителот, најчесто со мајката, новороденчето развива внатрешна слика за себе, која се карактеризира со степен на емоционална зависност од другите во однос на себе-валидација. Како

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

паралелен процес на овој, детето постепено развива слика за другите која содржи и компонента на достапност, односно колку другите блиски лица се достапни за детето (Bowlby, 1973). Овие когнитивни претстави или релациони шеми, играат огромна улога во формирање на понатамошните очекувања за врсниците и романтичните врски, влијаат и врз реакциите и однесувањето на поединецот кое се случува на реално или замислено одвојување од важни блиски лица.

Покрај поголем број понудени стилови на афективно приврзување, во литературата најчесто се среќава поделбата која ја понудиле Bartholomew и Horowitz (1991). Тие нудат дводимензионален модел и врз основа на тоа се јавуваат четири стилови на афективно приврзување. Едната димензија предпоставува постоење на позитивна или негативна слика за себе, а другата димензија, позитивна или негативна слика за другите. Ова генерира модел од четири стилови на афективно приврзување: сигурен, преокупирачки, одбегнувачки и амбивалентен. Овие четири стилови може дополнително да се сведат на две димензии: анксиозен стил на афективно приврзување и избегнување на афективната приврзаност. Високо ниво на анксиозност во приврзувањето имаат преокупирачкиот стил и амбивалентниот стил на афектовна приврзаност. Кај овие два модели на афективно приврзување во суштината постои многу негативна слика за себе, страв од отфрлање и напуштање. Посебно лицата со преокупирачки стил на афективно приврзување очекуваат многу од партнерот, сметаат дека не вредат како личности, силно се зависни од другите за да се во состојба да одржат позитивна слика за себе. Лицата со амбивалентен стил пак, зависни се од другите нопостојано очекуваат негативен исход па затоа одбегнуваат да се приврзуваат и покрај огромната потреба за блискост. За разлика од овие два стила, стилот на одбегнување се карактеризира со позитивна слика за себе, а негативна слика за другите. Овие лица не даваат важност на афективните врски, имаат релативно површни релации со другите, имаат негативно очекување за исходот од врските со другите но способни се да одржат позитивна слика за себе која не се потпира и зависи од другите лица. Овие личности се многу независни и ја нагласуваат таа независност како многу важна. Сигурниот стил на приврзаност предпоставува позитивна слика за себе и за другите. Овие

лица се карактеризираат со интернализирано чувство на сопствена вредност и пријатност поради остварување на блиски партнерски односи како и способност да уживаат во личната автономија и се во задоволителни односи со другите. Нивните партнерски врски се одликуваат со доверба и спремност за отвореност. Рамнотежа помеѓу потребата за припаѓање и автономија која ја стекнале во детството.

Од гледна точка на теоријата на приврзаност, насилството од страна на интимниот партнер може да се смета како обид да се воспостави или одржи ниво на лична безбедност во врската. Кога ќе се согледа закана или некакво нарушување на врската во однос на приврзаноста, партнерите стануваат анксиозни, а таа анксиозност води до однесување кое е насочено да го зачува стилот на афективната приврзаност кој постоел (Bowlby, 1984). Насилството може да биде предизвикано од реална или замислена закана од напуштање или отфрлање од страна на партнерот. Теоријата на приврзаност, исто така имплицира дека насилството од интимниот партнер може да се користи во врската како обид да се врати конфорот на блискоста со партнерот. Овде насислтвото се согледува како начин за справување со конфликт создаден поради спротивставени потреби а партнерите за блискост наспроти дистанцираност (Pistole, 1994). На пример, доколку еден од партнерите има стил на приврзување со високи нивоа на анксиозност (преокупирачки стил), може соодветно да одговори на барање близина од страна на партнерот, додека поединецот со избегнувачки стил на приврзување, нема да е способен да одговори на потребите за близина. Кога потребите за блискост не се задоволени, не е ретко некој од партнерите да користи насилство за да ја регулира близината со партнерот. Според литературата, во споредба со ненасилни мажи, насилните мажи најчесто имаат преокупирачки и амбивалентен стил на афективно приврзување (Dutton, Saunders, Starzomski, & Bartholomew, 1994) или преокупирачки и избегнувачки стил (Babcock, Jacobson, Gottman, & Yerington, 2000). Интересен податок е што кај жените жртви на партнерско насилство, исто така покажуваат преокупирачки или амбивалентен стил на афективно приврзување. Мажи и жени кои се подеднакво агресивни во врската, најчесто имаат преокупирачки или амбивалентен стил на приврзување (Bookwala & Zdaniuk, 1998). Иако во литературата

ISSN: 1857-8128

најчесто се среќаваат податоци кои го опишуваат стилот на афективна приврзаност на насилниот партнер, стилот на жртвата е речиси занемарен во истражувањата. Според Henderson, Bartholomew и Dutton (1997) жените кои се жртви на партнерско насилство, многу често имаат преокупирачки или амбивалентен стил на афективно приврзување. Иако е јасно дека стиловите на афективно приврзување кои имаат силен анксиозен набој се фактор за решавање на конфликтите преку насилство, потребно е да се истражат афективните стилови и на двајцата партнери во врската.

Целта на нашето истражување е да се испита зачестеноста на меѓупартнерското насилство кај жени со различен афективен стил на приврзување.

2. Метод

2.1. Испитаници

Во истражувањето учествуваа 115 жени на возраст од 18 до 65 години. Просечната возраст на испитаничките е 35,7 години. Од нив 61,10% се во брак, а 29,90% се во интимна врска со постојан партнер, а просечно траење на партнерската релација е 12,5 години. Во однос на степенот на образование 55,30% имаат завршено средно училиште, а 44,70% имаат високо образование. Според статус на вработување, 64,90 % се вработени, а 35,10% се невработени. Сите испитанички се од Македонска националност и православна вероисповед.

2.2. Мерни инструменти

На сите испитанички им беше зададен прашалник WAST (Woman Abuse Screening Tool). Овој прашалник е објавен во 2000 година од страна на Judith Belle Brown, Barbara Lent, Gail Schmidt и George Sas. Се состои од 8 ајтеми на кои се понудени по три можни одговори кои всушност означуваат степен на зачестеност –често, понекогаш и никогаш. Ова е скала на само-оценување. Вкупниот скор е сума од скоровите на сите 8 ајтеми. Доколку на првите два ајтеми се добие највисокиот скор, тогаш се смета дека во бракот постои насилство. За целта на нашето истражување земени се во предвид континуирани

скорови и повисокиот скор означува позачестено и посериозно меѓупартнерско насилство. Теоретскиот минимум и максимум на олваа скала се 8 и 24.

Понатаму беше зададен прашалник кој го одредува стилот на афективното приврзување кој е креиран врз основа на дводимензионалниот модел со четири категории на афективно приврзување на Bartholomew (Brenan, Clark and Shaver, 1995). Тука беше измерен најдоминантниот афективен стил кај секоја од испитаичките - сигурен афективен стил, одбегнувачки, окупиран и амбивалентен афективен стил. На тој начин испитаничките се поделени на четири групи со различен стил на афективно приврзување со интимниот партнер.

3. Резултати

Табела 1. Резултати за просечен скор за меѓупартнерското насилство

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Насилство	115	8.00	24.00	12.4737	4.99063

Како што може да се види од табелата, од максималниот број на скорови, аритметичката средина во однос на партнерското насилство е М= 12, 47

Табела 2. Фрекфенција на афективниот стил на приврзување

Стил на приврзување	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Сигурен стил	60	52.6	52.6	52.6
Преокупирачки стил	25	21.9	21.9	74.6
Избегнувачки стил	17	14.9	14.9	89.5
Амбивалентен стил	13	10.5	10.5	100.0
Вкупно	115	100.0	100.0	

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

За да истражиме кој од стиловите на афективно приврзување е најоптоварен со семејно насилство, спроведена беше ANOVA. Според тоа, добиени се следниве податоци:

Табела 3. Просечни вредности на застапеност на партнерско насилство кај различните афективни стилови на приврзување

Насилство								
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Min	Max
					Lower Bound	Upper Bound		
Сигурен стил	60	9.7500	2.01372	.25997	9.2298	10.2702	8	17
Прекупирачки стил	25	12.2800	4.55997	.91199	10.3977	14.1623	8	23
Избегнувачки стил	17	18.2941	5.31231	1.28842	15.5628	21.0255	9	24
Амбивалентен стил	13	18.2500	4.28793	1.23782	15.5256	20.9744	10	23
Вкупно	115	12.4737	4.99063	.46742	11.5477	13.3997	8	24

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

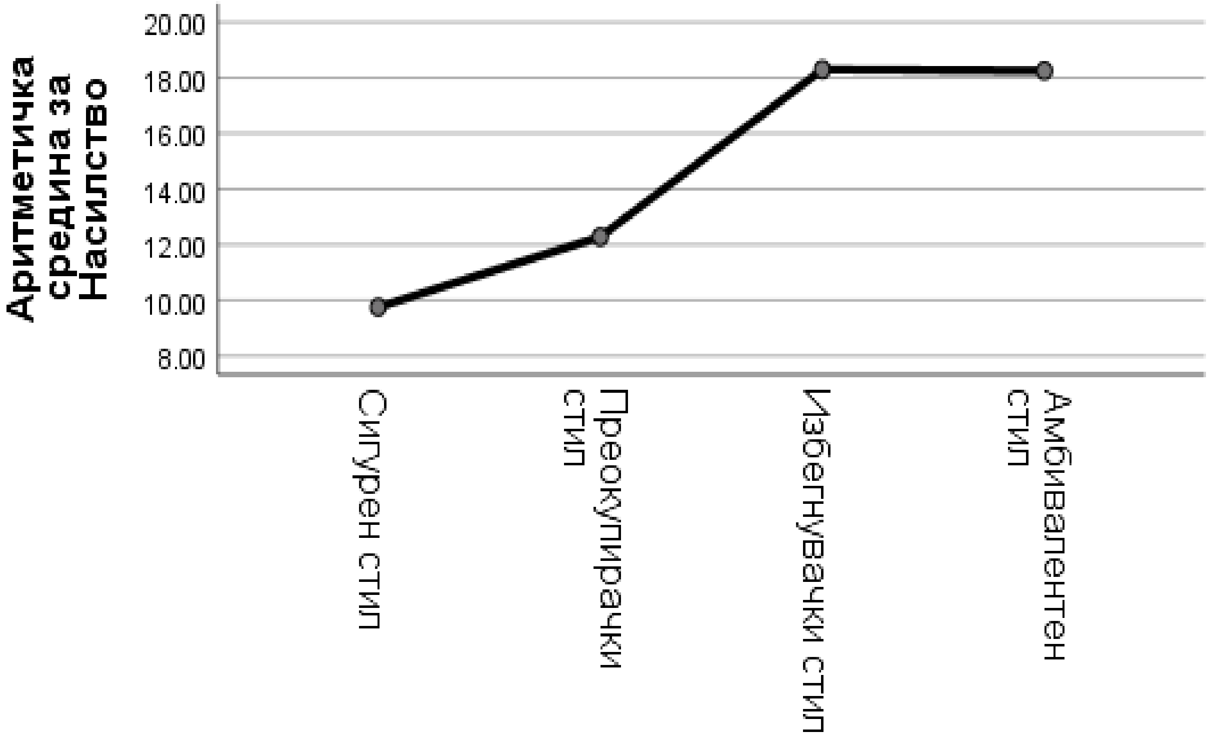

Графикон 1. Графички приказ на просечните вредности на партнерското насилство кај различните стилови на афективно приврзување.

Споредбата на просечните вредности на партнерското насилство укажува на тоа дека жените со одбегнувачки стил на афективно приврзување доживуваат највисоко ниво на насилство од интимниот партнер. После нив се жени со амбивалентен стил на афективно приврзување, потоа се жените со преокупирачки стил на приврзување, а најниско ниво на насилство од страна на интимен партнер доживуваат жени со сигурен стил на афективно приврзување.

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Табела 4. ANOVA

Насилство					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1422.352	3	474.117	37.464	.000
Within Groups	1392.069	110	12.655		
Total	2814.421	113			

Преку статистичката проверка на разликите помеѓу различноте афективни стилови на приврзување, утврдено е дека постојат статистички значајни разлики помеѓу стиловите во однос на зачестеноста и сериозноста на семејното насилство. Во продолжение следува post-hoc анализата за да утврдиме подетално каде се среќаваат разликите.

Табела 5. Post-hoc анализа

Мултипла спредба						
Зависна варијабла: Насилство						
Tukey HSD						
(I) АфективноПриврзување	(J) АфективноПриврзување	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Сигурен стил	Окупиран стил	**-2.53000***	.84683	.018	-4.7392	-.3208

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

	Избегнувачки стил	**-8.54412***	.97742	.000	-11.0939	-5.9943
	Амбивалентен стил	**-8.50000***	1.12495	.000	-11.4347	-5.5653
Преокупирачки стил	Сигурен стил	**2.53000***	.84683	.018	.3208	4.7392
	Избегнувачки стил	**-6.01412***	1.11832	.000	-8.9315	-3.0967
	Амбивалентен стил	**-5.97000***	1.24932	.000	-9.2292	-2.7108
Избегнувачки стил	Сигурен стил	**8.54412***	.97742	.000	5.9943	11.0939
	Окупиран стил	**6.01412***	1.11832	.000	3.0967	8.9315
	Амбивалентен стил	.04412	1.34128	1.000	-3.4549	3.5432
Амбивалентен стил	Сигурен стил	**8.50000***	1.12495	.000	5.5653	11.4347
	Окупиран стил	**5.97000***	1.24932	.000	2.7108	9.2292
	Избегнувачки стил	-.04412	1.34128	1.000	-3.5432	3.4549
* Разиликите во аритметичките средини се значајни на ниво 0.05						

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

4. Дискусија

Целта на ова истражување беше да даде придонес кон литературата во однос на насилството од страна на интимен партнер и стилот на афективното приврзување кај жените. Според резултатите кои се добиени, насилство од страна на интимен партнер најмалку се појавува кај жени кои имаат сигурен стил на приврзување, а потоа се жени кои имаат преокупирачки стил на афективно приврзување. Со оглед на тоа дека кај овие два стила на приврзување постои една димензија која е заедничка, а тоа е позитивната слика за другите, овие два стила на афективно приврзување во голема мерка се разликуваат во однос на нивото на анксиозност при афективното приврзување – преокупирачки стил на приврзување се карактеризира со високи нивоа на приврзувачка анксионост и личноста ја гради позитивната слика врз основа на однесувањето и прифаќањето од страна на партнерот, анксиозно се однесува кога е во потрага по прифаќање и валидација од партнерот. Овие резултати индицираат дека позитивната слика за партнерот е фактор при појава на партнерско насилство, односно колку е сликата за партнерот позитивна, ризикот од појава на насилство во врската е помала. Истото може да се потврди и со понатамошните резултати. Највисоко ниво на насилство во врската пријавуваат жени со избегнувачки афективен стил на приврзување. Овие жени се многу самостојни, имаат позитивна слика за себе, не даваат важност на афективното порзување. Тие силно ја одржуваат сопствената вредност преку одрекување на важноста на емоционалната врска и релација со другите лица. Сепак кај нив се јавува негативна слика за партнерот и тие го одбегнуваат афективното врзување поради негативни очекувања. Преку минимизирање на важноста на приврзаноста тие преку своето однесување ја одбегнуваат емоционалната приврзаност и блискост, недоверливи се со негативна слика за партнерот. Во овој случај улога за појава на насилството може да одигра културолошкиот фктор на родова (не)еднаквост и потребата за доминација на мажите во социјалната средина и генерално во нашето општество. Овој фактор треба дополнително да се истражува и дополнително да се утврди структурата на личноста на партенерот кој е

насилен во случајот и неговиот афективен стил на приврзување. Тоа може да биде причина за партнерско насилство посебно ако партнерот има окупирачки или амбивалентен стил на афективно приврзување бидејќи кај овие два стила, стравот од напуштање и поврзувачката анксиозност се повисоки. Амбивалентниот стил исто така укажува на висока поврзаност со постоење на насилство во интимната врска каде исто така постои негативна слика за другиот но и негативна слика за себе.

За да се објасни подлабоко афективниот стил на приврзаност и појавата на партнерско насилство потребно е да се испитаат парови кои проблемите ги решаваат насилно. Партнерското насилство има многу силна и сложена динамика кој не зависи само од афективниот стил, но според нашето истражување има импликации дека игра одредена улога во појавата на насилството. Во нашиов случај може да заклучиме дека постоење на негативната слика за партнерот е поврзана со појава на насилството во интимната релација. Кај избегнувачкиот стил и амбивалентениот стил на афективно приврзување негативната слика за партнерот предизвикува дефанзивно однесување и одбранбен став со цел да се зачува интегритетот, веројатноста за хостилно однесување е висока, но мора да се испита со понатамошни истражувања.

Библиографија

[1] Babcock, J.C., Jacobson, N.S., Gottman, J.M., & Yerington, T.P. (2000). Attachment, emotional regulation, and the function of marital violence: Differences between secure, preoccupied, and dismissing violent and nonviolent husbands. *Journal of Family Violence*, 15, 391-409.

[2] Bartholomew, K., & Horowitz, L.M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-244.

[3] Bartholomew, K., & Shaver, P.R. (1998). *Methods of assessing adult attachment: Do they converge?* In J. A. Simpson & W. S. Rholes (Eds.), *Attachment theory and close relationships* (pp. 25-45). New York: Guilford.

[4] Bookwala, J., & Zdaniuk, B. (1998). Adult attachment styles and aggressive behavior within dating relationships. *Journal of Social & Personal Relationships*, 15, 175-190.

[5] Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. II. Separation*. New York: Basic Books.

[6] Bowlby, J. (1984). Violence in the family as a disorder of the attachment and caregiving systems. *American Journal of Psychoanalysis* , 44, 9-27.

[7] Dutton, D.G. (1988). *The domestic assault of women: Psychological and criminal justice perspectives*. Boston: Allyn & Bacon

[8] Dutton, D.G., Saunders, K., Starzomski, A., & Bartholomew, K. (1994). Intimacy-anger and insecure attachment as precursors of abuse in intimate relationships. *Journal of Applied Social Psychology*, 24, 1367-1386

[9] Henderson, A.J.Z., Bartholomew, K., & Dutton, D.G. (1997). He loves me; he loves me not: Attachment and separation resolution of abused women. *Journal of Family Violence*, 12, 169-191.

[10] Mahalik, Aldarondo, Gilbert-Gokhale, & Shore, *The Role of Insecure Attachment and Gender Role Stress in Predicting Controlling Behaviors in Men Who Batter*, Journal of Interpersonal Violence 20(5):617-31, June 2005

[11] Pistole, M.C. (1994). Adult attachment styles: Some thoughts on closeness-distance struggles. *Family Process*, 33, 147-159.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

CONNESTION BETWEEN WORKPLACE STRESS AND YEARS OF EMPLOYMENT AMONG EMPLOYEES IN OUT OF FAMILY CARE INSTITUTIONS

Slavko Stefanov[2a] *Vesna Blazhevska*[b]

[ab]*MIT University, Faculty of Psychology ul. TretaMakedonska Brigada 66a, 1000 Skopje, North Republic of Macedonia*

email:

stefanovslavko@gmail.com

vesna.blazhevska@mit.edu.mk

Abstract

The purpose of this research is to contribute to the literature regarding workplace stress and years of employment among employees in out of family care public institutions. According to the results obtained, the Pearson correlation indicated that there is a significant correlation at 0.05 level between workplace stress and years of employment among the employees. 50 examinees took participation in the research which was conducted at the Public Institution - children with educative and social problems and deviant behavior – Skopje.

The results indicate that with more years of employment at such institutions comes a higher level of stress among the employees.

Keywords: *workplace stress, years of employment, family care institutions*

[2] Corresponding author

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

ПОВРЗАНОСТА МЕЃУ СТРЕСОТ НА РАБОТНОТО МЕСТО И РАБОТНИОТ СТАЖ КАЈ ВРАБОТЕНИТЕ ВО ИНСТИТУЦИИТЕ ЗА ВОН-СЕМЕЈНА ЗАШТИТА

Slavko Stefanov[a] Vesna Blazhevska[b]

[ab]MIT University, Faculty of Psychology ul. TretaMakedonska Brigada 66a, 1000 Skopje, North Republic of Macedonia

email:

stefanovslavko@gmail.com

vesna.blazhevska@mit.edu.mk

Апстракт

Целта на ова истражување е да придонесе во литературата за стрес на работното место и работниот стаж кај вработените во јавните установи кои овозможуваат вон-семејна заштита. Резултатите добиени со пирсоновата корелација покажаа дека постои статистички значајна корелација на ниво од 0,05 помеѓу стресот на работното место и работниот стаж кај овие вработени. Во истражувањето кое беше спроведено во Јавната установа - деца со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведение, учествуваа 50 испитаници.

Резултатите укажуваат дека со подолг работен стаж во ваквите установи доаѓа до поголем стрес кај вработените.

Клучни зборови: *стрес на работното место, работен стаж, семејна заштита*

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

1. Вовед

Според Центарот за контрола и заштита од заразни болести односно Centers for Disease Control and Prevention – The National Institute for Occupational Safety and Health (NIOSH) во нивната публикација со број 99-101, стресот на работното место го дефинира како: „физичко и емоционално штетно влијание кое се јавува кога работните задачи не соодветствуваат со способностите, вештините и потребите на работникот. Стресот на работното место може да доведе до нарушено здравје и физичка повреда.“ [1]

Причините за стрес честопати се субјективни и зависат од тоа како личноста го перцепира, разбира и доживува окружувањето во кое се наоѓа, предизвиците со кои секојдневно се соочува и ги доживува во окружувањето, а секако големо влијание во начинот на кој една личност го доживува своето окружување играат и социо-економската позадина од која потекнува личноста, стилот на родителско воспитување, минати искуства кои во голема мера влијаат на тоа како одредена личност реагира на предизвиците со кои се соочува, колку од тие предизвици претставуваат стресори за истата и колку од тие стресори ја доведуваат личноста во состојба на „борба или бегство“ реакција. Со други зборови, многу фактори, минати и сегашни, влијаат на тоа дали една личност одреден настан ќе го доживее како стресор или нема да го доживее како стресор.

Постојат фактори кои работното место го прават стресно и дејствуваат како стресори при работа, а тоа се условите при работа, видот на работните задачи, начинот на кој се раководи работната организација, меѓучовечките односи во организацијата, можноста за напредување и професионално усовршување, слободата на вработените самостојно да носат одлуки, недоволно јасно и прецизно дефинирана улога на работникот во работната организација. [1]

Стресор – „претставува настан или состојба кој предизвикува физички или емоционален стрес. Стресорот може да е внатрешен или надворешен.“ [2]

Индивидуалните човечки карактистики можат да направат разлика кои стресори индивидуата ги перцепира како повеќе стресни, а кои како помалку стресни, бидејќи нешто што за еден човек е стресно за друг може да претставува интересен предизвик или,

пак, нималку стресен настан, но колку помалку соодветствуваат способностите и потребите на работникот со карактеристиките на работното место толку е поголема веројатноста од појава на стрес на работното место, а со самото тоа се зголемува и ризикот од повреда при работа.

Стресот на работното место може да се одрази на продуктивноста на работникот, задоволството од работа, но се одразува и на физичкото и менталното здравје на работникот кое може да доведе до појава на разни здравствени проблеми кај работникот како: кардиоваскуларни заболувања, физичка повреда на работното место, нарушувања на менталното здравје како анксиозност, депресија, намалена концентрација и внимание при исполнување на работните задачи и професионално согорување. Тука треба да го спомeнеме и животниот стил кој една личност го води и во која мера тој животен стил е позитивен за самата личност или, пак, води животен стил кој е автодеструктивен бидејќи работната средина претставува само уште една средина која секојдневно ги тестира и проверува научените вештини и способности на личноста за справување со различни ситуации. Некои од тие ситуации не водат кон потребата да ги преиспитаме веќе научените шеми и начини на однесување, справување и реагирање во истите.

Американската асоцијација на психолози го дефинира стресот како: „физиолошки или биолошки одговор на внатрешни или надворешни стресори. Подразбира промени кои го засегаат речиси секој телесен систем и влијае врз чувствата и однесувањето кај луѓето. Може да се манифестира преку срцебиење, потење, сува уста, губење на здив, нервозни движења на рацете и стопалата, забрзан говор, зголемување на доживеаните негативните емоции и долг замор како последица на стрес. Освен што предизвикува ваков вид на физиолошки и психолошки промени, води и кон физички и ментални нарушувања на здравјето и го намалува квалитетот на живот.“ [3]

Работниот стаж се дефинира како време минато на одредена работна позиција за одреден работодавач и во зависност од времето минато на одредено работно место зависи експертското мислење кое работникот може да го понуди на работодавачот во однос на работата која ја извршува. [4]

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Според Mike Todorovic (PhD) & Dr. Matt Barton (PhD) кои се предавачи и медицински истражувачи на Griffith University, Australia ги објаснуваат главните хормони кои го придвижуваат човековото тело и продуцираат реакција при доживеан стрес се хормоните кортизол и адреналин. Кортизолот ја нарушува рамнотежата односно хомеостазата во која се наоѓа човековото тело и придвижува повеќе телесни системи како централниот нервен систем, имуниот систем, кардиваскуларниот систем, ендокриниот систем, а се со цел да предизвика соодветна „бегство или борба“ реакција на организмот притоа подготвувајќи го за справување со стресорот. Кортизолот ја зголемува свесноста и когницијата на организмот со цел подобро разбирање на потенцијалната закана, а може да делува и како аналгетик односно во одредени ситуации или при физички повреди ја намалува чувствителноста на телото кон физичката болка.[5]

Кортизолот како хормон кој се излачува при потребата од моментална заштита на организмот од стресорот, а со цел отстранување на заканата по човечкиот организам преку соодветна подготовка на организмот за „борба или бегство“ реакција не е штетен за организмот. Адреналинот, пак, ја забрзува работата на срцето, го зголемува крвниот притисок, ја забрзува циркулацијата и го покачува нивото на шеќерот во крвта подготвувајќи го телото за интезинвен напор за времетраењето на стресниот настан. [6]

Штетните влијанија од постојаната изложеност на хормонот кортизол се особено видливи ако сме постојано изложени на стрес односно доживуваме *хроничен стрес* кој, според американската асоцијација на психолози претставува „физиолошки или психолошки одговор на продолжен стресен настан (*стресор*) кој може да е внатрешен или надворешен. Стресорот не мора да е физички присутен за да влијае, понекогаш и спомени на некој настан можат да претставуваат замена за стрес и да одржуваат состојба на хроничен стрес.“[7]

Кога се наоѓаме во состојба на хроничен стрес организмот постојано излачува кортизол бидејќи постојано ја чувствува потребата да не убедува дека треба да се справи со голем стресор, а на сметка на тоа го ослабнува имуниот систем кој постојано добива порака дека справувањето со настинка, гребнатинка или друг вид на површинска повреда

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

не е толку важно во моментот бидејќи сме изложени на поголем стресор. Хроничниот стрес го забрзува процесот на стареење на тој начин што колку подолго сме изложени на хроничен стрес нашите хромозоми веќе се реплицирале толку многу пати што нивните заштитни краеви, наречени теломери, се истрошени што дополнително води кон заболувања на организмот бидејќи кога теломерите се пократки поголеми се шансите за грешки при копирањето на гените, а токму тие грешки го зголемуваат ризикот од нови заболувања. [8]

На KIIT University, Bhubaneshwar, Odisha, India спроведено е истражување на тема: „Stress at Workplaces - An overview“ во 2015 година, од страна на Dr. Ipseeta Sathpathy и Bonita Mitra. Истражувањето говори за стресот и различните фактори кои допринесуваат за појава на стрес на работното место и негова главна цел е да го истражи менаџирањето на стрес во работната средина. Истражувачите во овој труд ги објаснуваат изворите на стрес на работното место и велат дека во основа, постојат неколку области каде луѓето доживуваат стрес и тоа: политиката на организација односно правилата во работната организација, работниот процес во организацијата, процедурите преку кои се врши контрола врз работата на вработените, а како дополнителни фактори на професионален стрес ги споменуваат и автономијата на вработените во носењето одлуки, конфликтот на улоги односно кога еден вработен има повеќе од еден претпоставен што води до конфликт во исполнувањето на очекувањата кои претпоставените ги имаат од работникот. Како извор на стрес ја наведуваат и двосмисленоста на улогата која работникот ја има во работната организација односно кога работните задачи на работникот не се јасно и прецизно дефинирани; потоа говорат за преоптоварување на улогата на работникот односно кога работникот не поседува способности и вештини за извршување на работата и како последен фактор кои истражувачите го наведуваат е вреднувањето на трудот односно кога работникот не е пофален за постигнатите резултати. [9]

Во 2019 година на филозофскиот факултет – Скопје, при Универзитет Свети Кирил и Методиј, направен е магистерски труд на тема: „Човечките ресурси во установите за социјална заштита и нивното справување со стресот“ од страна на Тамара Мартиновска

како истражувач. Истражувањето е спроведено во центрите за социјална работа низ неколку градови од Република Северна Македонија: Ресен, Струмица, Тетово, Велес, Штип, Валандово и Скопје. Заклучок од ова истражување е следниот: „Според добиените податоци се добива увид дека лицата со ентузијазам ја работат работата, па иако нема доволно материјални средства за решавање на проблемите на клиентите, нема доволно возила за работа на терен, лицата со тие проблеми самостојно се снаоѓаат и се носат со тие ситуации, но голем стрес им е всушност фактот дека нивниот труд и нивниот стрес кој го имаат поради емотивноста и стресното на проблемите кои ги решаваат, никој не го вреднува и изостанува награда и соодветна материјална цена на трудот“. [10]

Согласно Законот за социјална заштита од 2019 година, член 70, социјални услуги кои се обезбедуваат согласно со овој закон, се: 1. услуги на информирање и упатување; 2. услуги на стручна помош и поддршка; 3. услуги на советување; 4. услуги во домот; 5. услуги во заедницата и 6. услуги за вон-семејна заштита. [11]

Согласно член 86 од овој закон со услуги на вон-семејна заштита се обезбедува основна заштита која опфаќа: сместување, помош и поддршка од стручни лица, згрижување, исхрана, облека, здравствена заштита, и други услуги во зависност од видот на корисниците, кои немаат услови за живеење во своето семејство или од други причини им е потребна вон-семејна заштита. Услуги на вон-семејна заштита се: 1.живеење со поддршка, 2.згрижување во друго семејство и 3.сместување во установа. [11]

Согласно член 94 од овој закон сместувањето во установа опфаќа основна заштита која обезбедува: згрижување, 24-часовна помош и поддршка од стручни лица, исхрана, облека и обезбедување здравствена заштита, во зависност од утврдените потреби на корисникот, кој нема услови за живеење во своето семејство или од други причини му е потребна вон-семејна заштита. [11]

Согласно, пак, член 96 од овој закон услугата за сместување на деца во судир со законот на возраст од 14 до 18 години со изречена мерка упатување во воспитна установа, согласно со прописите од областа за извршување на санкциите и упатување во соодветна установа согласно со закон, освен основната заштита од членот 94 од овој закон, опфаќа и

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

ресоцијализација, реинтеграција, воспитание, пристап до образование и образовна поддршка, организирано минување на слободното време и други услуги за ресоцијализација. Услугата од ставот 1 на овој член, се организира во воспитна установа за деца, согласно со Законот за правда на децата. [11]

2. Метод

2.1 Испитаници

Истражувањето беше спроведено на 50 испитаници вработени во установи за вон-семејна заштита, а при анализата на податоците се користеше пирсонова корелација бидејќи се проучуваат квантитативни варијалби во истражувањето.

2.2 Инструменти

Инструментите кои беа користени за време на спроведувањето на истражувањето се „Биографски прашалник“ кој ги даде податоците за работниот стаж на вработените во установата и „General Work Stress Scale“ - инструмент создаден од страна на професорот Gideon P. De Bruin кој е професор по индустриска психологија на Универзитетот Стеленбош и психолог-советник во Советот за здравствени професии на Јужна Африка.
„Скала на општ стрес при работа“ - инструмент за субјективно искусен стрес на работа. Скалата е од Ликертов тип и содржи девет ајтеми кои се одговараат со заокружување на броевите од 1-5,притоа: „1 – никогаш“; „2 – ретко“; „3 – понекогаш“; „4 – често“ и „5 – секогаш“ и максималниот добиен скор за испитаникот изнесува 45.

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

3. Резултати

Опис на примерокот

Табела 1. Рспределба на испитаниците според пол

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Мажи	17	34.0	34.0	34.0
	Жени	33	66.0	66.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	

Табела 2. Распределба на испитаниците според образование

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Средно образование	6	12.0	12.0	12.0
	Високо образование	44	88.0	88.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Табела 2. Должина на работен стаж на испитаниците вработени во институциите за вон-семејна заштита поделени во 4 категории

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	< од 5 години	20	40.0	40.0	40.0
	од 5 до 10 години	11	22.0	22.0	62.0
	од 11 до 20 години	9	18.0	18.0	80.0
	> 20 години	10	20.0	20.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	

Табела 3. Корелација меѓу стресот и работниот стаж

		Годинии стаж	Ниво на стрес
Години стаж	Pearson Correlation	1	.339*
	Sig. (2-tailed)		.016
	N	50	50
Ниво на стрес	Pearson Correlation	.339*	1
	Sig. (2-tailed)	.016	
	N	50	50

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

		Годинии стаж	Ниво на стрес
Години стаж	Pearson Correlation	1	.339*
	Sig. (2-tailed)		.016
	N	50	50
Ниво на стрес	Pearson Correlation	.339*	1
	Sig. (2-tailed)	.016	
	N	50	50

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

5. Дискусија и заклучок

Кога зборуваме за стрес на работното место многу е важно да се истражат вистинските причинители за појава на стрес согласно работната организација во која работникот ги извршува задачите. Работната средина е средина на големи предизвици и средина каде работникот минува голем дел од својот ден, а способносите и вештините на работникот да се справи со истите се разликува од поединец до поединец. Начинот на кој е структурирана работата во една работна организација, можноста за напредување и усовршување, меѓучовечките односи во истата, зголемената одговорност на работното место или отсуството на истата, отсуството на награда и пофалба за успешно завршена работа, долгите работни часови, нејасно и несоодветно дефинирани работни задачи, нејасно дефинирани улоги на работникот при исполнувањето на истите, носењето на работата дома, несоодветна прераспределба на работните задачи и отсуството на вештини и способности кај работникот за успешно решавање на зададените работни задачи се само

дел од можните причинители кои можат да придонесуваат кон појавата на хроничен стрес кај работникот.

Во една работна организација како што е установа за вон-семејна заштита каде одговорноста на работното место, покрај одговорност кон администравниот дел од работата, подразбира и одговорност за корисници на услуги, потребно е изворите на стрес да се дефинираат и набљудуваат и од поинаква перспектива. Имено, тука веќе говориме и за меѓучовечки односи од поширок карактер каде покрај односите меѓу вработените влегуваат и односите меѓу корисниците на услуги и вработените. Задоволувањето на потребите на корисниците може да претставува интересен предизвик кој лесно може да се претвори во стресор, а особено кога грижата за луѓето е примарна цел во работата во установа од ваков вид. Носењето на работата дома може да се покаже како неизбежен елемент бидејќи подразбира постојан ангажман насочен кон изнаоѓање на соодветни, креативни и применливи решенија при справување со одредени предизвици кои можат да го олеснат животот на одреден корисник на услуги. Бидејќи работата на вработените во една установа за вон-семејна заштита во голема мера се потпира и на соработка со надворешни соработници, безбедност при работата, комуникацијата со државните институции, а секако и случувањата од приватниот живот кои ниту еден поединец не може да ги отстрани како влијание од својот живот, на долг рок, ваквите стресори за вработените (секако, во зависност од личните способности и вештини за справување со стресори на секој вработен поединечно) може да се покажат како потенцијални стресори кај работниците кои можат да влијаат на квалитетот на извршување на работните задачи, квалитетот на личниот и професионалниот живот и на нивното здравје.

Имено, резултатот од пирсоновата корелација потврдува дека поврзаноста меѓу стресот и работниот стаж во установа за вон-семејна заштита е статистички значајна што укажува дека времето поминато во установа за вон-семејна заштита се одразува на нивото на стрес кој го доживуваат работниците во ваквите установи. Долготрајната изложеност на хроничен стрес води кон анксиозност, намалена волја и расположение, невротицизам и останати нарушувања во физичкото и менталното здравје кај вработените.

Грижата за корисниците на услуги во установите за вон-семејна заштита во многу аспекти е слична со грижата која секојдневно ја покажуваме кон лицата кои во нашиот живот заземаат место на дете, член на потесното семејство, член на поширокото семејство и слично. Од тие причини изнаоѓањето на вистинските причини за стрес во установите за вон-семејна заштита ќе придонесе кон изнаоѓање на соодветна стратегија за справување со истите што потенцијално ќе придонесе кон подобрување на квалитетот на живот и за вработените, но и за корисниците на услуги. Изнаоѓање и имплементација на соодветна стратегија за справување со стрес може да придонесе работникот, во склад со сопствените можности и интереси, да инвестира во континуирана надградба на личните вештини, способности и стратегии за справување со стрес и кои секојдневно ги употребува и на лично и на професионално ниво.

Библиографија

[1] Centers for Disease Control and Prevention 1600 Clifton Road Atlanta, GA 30329-4027 USA– The National Institute for Occupational Safety and Health (NIOSH) во нивната публикација со број 99-101 насловена „STRESS…At Work“ https://www.cdc.gov/niosh/docs/99-101/default.html#:~:text=done%20about%20it.-,What%20Is%20Job%20Stress%3F,poor%20health%20and%20even%20injury.

[2] American Psychological Assotiation – APA Dictionary of Psychology

[3] https://dictionary.apa.org/stressor

[4] American Psychological Assotiation – APA Dictionary of Psychology

[5] (https://dictionary.apa.org/stress)

[6] USLegal - Seniority Law and Legal Definition – Additional Definitions Seniority

[7] https://definitions.uslegal.com/s/seniority/

[8] Mike Todorovic (PhD) & Dr. Matt Barton (PhD) are Senior Lecturers and Medical Researchers at Griffith University, Australia. Stress Physiology/Cortisol

[9] https://www.youtube.com/watch?v=T5ScIqPnqf8

[10] Mike Todorovic (PhD) & Dr. Matt Barton (PhD) are Senior Lecturers and Medical Researchers at Griffith University, Australia.

[11] Adrenocorticotropic Hormone (ACTH) | Adrenal Gland

[12] https://www.youtube.com/watch?v=FOxJIDCyaPY

[13] American Psychological Assotiation – APA Dictionary of Psychology

[14] (https://dictionary.apa.org/chronic-stress)

[15] Telomeric replication stress: the beginning and the end for alternative lengthening of telomeres cancers

[16] https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8905155/

[17] Stress at Workplaces- An overview

[18] (https://www.researchgate.net/publication/282270203_Stress_at_Workplaces-_An_overview

[19] Тамара Мартиновска (2019), „Човечките ресурси во установите за социјална заштита и нивното справување со стресот", магистерски труд

[20] Закон за социјална заштита

[21] https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/zakoni/2019/28.5_zakon_SZ.pdf

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

TERRORISM - FOREIGN FIGHTERS FROM THE WESTERN BALKANS

Ass. Prof. Dr.sc Aleksej Sopronov, Ass. Prof. Dr.sc Mirjana Jovanovska Stojanovska,

Ass. Prof. Dr.sc Vesna Blazevska

MIT - University - Skopje R. N. Macedonia

aleksejsopronov@gmail.com

Abstract

The subject of study of this paper are foreign fighters with a particular focus on those from the Western Balkans and who pose a major global security threat to modern life. In my research, I will try to provide scientific discernment on the causes, motivations, the various micro and macro factors that contribute to people's radicalization, their socioeconomic background, and society's response to this phenomenon of foreign fighters.

The main purpose of this paper's research is to show the relation of foreign fighters who have returned to their former home countries with the dangers and threats they carry and the problems they may cause in today's modern living, as well as the appropriate social response to such challenges.

This specialist paper is intended to stimulate discussion and reflection on one of the most widely used concepts in the field of terrorism studies radicalization, deradicalisation and counter-radicalization derivatives, with a particular focus on participants taking an active part in the conflict between Syria and Iraq, originating in the Western Balkans. The processes of resocialization and reintegration are only part of the responses the criminal justice sector assumes as part of the responsibility the sector has in the overall approach to the phenomenon of foreign fighters.

Through this specialist paper, I will try to provide some answers to this issue, as our knowledge of this phenomenon is quite thin and should be strengthened by as much evidence-based research as possible.

Keywords: *foreign fighters, radicalization, deradicalization, Western Balkans, resocialization, reintegration*

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

ТЕРОРИЗАМ - СТРАНСКИ БОРЦИ ОД ЗАПАДЕН БАЛКАН

Доц. д-р Алексеј Сопронов, Доц. д-р Мирјана Јовановска Стојановска,

Доц. д-р Весна Блажевска

МИТ - Универзитет - Скопје Р. С. Македонија

aleksejsopronov@gmail.com

Апстракт

Предмет на проучување на овој труд се странските борци со посебен фокус на оние кои потекнуваат од земјите на Западен Балкан и кои претставуваат голема глобална безбедносна закана за современото живеење. Во истржувањето ќе се обидам да дадам научна дискрипција за причините, мотивацијата, различните микро и макро фактори кои придонесуваат луѓето да се радикализираат, нивното социоекономско потекло, како и одговорот на општеството врз ваквиот феномен на странските борци.

Основна цел која треба да се постигне со истражувањето на овој труд е да се прикаже поврзаноста на странските борци кои се вратиле во нивните поранешни родни земји, со опасноста и заканите кои тие ги носат во себе и проблемите кои тие би можеле да ги предизвикаат во денешното современо живеење, како и соодветната општествената реакција која би следувала на ваквите предизвици.

Овој специјалистички труд наменет за стимулирање на дискусија и размислување за еден од најпознатите широко користени концепти во обласа на студиите за тероризам радикализација и деривативи дерадикализација и контрарадикализација, со посебен осврт на учесниците кои земаат активно учество во конфликтот во Сирија и Ирак, а кои потекнуваат од земјите на Западен Балкан. Процесите на ресоцијализација и реинтеграција се само дел од одговорите кои ги превзема секторот на кривична правда, како дел од одговорноста што ја има овој сектор во севкупниот пристап кон феноменот на странските борци .

Преку овој специјалистички труд ќе се обидам да дадам некои одговори во врска со оваа проблематика , бидејќи нашето знаење во врска со овој феномен е прилично тенко и би требало да се зацврсти со што повеќе истражувања базирани на докази.

Клучни зборови: *странски борци, радикализација, дерадикализација, Западен Балкан, ресоцијализација, реинтеграција.*

1. Вовед

Темата за странските борци што се приклучија или се обиделе да се приклучат кон конфликтот во Сирија и Ирак за да се борат за различни (назначени терористички) групи, се пресели на врвот на политичките агенди низ целиот свет. Владите, безбедносните агенции, локалните заедници особено се загрижени за можната безбедносна закана што произлегува од овој феномен. Иако анегдотските докази покажуваат дека многу од странските борци немаат намера, ниту да отпатуват од Сирија / Ирак, ниту да преминат во други конфликтни зони во иднина, голем е бројот на оние кои би можеле да се вратат во нивните поранешни родни земји. Настаните како нападот врз вработените во францускиот магазин Чарли Ебдо во јануари 2015 година, како и големите париски напади од ноември истата година извршени од страна на лица поврзани со странските борци покажаа дека постои јасен (иако можеби преценет) безбедносен ризик поврзан со овој феномен.

Севкупно, постои широк спектар на странски борци со различни мотиви, почнувајќи од оние кои се наоѓаат во рана фаза на радикализација, кои сеуште не се вклучени во насилна екстремистичка активност, целосно радикализирани лица кои извршиле тешки дела и оние кои се разочарани или страдаат од психолошки и ментални проблеми, и пред, но и како последица на нивниот престој во конфликтната зона. Тие вклучуваат мажи и сѐ повеќе жени кои се претежно млади, вклучувајќи и малолетници. Овие фактори се од суштинско значење и треба да се земат предвид кога се разгледуваат можностите за интегрирање на рехабилитацијата како одговорот на кривичната правда кон странските борци.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

За да се справи со оваа закана, одговорот на криминалниот сектор – вклучувајќи го истражувањето, апсењето, задржување, прогонот, изрекување на казните и затворањето - се покажаа како многу важен инструмент во борбата на Европа за справување со оние што планираат да учествуваат или веќе учествувале во конфликтите во странство. Со зголемување на бројот на странските борци (повратници), правната мрежа е проширена за да се овозможи прогон на овие странски борци ,а со самото тоа се повеќе и повеќе лица најверојатно ќе станат предмет на кривични истраги. Во исто време , повиците за вклучување на рехабилитацијата , како дел од целокупниот одговор кон странските борци, станаа се погласни. Тие ја вклучуваат Резолуција 2178 (2014) на Советот за безбедност на Обединетите нации (ОН), која повикува на "развивање и спроведување на стратегии за прогонување, рехабилитација и реинтеграција на странските терористички борци."

Македонија во наредните четири години ќе се заштитува себеси и своите граѓани од растечките опасности што ги носат тероризмот и насилниот екстремизам, со два стратегиски пристапа што се сместени во два државни документа, насловени Националната стратегија за спречување насилен екстремизам (2018-2022) и Националната стратегија за борба против тероризам (2018-2022). Двата стратегиски документа се со важност до 2022 година и се изработени од Националниот комитет за спречување насилен екстремизам и борба против тероризам.

Во државниот документ наменет за борба со тероризмот се истакнува дека и покрај досегашните успеси во борбата со тероризмот, заканите од него и натаму еволуираат и се приспособуваат на современите услови на живеење. Во него се наведува дека Македонија дејствува во спречувањето на опасностите што ги носат за земјата борците повратници од фронтовите на Блискиот Исток. Севкупно, од крајот на 2012-та до почетокот на 2016-та се проценува дека околу 1.000 лица од земјите на Западен Балкан патувале и престојувале во Сирија и во Ирак, дел и со своите семејства. Некои се приклучиле на Исламската држава (ИД), додека други се поврзале со Џабат Фатах ал-Шам (попознат како фронтот Ал Нусра, а сега новокомпониран како Хајат Тахрир ал-Шам). Овие поединци потекнуваат од Косово, Босна и Херцеговина, Албанија, и Македонија, а бидејќи територијата на ИД е

ISSN: 1857-8128

намалена, некои од нив се вратија дома или заминаа во трети земји, додека, пак, некои загинаа на боиштата – се истакнува во документот.

Стратегијата напоменува дека за оваа закана безбедносните служби на земјата ги регистрираат заминувањата и враќањата на странските терористички борци, а институциите ќе ги интензивираат регионалните и меѓународните напори насочени кон кривично гонење на потенцијалните борци и на повратници од Сирија и Ирак. Екстремистичките групи како ИСИС, Боко Харам, ал-Шабаб и други, во многу случаи вршат неселективно насилство и ги прекршуваат човековите права. и покрај нивните нечовечки постапки, овие групи сепак успеваат да привлечат следбеници, што значи дека борбата против нив не може да се ограничи само на сузбивање на нивните терористички напади, туку и со искоренување.

2. Теоретско определување на предметот на истражување

Основна цел која треба да се постигне со истражувањето на овој труд е да се прикаже поврзаноста на странските борци кои се вратиле во нивните поранешни родни земји, со опасноста и заканите кои тие ги носат во себе и проблемите кои тие би можеле да ги предизвикаат во денешното современо живеење, како и соодветната општествената реакција која би следувала на ваквите предизвици.

Процесите на ресоцијализација и реинтеграција се само дел од одговорите кои ги превзема секторот на кривична правда, како дел од одговорноста што ја има овој сектор во севкупниот пристап кон феноменот на странските борци . Ресоцијализација може да се опише како "намерна, планирана интервенција, која има за цел да ги промени карактеристиките на сторителот (ставовите, когнитивните вештини и процеси, личното или ментално здравје и социјалните, образовни или стручни вештини) за кои се верува дека се причина за криминалното однесување на поединецот, со намера да се намалат шансите да поединецот повторно стори кривично дело.

Програмите за ресоцијализација и реинтеграција повлекуваат и когнитивен елемент (промена на верувања и ставови, кои често се нарекуваат дерадикализација) и елемент на однесувањето (прекинување на насилни активности), често нарекувано исклучување. Лицата кои се исклучуваат (desengaged) можеби ќе се откажат од патот на насилството, но се уште ги задржуваат нивните верувања. Програмите за ресоцијализација имаат за цел да ја олеснат транзицијата на поединецот назад во општеството.

Прифаќајќи дека не постои општа прифатена дефиниција за странски борци и дека проблемите со кои се соочуваат политичарите во контекст на странските борци не се однесуваа само на оние што се борат во странство, се зема широка дефиниција на терминот. Тој се фокусира на лица кои доаѓаат во контакт со домашниот сектор на кривичното право преку судење или со тоа што се под директна истрага за активност поврзана со странски борци, за (1) планирање учество или учество во конфликт во странство со цел да се придружат или да ги поддржат назначените џихадистички терористички организации, (2) оние кои се враќаат од конфликтните зони и за кои постои сомнеж дека придружувале или поддржувале одредена џихадистичка терористичка организација или (3) оние кои патуваат за вакви цели со престој во одредени земји.7 Исто така вклучени во оваа дефиниција се оние кои (наводно) ги поддржуваат странските борци,на пример, лица кои регрутираат, поттикнуваат, финансираат или на друг начин даваат поддршка во овој поглед. Фокусот е на тековниот бран на лица во контекст на Сирија / Ирак, но може да биде исто толку применлив и за странските борци во други контексти.

Не постои заеднички профил на странски борец. Нивните карактеристики се разликуваат од земја до земја, како и во рамките на земјите, регионите и градовите или локалните заедници. Сепак, голем број студии за лица за кои се знае дека се оддалечиле во Сирија / Ирак идентификуваа некои значајни и заеднички показатели, од кои некои се релевантни во контекст на овој попис на политиките. Генерално, најголем број од странските борци се млади, помеѓу 16-29 години , но регрутирањето на терористички организации, оди дотаму што вклучува дури и помлади лица на возраст под 16 години.8

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY SKOPJE

Во однос на психолошката состојба на странските борци според некои студии, голем број странски борци се проценува дека страдаат од проблеми со менталното здравје, дури и пред да заминат на странските боишта.9 Оние кои се враќаат можат да имаат многу различни профили , за разлика од состојбата во која се наоѓале пред заминување; на пример, тие имаат поголеми шанси за страдање од посттрауматско стресно нарушување (ПТСН), поради нивниот често продолжен престој во конфликтна зона, каде што веројатно биле изложени на трауматски искуства.

Без разлика дали биле вклучени во борбата, ова изложеноста може да оставила траума, и нивната толеранција за насилство би можела да се зголеми. Холандскиот координатор за безбедност и контратероризам предупредува дека "овие луѓе не се враќаат само со радикални идеи, тие се трауматизирани и целосно подготвени да користат насилство". Ова, се разбира, не е за сите повратници. Тие исто така можат да се вратат разочарани, ослободени и дерадикализирани. Во некои случаи, дерадикализираната индивидуа, исто така, може да се рерадикализира.

3. Операционално определување на предметот на истражување

Во рамките на овој труд ќе се истражуваат странските борци што се приклучија или се обидуваат да се приклучат кон конфликтот во Сирија и Ирак (процесите на нивна радикализација, дерадикализација, ресоцијализација), а посебен акцент ќе се стави на борците кои потекнуваат од Западен Балкан, и заканите и опасностите кои со нив ги носат, после враќањето во нивните родните земји.

Со оглед дека тероризмот зазема се поголем замав, проширувајќи го својот домен на делување во скоро сите држави во светот, во рамките на операционалното определување на предметот на ова истражување ќе се анализира профилот на феноменот СБ од Западен Балкан, неговата мотивација, социоекономското потекло, финансирањето, како и причините поради кои се одлучуваа да се радикализира.

ISSN: 1857-8128

Посебно внимание ќе се обрне на повиците за интегрирање на рехабилитацијата, како дел од целокупниот одговор на државите во борбата против ваквиот феномен на странските борци.

На европско ниво, различни органи преземаа ветувачки мерки за интегрирање на рехабилитацијата во кривични постапки, вклучително Советот на Европа, кој треба да го да го следи примерот, имајќи предвид дека рехабилитацијата ги надополнува нивните приоритетни области за зајакнување на напорите за спречување и сузбивање тероризмот во рамките на човековите права и владеењето на правото и важноста од градење отпорност на локалните заедници кон радикализација и екстремизам, соодветно.

4. Цел на трудот

Научната цел да трудот е да се проучат и подобро да се објасни феноменот "странски борци", да се прикажуваат научно-оправдани податоци за поврзаноста на странските борци кои се вратиле во нивните поранешни родни земји, со опасноста и заканите кои тие ги носат во себе и проблемите кои тие би можеле да ги предизвикаат во денешното современо општествено живеење.

Аналитички да се претстави заканата за безбедноста на национално, регинално, и глобално рамниште и како национално стратешки инструменти на моќ можат да се искористат во борба со феноменот "странски борци".

5. Научна и општествена оправданост

Научна и општествена оправданост на трудот се темели на појдовна основа со која се докажува дека повратниците неминовно доаѓаат во судир со правниот поредок на секоја држава како мошне опасен извор на загрозување на националната безбедност.

Истражување на методите и средствата на делување врз радикализацијата, дерадикализацијата и контрарадикализацијата во голем број државите во светот,

следствено и во земјите од Западен Балкан, е проблем кој се почесто станува предмет на расправа меѓу експертите од оваа област. Предизвиците и опасностите кои со себе ги носат ‘борците’ повратници и современите методи и техники кои ги користат за деструктивно да делуваат, се откриваат и разјаснуваат преку анализа на нивните дејствија во конкретни случаи на терористички акти, за да се даде одговор, што треба друго да се преземе за што поуспешна борба и подобри резултати во иднина.

Тука гледаме дека темата која ќе биде истражувана продира длабоко во прашањето на безбедноста, поттикнува нови начини и моменти кои треба да се истражуваат, сознајниот процес, како и добивање и користење на битните сознанија. Научната оправданост на истражувањето се состои во фактот што мултидисциплинарниот пристап во истражувањето ќе придонесе кон добивање на нови теоретски и емпириски сознанија, кои ќе можат да бидат искористени во научната практика и дефинирањето на одредени поими за кои во претходниот период во литературата има премалку информации, а кои ќе бидат од огромно значење за идните мерки и политики кои треба да се донесат во следниот период, во однос на оваа проблематика. Добиените научни знаења, ќе бидат искористени за подобрување на борбата против тероризмот и криминалот воопшто.

Општествената оправданост на ова истражување се гледа во веќе постоечките услови, можности и преземање дејствија на припадниците на безбедносните структури во креирање на одржливи методи и средства со кои тие се справуваат со феноменот на ‘странските борци ‘, радикализацијата, ресоцијализацијата и зајакнување на општата безбедност и благосостојба.

Од друга страна ќе овозможи основа за формирање на нови методи, дејствија, нормативни акти и подобрување на стратегијата за безбедност и одбрана на секоја држава посебно. Да се развијат делотворни, отчетни и сеопфатни владини и општествени капацитети и активности за превенција, заштита, гонење и одговор на радикализацијата и насилниот екстремизам што може да доведе до тероризам, во согласност со вредностите на државата, а со цел да се овозможи/промовира безбедна и просперитетна држава.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

На овој начин се посветува поголемо внимание на подобрување на подготвеноста за спречување на насилниот екстремизам и борба против тероризам со обезбедување (за државата и граѓаните) сеопфатни државни и општествени капацитети и способности за нивно превенирање. Овие капацитети и способности ќе бидат делотворни и отчетни, а во согласност со уставните, законските и процедуралните правила и вредности. Да се обезбеди и промовира безбедна, сигурна и просперитетна држава, преку координирани активности што превенираат, штитат, гонат и одговараат на заканите од тероризмот.

6. Идеологија на радикализам и екстремизам (странски борци)

Теророт и радикалицијата беа непознати концепти за луѓето што живееа во поранешна социјалистичка Југославија. Тоа беа нешта што едноставно не се среќаваа на овие простори.

Почнувајќи од раните 1990ти, искористувајќи ја економската и политичка нестабилност што настана по распаѓањето на социјализмот, многу странски исламски добротворни организации, главно од арапските држави, си го пробија патот до регионот и започнаа да проповедаат екстремистички идеи. Неисцрпните финансиски ресурси им помогнаа да допрат до целната група: главно сиромашните заедници. Повеќето вакви организации активни во регионот беа добротворни и немаа идеолошки намери. За жал, некои порадикални организации успеаја да го искористат ова како параван, да го зацврстат своето влијание врз Балканот и да се здобијат со следбеници. На пример, екстремизмот во Босна и Херцеговина доживеа значителен пораст за време на босанската војна кога неколку илјади Муџахедини се приклучија кон страната на Бошњаците.

Во моментов, Баканот е регион потенцијално загрозен од феноменот на странски борци и насилен екстремизам. „Комисијата 9-1110" уште во 2010г. предупреди дека земјите од Балканот се соочуваат со предизвици како резултат на присуството на екстремистички групи дури и пред појавата на ИСИС.

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Сепак, интересно е да се забележи дека доколку од равенката ги извадиме теористичките напади поврзани со вооружените судири што се случија во земјите наследнички на поранешна Југославија, може да се каже дека не се забележани голем број напади. Исто така, кога овој вид напади веќе и биле.

7. Спротивставување на насилниот екстремизам на Западен Балкан

Повеќето од земјите на Балканот презедоа слични чекори кон градење на ефективен пристап за справување со феноменот на странските борци. На пример, секоја од земјите го криминализираше учеството во странски војни, Албанија и Босна и Херцеговина направија промени на Кривичните законици во вооружени конфликти надвор од границите на државата, Косово го криминализира учеството во 2014 година со цел да бидат во можност да ги гонат лицата кои учествуваат во вооружени конфликти надвор од границите на земјата во април 2015[45], додека Македонија усвои законски измени во септември 2014[46] година, но не презема конкретни активности до една година подоцна, во август 2015 година со полициската акција "Ќелија".

Криминализацијата на учеството во странски војни беше проследено со слични интервенции на полицијата во регионот на Западен Балкан, како и првата судска пресуда која се случи во март 2015 година во Босна и Херцеговина, врз основа на кривично дело трговија со луѓе, бидејќи осуденото лице беше идентификувано како клучно лице во транспортот на новодојдените лица од Босна и Херцеговина во Сирија. Лицето беше осудено на затворска казна од шест години.

Иако овие полициски операции се случија веднаш по промените во законодавството, официјалните стратегии за СНЕ беа развиени многу подоцна во земјите од Западен Балкан. Албанија на пример ја усвои Националната стратегија за спротивставување на насилниот екстремизам кон крајот на 2015 година (криминализацијата се случи во 2014 година), Косово усвои стратегија за Спречување на насилниот екстремизам и радикализација која води кон тероризам во септември 2015

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY SKOPJE

година, пет месеци откако таа беше криминализирана, а Босна и Херцеговина усвои стратегија за спротивставување на тероризмот во 2016 година.

Ова покажува разлики во избраните пристапи во стратегиите прифатени од земјите од Западен Балкан, и покрај фактот што сите држави од Западен Балкан се членки на коалицијата против ИСИС, што ги прави подеднакво потенцијални цели на терористички напади. Некои од нив имаат усвоено стратегии за СНЕ (Косово и Албанија), додека другите (Босна и Херцеговина, Србија и Македонија) усвоија стратегии за спротивставување на тероризмот.

Зошто државите избрале да делуваат поинаку кон оваа закана не би можеле да кажеме со сигурност, но кога ќе се направи споредба државите кои усвоија стратегии за спротивставување на тероризмот гледаат на насилниот екстремизам како непосредна опасност, па така и стратегиите во голем дел се фокусираат на зајакнување на капацитетите на државите за спречување на напади или справување со последиците од истите.

Од друга страна, пак, земјите кои усвоија посебни стратегии за спротивставување на насилниот екстремизам заземаа попревентивен пристап и се свртија кон меки мерки со основна цел да активно изнесуваат контра-пораки и зајакнување на локалните заедници, и на тој начин давајќи му повеќе една социјална димензија на овој проблем. Се разбира, она што е на хартија и она што навистина се случува на теренот се две различни работи. На пример, во случаите на Косово и Албанија, бројот и големината на полициските акции против странските борци и регрутери беа доста големи по интензитет.

Иако опасноста од напади не може да биде целосно исклучена, постои често користен аргумент против ова тврдење дека нападите нема да се случат на балканска почва, бидејќи тоа може да има негативно влијание врз идните регрутирања на странски борци од Балканот.

Што придонесе за одлуките за донесување на стратегии за општо спротивставување на тероризмот во Македонија и Србија не може да се објасни само со назначување на еден или два фактори. Сепак, колку и да е тоа комплексно, влијанието

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

кое мигрантската криза ја имаше врз овие земји за да заземат дефанзивни ставови не може да се игнорира. Еден од напаѓачите во Париз на пример ја искористил балканската мигрантска рута за да стигне до ЕУ53, што резултираше со зголемена загриженост во Македонија, при што претседателот Иванов неколку пати алармираше за опасноста од можноста да екстремистите се помешаат со групите на мигранти.

И покрај тоа што е важно да се разговара за безбедносната димензија на протокот на мигранти и влијанието кое би можело да го има врз земјата, тешко е да се разбере зошто мигрантите кои во теорија се поврзани со екстремистите реално би претставувале закана за Македонија и нејзините граѓани, имајќи предвид дека поголемиот дел од мигрантите ја преминуваат границата на земјата во рок од 24-48 часа во зенитот на мигрантскиот проток. Со оглед на фактот дека еден од напаѓачите во Париз бил регистриран како барател на азил во Грција и Србија, недостатокот на проток на информации и неуспехот ефективно да се регистрираат мигрантите отсликува друга неефикасност кога се зборува за комуникацијата помеѓу балканските држави.

Исто така, по нападите во Париз во ноември 2015 година, државите во регионот ги зајакнаа своите безбедносни мерки со поставување на силно вооружен полициски и армиски персонал за да се заштитат виталните објекти, како што се аеродромите и државните институции.

Одлуката на Македонија, Србија и Босна и Херцеговина да го трасираат пристапот за работа на ова прашање преку донесување и надградба на општата стратегија за спротивставување на тероризмот е тоа дека може да се утврди дека во сите три земји социјалната кохезија се смета дека е кревка. Овие места во минатото често доживуваа меѓуетнички превирања, па довербата меѓу безбедносните институции и различните заедници се уште се смета за ниска.

8. Насилниот екстремизам со македонски корени

Изливот на странски борци не е нова појава во Македонија. Во последните неколку декади, мал број на државјани на Македонија заминале да се борат во странски војни. Постојат извештаи за лица кои им се имаат приклучено на групите што се борат во Авганистан, Пакистан и Босна и Херцеговина.56

Првите аларми во врска со насилниот Екстремизам се вклучија неодамна во Македонија кога почнаа да доаѓаат извештаи за македонски граѓани убиени во Сирија додека се бореле за екстремистички групи. Првиот случај македонски граѓанин да биде убиен додека се борел во Сирија се појави во мај 2013г57. и беше изненадување за пошироката јавност. 28-годинишниот Р.З. од село покрај Гостивар, бил убиен додека се борел за Џабат-ал-Нусра, сирискиот огранок на Ал-Каеда. Уште еден шок за јавноста дојде кога во едно од видеата обајавено од пропагандата на ИСИС од 12. јуни 2014, можеше да се види како група борци на ИСИС кинат нешто што наликуваше на пасоши (еден од пасошите беше македонски пасош како и два косовски пасоши) и како се откажуваат од нивните национални и етнички идентитети 58.

Овие борци претставуваат закана за земјите во кои се враќаат. Во својата анализа „Ги криминализиравме – што понатаму?59 Одговорот на Западен Балкан на заканата од странските борци", Андреја Богдановски наведува неколку причини зошто тие претставуваат закана.

Три од најважните прични се: можат да послужат како посредници за регрутација, се имаат стекнато со борбени и терористички вештини, и на крајот, можат да дејствуваат засебно. И покрај тоа што не секој од повратниците во своите земји ќе тргне по патот на насилството, ова прашање е нужно да биде покренато поради можната димензија на штетата која може да биде предизвикана.

Поголемиот дел од регрутацијата направена од групи како ИСИС не се изведува преку централизирано тело; таа се изведува на најниско можно ниво што е случај и со Македонија. Конечно, пресудно е да се спомене дека дури и доколку странските борци не

ISSN: 1857-8128

се вратат во своите земји тие се’ уште ќе претставуваат закана поради можноста да радикализираат други преку Интернет што може да се постигне од секоја точка во светот. Македонската стратегија кон ова прашање воглавно се фокусира на извршната и судската власт, со многу мала или никаква општествена (поширока) ангажираност. Понатака македонските власти имаат тендеција на проблемот да гледаат од безбедносен аспект. Ова се отсликува во фактот што не постои одделна стратегија за напори против насилниот екстремизам, туку поскоро се гледа на тоа како на дел од поширокта стратегија за борба против тероризмот.

Темата за радикализацијата и насилниот екстремизам е високо на агендата на државните институции. Претседателот Иванов после една од средбите со претставници од Исламската верска заедница во Македонија (ИВЗ) ја подвлече заканата од радикализација со која се соочува Македонија и додаде дека ограничените ресурси со кои располага Македонија се насочени кон справување со бегалците и мигрантите што им дозволува на македонските власти да се фокусираат само на спречување на ескалација или радикализација наместо да се занимаваат со искоренување на проблемот.

ИВЗ исто така јавно проговори против ИСИС, наведувајќи дека ИСИС не го претставува Исламот и дека ИВЗ отсекогаш била против војните. Таа ги осуди сите форми на насилство и екстремизам, додавајќи дека тероризмот, особено оној направен во име на религијата, нема да биде толериран.

Многу е важно да е подвлече дека бројот на странски борци од Македонија има тенденција на опаѓање. Ова делумно може да е резултат на тоа што главниот врбувач за ИСИС во Македонија, Реџеп Мемиши, е уапсен. Ова секако не значи дека екстремистичката идеологија не продолжила да циркулира. Веројатно е дека како резултат на владиното сузбивање на регрутацијата за екстремистичките групи, екстремистите почнуваат да дејствуваат тајно и, или започнуваат многу повнимателно да патуваат во Сирија и Ирак, или едноставно повеќе се фокусираат на зацврстување на локалната поддршка.

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

9. Дефинирње на спротивставувањето на насилниот екстремизам/ Спречување на насилниот екстремизам

Спротивставувањето на насилниот ектремизам е сложен процес за кој е потребно учество од повеќе институции (државни, локални, религиозни), граѓанското општество и единиците на локалната самоуправа. Борбата против насилниот екстремизам бара сеопфатен пристап од сите релевантни актери, не само од безбедносните структури.

Само со таков сеопфатен пристап може да се откријат, а потоа и да им се обрне внимание на факторите коишто ги водат луѓето кон насилниот екстремизам. Во процесот на борба против насилниот екстремизам, клучна е соработката меѓу сите релевантни чинители. За оваа соработка да биде на потребното ниво, најпрво мора да постои одредено ниво на доверба меѓу засеганатите страни.

Кога се говори за борбата против насилниот екстремизам, првата асоцијација кај многумина е спроведувањето на законот и кривично-правниот систем. Клучен аспект на борбата против насилниот екстремизам е обновувањето на постоечките закони за подобро решавање на проблемот со странските борци и насилниот екстремизам, кој пак води до тероризам. Кривично-правниот систем мора да биде способен да одговори на активностите поврзани со тероризам преку фер и ефикасна истрага, кривично гонење и казна за акти на тероризам.

Исто така неопходно е да се има пристап којшто содржи превентивни мерки, како што е гонење на лица за обид, соучество, финансирање, регрутирање и обука. Иако спроведувањето на законите секогаш е важно, превентивните мерки се подеднакво, ако не и поважни. Важно е многу повеќе внимание да се посветува на другите аспекти како што се „градење на отпорноста на заедницата кон радикализацијата, сузбивањето гласини, промовирањето на улогата на младите и жените како лидери во граѓанското општество, [и] подигањето на улогата на умерените религиозни струи". Ова е значајно, бидејќи им отежнува на екстермистите да му пристапат на населението и да регрутираат луѓе за своја кауза.

10. Правната рамка за борба против насилниот екстремизам во Македонија

Креаторите на политики во Македонија, во насока со земјите од Западен Балкан и другите европски земји, одлучија да ги ажурираат своите закони за да можат соодветно да се спротивставаат на регрутацијата на странски борци.

Иако правната рамка во Република Македонија пред ревизијата содржеше одредби за борба против тероризмот, немаше посебни одредби со кои се криминализира учество и регрутирање за странски војски. Македонското законодавство кое ја покрива областа на тероризмот главно доаѓа од Членот 394-а, 394-б, 394-в од Кривичниот законик и Законот за спречување на перење пари и финансирање на тероризам.

Со разгорувањето на војната во Сирија, појавата на странски борци стана важно прашање и земјите од целиот свет започнаа да се соочуваат со проблемот кога нивни граѓани им се придружуваат на овие групи. Спротивставувањето на појавата на странските борци и насилниот екстремизам стана врвен приоритет на меѓународната заедница. Затоа е важно да има измени и дополнувања на постоечките закони кои конкретно ќе го решаваат прашањето со странските борци.

Согласно измените усвоени на 3. септември 2014г., член 322-а од Кривичниот законик сега гласи: Тој што спротивно на закон создава, организира, регрутира, превезува, организира превоз, опремува, обучува или на друг начин подготвува лице или група за учество во странска војска, полиција, паравоени или параполициски формации, организирани групи или поединечно, надвор од територијата на Република Македонија, ќе се казни со затвор од најмалку пет години. Законот не важи ретроактивно. Во случајот на Босна и Херцеговина, затворската казна варира од не помалку од 3 години за приклучување кон странски групи, до 1-10 години за регрутирање на таквите групи68, додека во Косово е повисока и достигнува и до 15 години затвор.

Овие законски одредби не се однесуваат на лицата носители на државјанство од земјите во чии воени или полициски формации учествуваат, или пак на македонските

државјани кои земаат учество во воена формација под контрола на меѓународно призната влада или меѓународна организација.

Сепак, борците кои им се приклучуваат на умерените бунтовници во Сирија, како оние што им се приклучија на армиите на Националната коалиција на сириските револуционерни и опозициски сили, кои се признаени како легитимен претставник на сирискиот народ од 89 земји, но не и Македонија, ќе се соочат со истите правни последици како оние што се приклучуваат на екстремистички групи. Важно е законодавството да биде флексибилно и во тек со најновите случувања од боиштата во светот кога станува збор за појавата на странски борци, поради сложеноста на ситуацијата.

Постојат неколку случаи каде јавните обвинители на земјите од ЕУ дури и им дозволија на своите граѓани да се приклучат на групи коишто се борат против ИСИС, во еден од овие случаи неколку членови од моторџиската група од Холандија, наречена „Нема предавање" им се приклучија на курдските сили Пешмерга во Ирак.

Со цел да се спречат идните странски борци да се придружат на борбите, македонските власти не дозволуваат патувања надвор од земјата на лица за кои постои сомневање дека имаат врски со странски екстремистички групи.

Стратегиите на Македонија и другите земји од Западен Балкан, претежно се фокусираат на извршната и судската власт, со малку или воопшто внимание кон заедниците односно пошироките општествени чинители. Ова претставува предизвик, бидејќи не вклучува спречување на радикализацијата, туку се занимава во главно со последиците од неа. Вклучување на заедницата е потребно за изнаоѓање на коренот на проблемите, добивање увид во тоа зошто луѓето тргнуваат по насилни екстремистички патишта, како и можност да се работи на спречување на радикализацијата.

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

11. Странски борци

Странски борци во Сирија и Ирак од Западен Балкан

Не постои заеднички профил на странски борец, а нивните карактеристики се разликуваат од земја до земја, како и во рамките на земји, региони и градови или локални заедници. Сепак, голем број на студии за поединци за кои се знае дека отишле во Сирија / Ирак идентификуваа некои значајни и заеднички показатели, од кои некои се релевантни во овој контекст.

Прво, повеќето странски борци се млади, помеѓу 16-29 години - по општиот тренд од средината на 2000-тите години, но регрути на терористичките организациите стануваат и помлади - и вклучуваат дури и помлади лица на возраст под 16 години.

Соодветно на тоа, брзината со којашто поединците се радикализираат за време на тековниот бран на странски борбен феномен, обично е многу кратко, понекогаш трае само неколку недели.86 Ова значи дека, спротивно на постарите или подолго радикализирани странски борци, се смета дека младите странски борци ќе бидат "идеолошки неформирани" поединци, кои се подложни на идеолошки влијанија од страна на работодавците за патување во странство.

Една разлика се однесува на психолошката состојба на странските борци. Според некои студии, голем број странски борци се проценува дека страдаат од проблеми со менталното здравје, дури и пред да заминат за странски боишта.

Оние кои се враќаат можат да имаат многу различни профили за разлика од првиот пат кога заминаа; на пример, тие имаат поголем ризик од страдање од посттрауматско стресно нарушување (ПТСН) поради нивниот често продолжен престој во конфликтна зона, каде што веројатно биле изложени на трауматски искуства. Без оглед на тоа дали биле вклучени во борбата, оваа изложеност може да ги остави трауматизирани, и нивната толеранција за насилство би можела да порасне.

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Холандскиот координатор за безбедност и контратероризам предупредува дека "овие луѓе не се враќаат само со радикални идеи; тие се трауматизирани и целосно подготвени да користат насилство ". Ова, секако, не е за сите повратници; тие исто така можат да се вратат разочарани, ослободени и де-радикализирани. Во некои случаи, де-радикализирана индивидуа, исто така, може да се ре-радикализира.

Севкупно, постои широк спектар странски борци со различни мотиви:

- почнувајќи од оние кои се наоѓаат во рана фаза на радикализација,
- кои сеуште не се вклучени во насилна екстремистичка активност,
- целосно радикализирани поединци кои извршиле терористички дела и
- оние кои се разочарани или страдаат од психолошки и ментални проблеми, и пред и како последица на нивниот престој во конфликтна зона.

Тие вклучуваат мажи, а сé повеќе жени; и се претежно млади, вклучувајќи и малолетници.
Овие фактори се од суштинско значење за да се земат предвид кога се разгледуваат можностите за интегрирање на рехабилитацијата во одговорот на кривичната правда кон странските борци.

И покрај тоа што заканата од насилниот екстремизам не е висока, многу е важно да се нагласи дека е во постојан пораст.

Еден скорешен настан којшто привлече внимание е одливот на странски борци од Западен Балкан главно кон боиштата во Сирија и Ирак. Поради сложеноста на појавата, тешко е да се даде точна проценка на бројот на странските борци кои доаѓаат од Македонија и остатокот од Балканот. Сепак, тие претставуваат закана за регионот што придонесе надлежните органи на власта да усвојат нови регулативи за борба против насилниот екстремизам.

Според информациите добиени на 22 јуни 2016, од Претседателот на Македонија, Ѓорѓе Иванов, во Сирија има 110 борци од Македонија, 25 дополнителни веќе се водат како загинати, а 86 се повратници во Македонија. Тројца од странските борци од Македонија

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

се жени, додека други тројца во Сирија се имаат преселено заедно со потесните семејства. Според бројките кои ги дава „Соуфан Гроуп“, за Косово и Босна има 232 и 330 случаи, соодветно. Поради тоа, прашањето на насилниот екстремизам и странските борци е поставено високо на агендата на Македонија и останатите балкански земји.

Овие бројки можеби се чинат високи, но мора да се запомни дека во земијте од Западен Балкан живеат вкупно 6,5 милиони муслимани. Ова покажува дека, изразена во проценти, бројката на балканските муслимани кои им се приклучуваат на ваквите групи не е премногу алармантна.

Во „Извештајот за изнаоѓање на причините и последиците вклучувањето на граѓаните на Косово како странски борци во Сирија и Ирак“ на Косовскиот центар за безбедносни студии, наведени се податоци за бројот на странски борци кои доаѓаат од земјите ширум светот Косово и Босна имаат 125 и 85 (соодветно) странски борци на еден милион жители.

Ова ги поставува овие две земји на највисок ранг на листата на Косовскиот Центар за безбедносни прашања. Сепак, кога бројот на странски борци ќе се пресмета по глава на жител муслиманска популација (на милион жители), Косово и Босна и Херцеговина не се вбројуваат ни во првите десет од истата листа.

Интересен е феноменот што на почетокот, некои од борците од Западен Балкан всушност и не се приклучуваат поради религиозни побуди, како што најчесто се претпоставува, туку всушност се приклучуваат од солидарност во борбата против режимите во Сирија 92 кои ги сметаат за деспотски. Токму затоа, тие бараат поумерени групи, како на пример Слободната сириска војска.

Борците кои им се приклучуваат на екстремистичките групи како ИСИС или Џабат-ал-Нусра се осудени и од политичките и од религиските авторитети на Западен Балкан. Поглаварот на Босанската Исламска заедница, Хусеин Кавазовиќ, осудувајќи ги постапките на ИСИС вели: „не останува ништо друго освен да се осудат овие злосторства“ и побара од босанските власти да им ги одземат државјанставата на босанските борци во ИСИС.

Исламската верска заедница во Македонија исто бргу ги осуди нападите врз Чарли Ебдо истакнувајќи дека: „[Овие] напади немаат ништо заедничко со Исламот. Веруваме дека во светот не постои таква религија која би можела да ги оправда ваквите постапки“, Закани во регионот како последица на феноменот Странски борци:

- Политички контекст (неуспех на државата, замрзнати односи, конфликти, лошо владеење, корупција, недостаток на перспектива ...)
- Повратници и "непридржувани" борци
- Паралелни структури и наратив на ИСИЛ
- Улогата на дијаспората
- Ситуација во затворите, недостаток на програми за рехабилитација и реинтеграција
- Влијанието на странските влијанија
- Крајната цел на Салафи во регионот

За да се справи со оваа закана, одговорот на секторот за кривична правда се однесува на процесот на истражување, апсење, задржување, гонење, изрекување казни и затворање – кои се покажаа како многу важна алатка во Европа за справување со оние кои планираат да учествуваат или веќе учествувале во конфликти во странство. Со зголемувањето на бројот на странските борци (повратници), и правната мрежа станува поширока за да се овозможи гонење на овие странски борци, следствено на тоа се повеќе и повеќе поединци најверојатно ќе станат предмет на кривични истраги.

12. Концепти на меѓународна соработка за Западен Балкан (странски борци)

Подолу се наведени најважните меѓународни инструменти за меѓуародна правна помош и тие се применливи за мноштвото од државните партнери:

- Европската конвенција за екстрадиција(1957)
- Дополнителен протокол кон Европската конвенција за екстрадиција (1975)
- Европската конвенција за меѓусебна правна помош во кривичните работи(1959)

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY SKOPJE

- Дополнителен протокол кон оваа конвенција (1978)
- Втор дополнителен Протокол кон истата Конвенција(2001)

Како дополнение кон наведените инструменти склучени се билатерални договори за меѓусебна правна помош меѓу државите од регионот на Југоисточна Европа. Сепак, мора да се забележи дека одредбите од Договорите за меѓусебна правна помопш се екстремно комплексни документи за чија имплементација е потребно високо специјализирано практично знаење. Најдобрите практики и насоки за оваа имплементација се дадени подолу.

Моделот на ЕУ е од особена важност од аспект на процесот на стабилизација и асоцијација и обезбедува цврст пристап за борба против сите форми на нелегална миграција. Во делот што следува направен е осврт на главните инструменти на меѓународната соработка на меѓнародно ниво и на ниво на ЕУ.

Постојат повеќе концепти на меѓународна соработка:

- Заемна правна помош;
- Меѓународна полициска соработка;
- Меѓународна судска помош;
- Меѓународна царинска помош;
- Директна оперативна помош во фазата на истрагите.

13. Содржина на меѓународната полициска соработка

Полициската соработка се однесува на размена на информации помеѓу националните и локалните органи од различни држави, вклучувајќи ги и заедничките операции, контроли и планирањето и изведувањето на координирани акции против криминални активности. Таа размена на информации се однесува на оние информации кои се поврзани со потенцијални извршители на кривични дела. Иако има измени во ЗКП

сепак некои земји сеуште не го имплементирале целосно одредбите запреземање на целосната улога на Јавниот обвинител во предистражна и истражна постапка.

Заедничките операции со полициските органи на други држави се оденсуваат на собирање информации, откривање локации за извршување на кривични дела, каде полициските службеници од една држава активно учествуваат во операциите кои се изведуваат во друга држава. Таквата соработка е официјализирана со Конвенцијата на ОН од 1988 година.

За успешна меѓународна полициска соработка големо значење имаат меѓународните обуки на кои:

- Полицијата ќе се запознае со правните принципи и процедури, работните методи во други земји;
- Ќе се воспостават персонални врски меѓу полициските офицери;
- Ќе се зголеми разбирањето за културните разлики и компетенции за меѓукултурна соработка.

14. Национален коодринатор за борба против тероризмот

Со цел подобро да се одговори на сложеноста на борбата против тероризмот и екстремизмот, македонските власти основаа координативно тело за борба против тероризмот. Координативното тело е осмислено како независен орган којшто ќе работи на борбата против тероризмот и ќе има вработени од различни институции (МВР, Агенцијата за разузнавање, Воената разузнавачка служба, Царинската управа, Управата за јавни приходи и Јавното обвинителство) кои работат во него и разменуваат знаења, искуства и информаци. Ова тело ќе работи на препознавање на облиците на терористичките закани за Македонија и ќе одлучува какви мерки треба да се преземат како одговор.

На 15. март 2016 година од страна на Владата беше одобрена Националната стратегија за борба против тероризмот. Главен предизвик може да биде фактот што не постои посебна стратегија за борба против насилниот екстремизам бидејќи координативното тело за борба

против тероризмот ја сместува борбата против насилниот екстремизам во рамките на општата стратегијата за борба против тероризмот. Овој пристап на секјуритизација на проблемот може да се покаже како препрека за долгрочните напори за борбата против насилниот екстремизам. Понатака не се забележани значителни напори за „разбивање на митовите“ и за подигање на свеста по однос на ова прашање, што исто така беше забележано во извештајот на Стејт департментот за државата во врска со тероризмот од 2015 година.

Позитивно е тоа што во стратегијата постојат планови за вклучување и на други релевантни државни институции, како Министерството за образование, Министерството за труд и социјална политика, граѓанското општество и верските институции во акциониот план на кој работи ова тело. Тоа е охрабрувачки знак, бидејќи ја признава важноста на овие субјекти.

Исто така, охрабрувачки е тоа што властите имаат намера да работат со “ненасилни радикали”, кои можат да бидат од голема помош во процесот на борба против насилниот екстремизам. Друг позитивен развој е тоа што националното координативно тело за борба против тероризмот исто така планира да препорача мерки за ресоцијализација и реинтеграција на насилните екстремисти, како и едукација на државните службеници кои работат во секторот за образование и воспитно-поправните установи. Во моментов позицијата на директор на националното координативно тело за борба против тероризмот е испразнета, а нема информации за тоа дали ќе се пополни во скоро време.

15. Агенција за разузнавање

Агенција за разузнавање (АР) е македонската агенција за собирање информации вон територијата на Македонија и тоа информаци од важност за безбедноста на земјата. АР е вклучена во борбата против насилниот екстремизам и собира информации за македонски државјани кои патуваат со цел да им се приклучат на странски воени или паравоени формации и меѓу другото го проценуваат и ризикот на странските државјани

поврзани со екстремистички групи да патуваат кон Македонија. Доста е важно соработката на АР со Агенција за национална безбедност (АНБ) и МВР (Министерство за внатрешни работи) да биде на соодветно ниво, за последниве да можат навремено да постапуваат по сознанијата прибавени од АР.

АР со години ја следи самата динамика на радикализација и радикализацијата на насилниот екстремизам и со таа цел има основано засебно одделение. АР добива информации преку билатерална соработака со партнерските и пријателските агенции и со мултилатерална размена меѓу разузнавачката заедница во југоисточна Европа. Кога АР ќе добие дојава за македонски граѓанин во Сирија им ја пренесува информацијата на Агенција за национална безбедност (АНБ) и МВР (Министерство за внатрешни работи), доколку е тоа дозволено во рамките на правилата на работа и споделување информации со странските агенции.

Според АР, споделувањето информации за странските борци и насилните екстремсти во регионот е на солидно ниво, што не може да се каже за споделувањето на друг вид информации.

16. Ресоцијализација и реинтеграција на повратниците

Еден од најголемите предизвици со појавата на странските борци е што да се прави со овие лица кога тие ќе одлучат да се вратат дома. Стравувањата дека овие лица претставуваат закана за општеството порастнаа по нападите спроведени од страна на поранешни странски борци, како што беше нападот врз еврејскиот музеј во Брисел на 24-ти мај 2014 година, спроведен од страна на Французин кој мина една година борејќи се во Сирија.

Една од главните потешкотии со оваа тема е фактот дека тоа го поларизира општеството во целина. Постојат такви кои веруваат дека поранешните странски борци не можат да бидат реинтегрирани во општеството, па дури и повикуваат на забрана за нивни

влез во земјата. Спротивно на тоа, постојат и оние кои веруваат дека овие лица можат целосно да бидат реинтегрирани во општеството.

Бројот на поранешни странски борци и насилни екстремисти кои се враќаат во Македонија е во пораст, со тоа што бројот е 86111 лица до јули 2016 година. Поради тешкотијата на прибирање докази за индивидуите кои патувале во Сирија, она што на пример би можело да се користи на суд е често ограничено. Како резултат на тоа, обвинителството не секогаш може да поднесе тужба, или понекогаш, обвиненијата се отфрлаат заради отсуство на силни докази.

Процесот на ресоцијализација и реинтеграција нуди алтернативна опција за оние лица кои не можат да бидат кривично гонети, но се уште се сметаат за опасност да бидат насилни екстремисти. Покрај тоа, овој процес е важен не само за луѓето кои не можат да бидат кривично гонети, туку и за луѓето кои се осудени на затворска казна. Овие лица може да се обидат да ги шират своите насилни идеи во затвор, и се уште можат да претставуваат закана кога тие на крајот го напуштат затворот.

Ресоцијализација може да се опише како "намерна, планирана интервенција, која има за цел да ги промени карактеристиките на сторителот (ставови, когнитивни вештини и процеси, личносно или менталното здравје, и социјални, образовни или стручни вештини) за кои се верува дека се причина за криминалното однесување на поединецот, со намера да се намалат шансите да поединецот повторно ќе стори кривично дело".

17. Релевантност, бенефити и принципи за рехабилитација на странски борци

Соочувајќи се со ваквите предизвици, употребата на програмите за рехабилитација станува клучна и како алтернатива и како дополнување на гонењето на странските борци. Постојат бројни причини зошто вклучувањето на рехабилитацијата како дел од одговорот на странските борци (од кривично-правниот сектор) е корисно:

- Мотивите на странските борци за патување во странство, како и за враќање се разликуваат. Бидејќи дел од странските борци сè уште се "идеолошки

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY SKOPJE

неформирани", тие најверојатно ќе бидат поподложни на влијанието на психолошкиот третман во поставувањето на рехабилитација.

Слично на ова, рехабилитацијата обезбедува начин да се справат со оние кои станаа разочарани во текот на своето време во зоната на конфликтот, или оние чии основни мотивации биле поврзани со монетарната добивка или потрага по авантура.

Вратени странски борци кои страдаат од ПТСН, траума или други проблеми со менталното здравје бараат соодветен пристап за рехабилитација, а не (само) кривично правда одговор за решавање на потенцијално сериозни здравствени проблеми.

- Со оглед на тоа што затворите се сметаат за инкубатори или акцелератори за радикализација , рехабилитацијата обезбедува средство за справување со радикализацијата на затвор, преку обезбедување на програми во затворски услови или како алтернатива.
- Бидејќи судското гонење странски борци за насилни екстремистички прекршоци останува предизвик, на пример поради тешкотиите за добивање на докази, програмите за рехабилитација можат да обезбедат прагматична алтернатива за оние кои не можат да бидат кривично гонети.
- Обезбедувањето на поединци со "втора шанса" е клучен елемент на едно демократско општество каде што "поединците треба да имаат право да бидат" пренасочени "од нивната претходна траекторија кон повеќе легитимни активности". Ова, пак, е дел од веродостојно, алтернативен наратив на екстремистичките групи и придонесува кон градење доверба и може да поттикне отпорност и отпор кон патувањето кон (идни) странски конфликти, како и ограничувачки основи за (понатамошна) радикализација.
- Рехабилитирани странски борци можат - или за време на нивната рехабилитација процес или како дел од поопштата контра-наративност имаат важен позитивен ефект да инспирираат или да им помогнат на екстремистите да ги напуштат своите екстремистички средини.

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

- Програмите за рехабилитација би можеле да им понудат на поединците излез од терористичките мрежи. Рехабилитацијата претставува важна алатка за кршење на кругот на (потенцијално) насилство за оние кои не гледаат можност да го сторат тоа без надворешна помош.
- Конечно, рехабилитацијата, исто така, може да даде важни согледувања во поширокиот контекст на феноменот на странски борци, преку обезбедување на информации за различни видови и мотивации на странски борци.

Севкупно, програмите за рехабилитација треба да бидат суштински и составен дел од сеопфатен пристап кон странските борци, бидејќи тие најверојатно ќе го зголемат долгорочниот успех на сеопфатен безбедносен пристап - на странските борци, но исто така и на насилниот екстремизам воопшто. Фокусирајќи се тесно на пристапот со една големина, одговарајќи на сите, каде што затворските казни се единствената и крајна цел, не се осврнува само на разновидните мотивации што ги имаат странските борци, туку уште поважно, не успева да се осврне на тоа дека секоја ефективна безбедносна стратегија треба да се заснова на овие разлики.

18. Истражувачки резултати

Табеларен приказ на бројот на странски борци во ИСИС кои заминале од Балканските држави Албанија, БИХ, Македонија, Србија, Косово, Ц. Гора во периодот од 2012 до 2016 година, како и бројка на лицата кои се вратени назад.

Странски борци во ИСИС од Балкан						
Земја	Алб.	Бих	Мак.	Срб.	Кос.	Ц. Гора
заминати 2012-16год.	140	240	140-150	43-100	316	20
Вратени	44	56	72-86	11	117	/

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

На горниот табеларен преглед се претставени статистички податоци за бројот на борци од Балканот кои заминале на боиштата во Сирија/ Ирак да се борат на страната на Исламската држава во периодот од 2012 до 2016 година. Бројката варира од држава до држава со тоа што од Ц. Гора има 20 борци, потоа следува Србија 43-100 борци, Македонија 140-150 борци, Албанија 140 борци, БиХ 240 борци и рекордерот Косово по бројот на борци 316. Како што може да се забележи од табеларниот приказ бројот наборци вратени во матичните држави се движи од 11 Срби, 44 борци од Албанија, 72-86 борци од Македонија, 56 од БиХ, 117 од Косово, а додека за Ц.Гора нема информации за повратници.

Графички приказ бр. 5

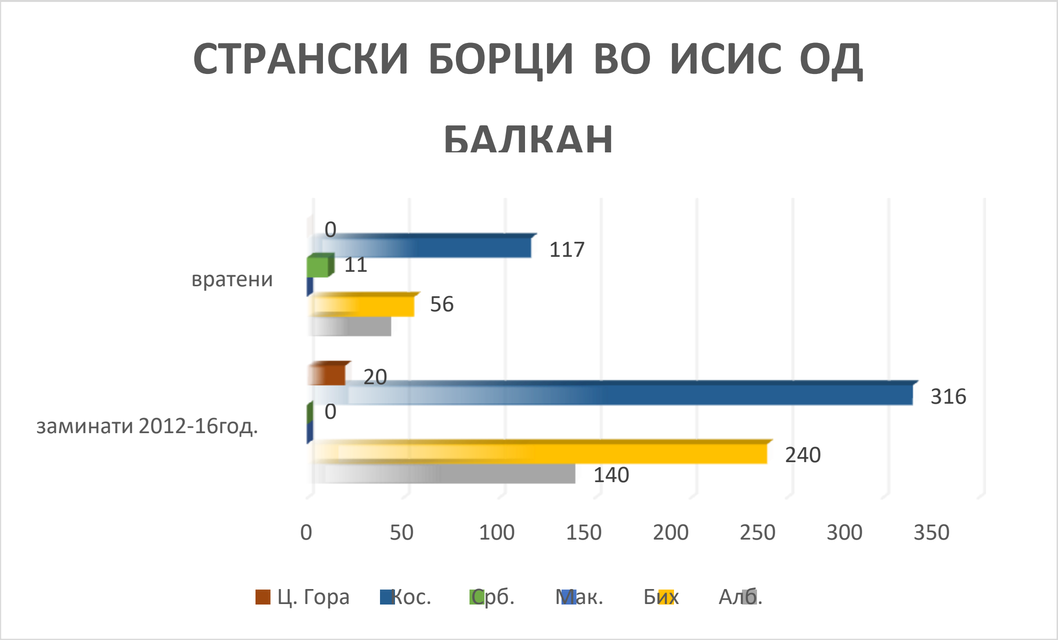

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Табеларен приказ на статистички податоци поврзани со полициските акции Ќелија1, Ќелија 2 и Ќелија 3, во периодот од 6 август 2015 до 12 август2016 година.

полициска акција ќелија 1,2,3			
	ќелија 1	**ќелија 2**	**ќелија 3**
време	6 август 2015	9 јули 2016	12 август 2016
уапсени	9 лица	5 лица	5 лица
недостапни	27 лица	2 лица	/
осудени	11 лица	7 лица	нема
затворска казна	49 години	45 години	/
возраст	22-38 год.	23-40 год.	18-24 год.

На горниот табеларен преглед се претставени статистички податоци за полициските акции Ќелија 1,2,3 и детали во однос на лицата кои беа вклучени во истите. Македонските власти како дел од борба против насилниот екстремизам спроведоа операција наречена „Ќелија1“. При оваа акција на 6. август, 2015г. беауапсени 9 лица под сомнение за организирање и регрутација на борци за странски војски. Дополнителни 27 лица беа недостапни, а за 20 се смета дека ѝ се придружиле на ИСИС во Сирија. МВР изврши рации во Скопје, Гостивар, Тетово, Куманово и Струга. Пребараа неколку приватни куќи, НВО-и, интернет кафе и џамија. Уапсија и оџа кој според полицијата е личноста којашто стои зад регрутирањето на борци за екстремистичките групи. Против овие лица беа поднесени соодветни кривични пријави, а подоцна и покренато обвинение, а тие се гонат за кривичното дело Учество во странски војски, полиции, паравоени и параполициски формации (член 322-а, став 9 од КЗ на РМ).

На 25. март 2016, 6 од осомничените во акцијата „Ќелија 1“ добија затворски казни. Сите шесторица се изјаснија за виновни и постигнаа спогодба со обвинителството. На 16

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

мај, пет други осомничени (Иса Фуга, Абдула Абдулахи, Ерол Рустеми и Стефан Стефановски) исто така се изјаснија за виновни, и покрај првичата изјава за невиност. Осудените лица се на возраст од 22-38 години, со вкупна затворска казна за сите обвинети во обој случај од 49 години. Реџеп Мемиши, 36, оџа во озлогласената џамија Тутунсус од Скопје. Осуден на 7годишна затворска казна за регрутација за странски паравоени организации согласно член 322 од Кривичниот законик. Мемиши, женет со две деца, претходно нема кривично досие. Се смета за главен врбувач за ИСИС за Македонија.

Разноликоста на профилите на обвинетите во случајот „Ќелија 1“ покажува дека патот на насилниот екстремизам не е карактеристичен само за определени профили луѓе, со одредено минато. Ова во одредена мера ја разбива претпоставката дека насилните екстремисти и странските борци потекнуваат од сиромашните слоеви, недоволно се образовани и имаат криминални досиеја. Гледаме дека овие карактеристики не се правило, и покрај тоа што се точни во одредени случаи. Фактот што има доктор, државен службеник, златар, многу повозрасни и многу млади луѓе, покажува дека е погрешно да се прават стереотипи за одредена категорија луѓе.

„Ќелија 2“ специјалците ја разбија на 9 јули 2016 година, на 7 локации во Скопје и Тетово. Полицијата собра доволно докази со кои обвинетите беа доведени пред свршен чин да мора да признаат дека биле дел од терористичка организација надвор од Македонија. МВР немаше оперативни сознанија дека овие лица подготвувале терористички напади на територијата на Република Македонија, но со оглед на нивната воено – терористичка обука што ја имале во војските во кои се бореле, секако дека претставувале закана за Македонија и за земјите од регионот. Уште не седнати на обвинителна клупа, припадниците на „Ќелија 2“ ја признаа вината.Падна спогодбата меѓу обвинителството за организиран криминал и обвинетите за учество во терористичка организација. Спогодбата со обвинителство ја склучиле петтемина обвинети, се бараат уште двајца, кои според сознанијата на полицијата се уште се на боиштата на страната на џихадистите. Обвинетите кои се на возраст од

22-40 години, се гонеа за кривичното дело Учество во странски војски, полиции, паравоени и параполициски формации и осудени се на казна затвор од вкупно 45 години.

Акцијата "Ќелија 3" била спроведена во соработка на македонската и турската полиција, изведена на 12 август 2016 година во едно од собиралиштата на џихадисти лоцирано во населбата Аксарај. Во собиралиштето осомничените биле сместени заедно со уште четири лица од Албанија, Сирија, Палестина и Мароко и чекале поволни услови за трансфер во Сирија. При апењето две лица се обиделе да избегаат, при што се здобиле со тешки повреди. По апсењето лицата биле однесени во Прифатниот центар за странци во Истанбул.

Тројца од уапсените се од Куманово, а двајца од Скопје. Двајцата кумановци се на возраст од 21 и 24 година ,додека останатите три лица, едно од Куманово и две од Скопје на возраст од 18, 19 и 20 години.

По преземените активности и документирањето на настанот осомничените биле вратени во Македонија и против нив е поднесена кривична пријава поради постоење основи на сомнение за сторено кривично дело „учество во странска војска, полиција, паравоени или параполициски формации" согласно член 322-а став 9 од Кривичниот Законик на Република Македонија. По поднесувањето на кривичната пријава од страна на судија на претходна постапка на сите пет пријавени лица определена им е мерка притво. Министерството за внатрешни работи и во периодот што претстои продолжува со преземање на понатамошни мерки и активности за обезбедување на докази и против други лица вклучени во индоктринирање, помагање и логистика за испраќање на лица во редовите на муџахединските единици во Сирија и Ирак.

19. Заклучоци

Прашањето на странските борци не е нов феномен за Македонија. Македонските граѓани се приклучувале и бореле во странски војни во последните неколку децении, иако во многу мал број. Постојат случаи на поединци кои се приклучиле на групи кои се бореле

во Босна и Херцеговина, Авганистан и Пакистан. Последниот бран на странски борци, кој започна на крајот на 2011-та година со конфликтот во Сирија добива на интензитет, и е најмасовниот бран во поновата историја. Десетици илјади борци од целиот свет се приклучија кон различни фракции во војната во Сирија и Ирак.

Македонија и земјите од Западен Балкан, исто така беа погодени од овој феномен. Има 86 борци кои веќе се вратиле во Македонија од конфликтот во Сирија и во Ирак. 11 лица се осудени на затвор, благодарение на Операција Ќелија 1, а дополнителни 7 лица се осудени во операцијата Ќелија 2 која се спроведе на 9 јули 2016 .Во операцијата Ќелија 3, која се спроведе на 12 август 2016 уапсени се 5 лица. Повеќе од стотина лица од Македонија се се уште во Сирија/Ирак или биле убиени во борбите

Значајно е да се забележи дека во Македонија уште од првата полициска операција „Ќелија", бројот на македонските граѓани кои се приклучиле кон ИСИС или други формации во Сирија и во Ирак драстично опадна. Сепак, ова не значи дека екстремистичките идеи не престанаа да циркулираат. Многу е веројатно дека, како резултат на владините мерки за сузбивање на регрутирањето за странски групи, екстремистите се затскриени, и или веќе почнале да патуваат кон Сирија и Ирак многу повнимателно или едноставно се рефокусирани кон зајакнување на нивната домашна поддршка.

Борбата за спречувањето на насилниот екстремизам бара посебна Стратегија во која ќе се инволвираат на локалните заедници и поширок спектар на општествени чинители во целиот процес бидејќи тие можат да одиграат клучна улога во препознавањето и борбата против насилниот екстремизам. Пред се ова им се случува во нивните заедници, на луѓе кои се нивни роднини, нивни пријатели, другари и луѓе што ги познаваат. Затоа е неопходно да им се овозможи на заедниците да се опремат со правите алатки и вештини, како би можеле да се справат со оваа закана.

Друга работа на која треба особено да се обрне внимание е процесот на ресоцијализација и реинтегрирација на насилните екстремисти и странски борци. Во моментов во нашава земја не постои активна програма за ресоцијализација и реинтеграција на странските

борци кои се вратиле и кои би можеле, поради недостатокот на програми, во иднина да се вратат на бојното поле. Лицата кои биле осудени на казна затвор врз основа на насилниот екстремизам ќе бидат во контакт со општата затворска популација, која веќе е поранлива за радикални идеи отколку општата популација, и, најверојатно, ќе се обидат да им се доближат и да ги шират своите идеи, што претставува голема опасност за поширокатa заедница.

Насилниот екстремизам е глобален феномен и како таков тоа е опасна закана не само за Македонија, туку и за другите земји од Западен Балкан и Европа. Поради глобалната природа на феноменот, не е возможно за една земја да го реши сама. Затоа од суштинско значење е за да се има цврста соработка за ова прашање, особено меѓу земјите од Западен Балкан.

Користена литература

[1] Reed, J. van de Zuijdewijn and E. Baaker(2015), "Pathways of foreign fighters : Policy options and their (un)intended Consequences", The international centre of counter-terrorisam,- The Hague 6 no.1 ,стр.264

[2] Angel Rabosha, Stassy l. Pattion, Jarremy J. Gas and Christofer Bucheck(2010), "Deradicalisatioin of Jihad exstremists" , RAND, Santa Monica , стр. 7

[3] А.П. Шмид (2011), Прирачник за истражување на тероризмот. стр. 5.

[4] Астрид Ботичер и Мирослав Мареш(2012)," Theorien Konzepte Formen :

[5] Analytica и Амбасадата на САД, „Assessment of Macedonia's Efforts in Oldenbourg Verlag", München Countering Violent Extremism, View from Civil Society," јуни 2016.

[6] Астрид Ботичер и Мирослав Мареш(2012)," Theorien Konzepte Formen : Oldenbourg Verlag", München

[7] Alex P. Schmidt(1983), " Political terrorism", Amsterdam

[8] Алисон Парџер(2008), "Радикален ислам во Европа",Марстон

[9] Ajzen, I. (1991)," The theory of planned behaviour: Organizational Behavior and Human Decision Processes ", Psychology Press

[10] Арнаудовски, Љ.(1993),Предавања на посдипломските студии на Факултетот за безбедност,Скопје.

[11] Andrews, D., Zinger, I., Hoge, R., Bonta, J., Gendreau, P., Cullen, F. (1990),“ Does Correctional Treatment Work? A Clinically Relevant and Psychologically Informed Meta-Analysis.” Criminology.

[12] Andrews & Bonta (1994),“ Muslims in Prison: Challenge and Change in Britain and France”, Journal of Offender Rehabilitation, Hamshire

[13] Bfv, BKA and HKE(2014), “ Analyse der Deutschen Sicherheitsbehorden”, Germany

[14] Bjørgo, T. and Horgan, J. (Eds.) (2009),“Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement.”, Routledge, London.

[15] Børgo & Horgan (2009),“Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement.”, Routledge, London.

[16] Бабовиќ. Б.,(1997), “ Полиција у светском поретку”,Неа, Београд,Vol. 99,No 1стр 68.

[17] Bjørgo, T. and Horgan, J. (Eds.) (2009),” Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengageme”, Routledge, London

[18] Berg, M. & Huebner, B.M. (2011),“Reentry and the Ties that Bind: An Examina tion of Social Ties, Employment, and Recidivism”. Justice Quarterly

[19] Cullen & Gendrau (2000), “Assessing correctional rehabilitation: Policy, practice, and prospects”, National Institute of Justice criminal justice, Washington, DC

[20] Стратегијата за спречување на насилниот екстремизам (СНЕ) и радикализација која води кон тероризам 2015-2020(2015),Косово

[21] Собрание на Република Македонија(2014),” Извештај од собраниската комисија за политички систем и односи меѓу заедниците”, 2 септември, 2014

[22] D. Byman and J. Shapiro(2015), “Be Afraid, Be a little Afraid: The treat of terrorism from Western Foreign Fighters in Syria and Iraq “ ,Brokings Institutition Paper, стр.1

[23] Донатела Дела Порта и Гери ЛаФри(2012), гостински уредници: "Процеси на радикализација и дерадикализација", IJCV, Vol 6, No. 1, 2012

[24] Димовски З.(2007),” Тероризам”, Графотранс, Скопје

[25] Димовски З., Илијески И.(2011), “Меѓународен тероризам “,Просветно дело,Скопје

[26] Димовски З.,(2017), “Радикализација и дерадикализација”, Факултет за безбедност,20 септември 2017,Скопје

[27] Димитријевиќ, В.(1977), “Наместо на десницата, вината се префрла на левицата “, Студент бр. 19

[28] Фактографскиот извештај за реализација на мерките од Панот 3-6-9 во периодот од 04.07.2017 до 17.04.2018 година (стр.19) (Пристапено на 22.05.2018)

[29] Horgan, J. (2008),” Deradicalization or disengagement?”, A Process in Need of Clarity and a Counterterrorism Initiative in Need of Evaluation. Perspectives on Terrorism.

[30] Hagan, J. (1993),” The Social Embeddedness of Crime and Unemployment. Crim inology”, American Sociological Review

[31] Hirschfield, P.J. & Piquero, A.R. (2010),” Normalization and Legitimation: Mo delling Stigmatizing Attitudes Toward Ex-Offenders”, Criminology

[32] Ibid(2006), ‘Jihadism in Europe after the Invasion of Iraq: Tracing Motivational Influences from the Iraq War on Jihadism in Western Europe’, Studies in Conflict and Terrorism, Vol. 29, No. 4

[33] Johnson, B. R. (1987),” Religiosity and institutional deviance: The impact of reli gious variables upon inmate adjustment”, Criminal Justice Review.

[34] Joshua Sinai(2012), “Radicalisation into Extremism and Terrorism: A Conceptual Model”, The Intelligencer, Summer/Fall ,Vol 67, No3, стр. 18-22.

[35] J. Horney (Ed.)(2000),“ National Institute of Justice criminal justice 2000: Changes in decision making and discreti on in the criminal justice system”, Department of Justice, Washington, DC

[36] J. Bartlett,& C. Miller(2012), “The edge of violence: Towards telling the difference between violent and non-violent radicalisation”, Terrorism and Political Violence, Vol. 24, No. 1 стр.21.

[37] Котовчески М.(2003), “ Современ тероризам “, Македонска цивилизација, Скопје

[38] Knaap, L.M. van der, Leeuw, F. L., Bogaerts, S., & Nijssen, L.T.J. (2008),” C ombining Campbell standards and the Realist Evalution Approach:

[39] The best of two worlds?”, American Journal of Evaluation, Utrecht: ECOFYS Netherlands.

[40] Khan (2007),“From Theory Based Policy Evaluation to SMART Policy Design,Summary report of the AID-E E project, Utrecht, ECOFYS Netherlands.

[41] Лоренцо Видино(2010), "Ублажување на радикализацијата во Америка", Специјален извештај USIP број 262.

[42] М. Кроне и М. Хароу(2011), „Тероризам на домот на запад“, Тероризам и политичко насилство, Vol. 23,No.4, стр. 36.

[43] МВР, Информација добиена со примена на законот за пристап до информации од јавен карактер испратена на 22.03.2016, барање бр. 7410/2.

[44] Мала енциклопедија(1970), ИП Просвета, Белград

[45] National Coordinator for security and Counteterrorism(2013),” NCTV Maintains :Threat Level of Substantial”, Netherlands Ministry of Security and Justice Press Release

[46] Нон Хорган(2011), конференцијата на Националниот конзорциум за проучување на тероризмот и одговорите на тероризмот (СТАРТ) на Универзитетот во Мериленд

[47] Национална стратегија на Република Македонија за борба против тероризам,

[48] Национална стратегија на Република Македонија за спречување на насилен екстремизам,

[49] Национална стратегија на Република Македнија за борба против тероризмот - Делот за спречување 3.1

[50] Neumann (2010), “Prisons and Terrorism: Radicalisation and deradicalisation in 15 countries”, The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence, London

[51] Официјална веб страна на Владата – Седници на Влада (04.08.2017)

[52] Официјална веб страна на Владата – Борче Петревски(2018), Национален координатор за спречување на насилен екстремизам и борба против тероризам
[53] Pawson & Tilley (1997),"Evidencebased policy: A realist perspective", SAGE P ublications, London
[54] Pawson R, Greenhalgh T, Harvey G, Walshe K. (2005)," Realist review - a ne w method of systematic review designed for complex policy interventions, Journal of Health Services Research P olicy
[55] Paust, J.J.(1974), "Preliminary Thoughts- on terrorism- American Journal of International Law", No.3, стр. 502
[56] Пашански, М.(1987), "Современи камикази ", НИРО "Книжевне новине ", Белград
[57] Pawson, R. & Tilley, N. (1997), " Realistic Evaluation London", SAGE Publication, London
[58] Pawson & Tilley (1997)," Normalization and Legitimation: Modelling Stigmatizi ng Attitudes Toward Ex-Offenders", Criminology, Vol 48, No.2 Стр. 27
[59] Pawson (2006),΄From Prison to Work: The employment dimensions of prisoner re-entry", Urban Institute, Washington, DC.
[60] Pawson & Tilley (1997)," Realist review - a new method of systematic review designed for complex policy interventions", Journal of Health Services Research Policy
[61] Политички центар на САД(2011), " Група за подготвеност за национална безбедност: Спречување на насилна радикализација во Америка", Центар за двопартиска политика, Вашингтон
[62] Peter R. Neumann(2010), "The Concept of Radicalisation as a Source of Confusion", Terrorism and Political Violence, Vol. 22, No. 4, стр. 194
[63] Политичка енциклопедија(1975), Современа администрација, Белград
[64] R. Briggs Obe and T. Silverman(2014), "Western Foreign Fighters :Inovations of Responding to the Treat" , Institute for Strategue Dialogue ,стр.12.
[65] Radicalisation Awareness Network(2014), "Ran cities Conference Foreign Fighters", RAN conference Paper, стр.5.

[66] R. Briggs Obe and T. Silverman(2014), Western Foreign Fighters, SAGE Publications, London.

[67] R. Coolsaet (Ed.)(2011), “Jihadi Terrorism and the Radicalisation Challenge”, European and American Experiences, No2, Farnham

[68] Robertson, Von H. (1968),” A Descriptive Analysis of Vocational Rehabilitation and Training Programs and Techniques at the Utah State Prison,Utah State Board of Education, Salt Lake City

[69] Rabasa, A., Pettyjohn, S.L., Ghez, J.J. & Boucek, C.(2010),” Deradicalizing Is lamist Extremists”, CA RAND Corporation, Santa Monica

[70] Sanderson (2002), “From Prison to Work: The employment dimensions of prisoner reentry: A report of the reentry roundtable”, Urban Institute, Washington DC

[71] Solomon, A., Johnson, K., Travis, J. & McBride, E. (2004),“From Prison to Wo rk: The employment dimensionns of prisoner reentry“,A report of the reentry roun dtable, Urban Institute ,Washington, DC

[72] Sundt, J.L., Dammer, H.R. & Cullen, F.T. (2002),“The Role of the Prison Chap lain in Rehabilitation”, Journal of Offender Rehabilitation, Psychological Bulletin

[73] Т. Пик и А. Спекхард (Едс.)(2009),” Домороден тероризам: Разбирање и решавање на основните причини за радикализација меѓу групите со имигрантско наследство во Европа”,IOS Press, Амстердам

[74] T.R., Rose, D.R. & Ryder, J.A. (2001),” Incarceration and Community: The Pro blem of Removing and Returning Offenders”, Crime and Delinquency

[75] UN security Counsil Resolution S/RES/2178 of 24 September 2014.

[76] Visher, C., La Vigne, N. & Travis, J. (2004),” Returning home: Understanding t he challenges of prisoner reentry, Urban Institute, Washington, D.C.

[77] Џошуа Синај(2012), "Радикализација во екстремизам и тероризам", Интелигенцисер: весник на американски разузнавачки студии, Vol. 19, No 2 , стр. 21

[78] Вашингтон ДЦ(2011),” Дефиниции - Клучни поими и концепти”, Центар за

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY SKOPJE

политика на бипартизан, Вашингтон

[79] William McCants(2012),” Countering Violent Extremism”, Part 1: Definition ,Jihadica, 24 February

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MODERN FORMS OF TERRORISM - IDEOLOGY OF RADICALISM AND VIOLENT EXTREMISM

Ass. Prof. Dr.sc Aleksej Sopronov, Ass. Prof. Dr.sc Mirjana Jovanovska Stojanovska,
Ass. Prof. Dr.sc Vesna Blazevska
MIT - University - Skopje R. N. Macedonia
aleksejsopronov@gmail.com

Abstract

Terrorism as violence that an individual uses in opposition to the state, occurs in the medieval period. Such violence was also characteristic during absolutist monarchies, the last phase of feudalism, observed in practice and theory as a period of overemphasizing or emphasizing the sovereignty of the ruler. Protests are also expressed by the forces that defend the existing forms of government and the forces that demand radical reforms. The result of that clash is the philosophical justification of individual attacks on the monarch himself, as a visible symbol of statism. The power of that new economic-political dynamism was stronger than the religious dogma in the then-social arrangement, which was particularly significant in their time. We can say that murder, used as an ideological expression and as a political weapon, is an anticipation of the terrorist violence of the modern world. Political assassination became formally linked to terrorism through the 1937 Geneva Convention on Terrorism. When studying the origin of terrorism, modern theorists decide to locate the origin and root of the very word "terrorism" in the events during the civil revolution in France.

Detecting or preventing radicalism, violent extremism or even terrorism is a very difficult task. It is most difficult to recognize in the early stage. However, we must work on the ground, because terrorism is one of the global threats that does not pass the Republic of North Macedonia.

If we want to avoid terrorism, we need to detect it at an early stage. But to discover it we need knowledge and training.

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY SKOPJE

An analysis of the narratives used by current radical and violent extremist groups shows that socioeconomic, political, and personal grievances are effectively used to sway public opinion, disseminate messages, gain new recruits, and incite sympathy. These narratives are generally coupled with distinctive terms embedded in issues of political instability, socioeconomic stagnation, civil strife, and, in some cases, war.

This paper is intended to stimulate discussion and reflection on one of the most widely used concepts in the field of violent terrorism studies and radicalization as well as counter-radicalization.

Keywords: *violent terrorism, extremism, radicalization, deradicalization, Western Balkans*

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

СОВРЕМЕНИ ФОРМИ НА ТЕРОРИЗАМ - ИДЕОЛОГИЈА НА РАДИКАЛИЗАМ И НАСИЛЕН ЕКСТРЕМИЗАМ

Доц. д-р Алексеј Сопронов, Доц. д-р Мирјана Јовановска Стојановска,

Доц. д-р Весна Блажевска

МИТ - Универзитет - Скопје Р. С. Македонија

aleksejsopronov@gmail.com

Апстракт

Тероризмот како насилство кое поединец го користи во спротиставување на државата, се јавува во средновековниот период. Таквото насилство било карактеристично и за време на апсолутистички монархии, последна фаза на феудализмот, во практиката и теоријата забележано како период на пренагласената или потенцирана сувереност на владетелот. Протест изразуваат и силите кои ги бранат постојните форми на владеење и силите кои бараат радикални реформи. Резултат на тој судир е филозофското оправдување на индивидуалните напади врз самиот монарх, како видлив симбол на етатизмот. Силата на тој нов економски-политички динамизам била посилна од религиозната догма во тогашното општествено уредување особено значајно во нивното време. Можеме да кажеме дека убиство ползувано како идеен израз и како политичко оружје, претставува антиципација на терористичкото насилство на модерниот свет. Политичкото убиство станало формално поврзано со тероризмот низ Женевската конвенција за тероризмот од 1937 година. При проучување на потеклото на тероризмот, современи теоретичари се определуваат спрема потеклото и коренот на самиот збор „тероризам“ да го лоцираат во настаните за време на граѓанската револуција во Франција.

Да се открие или да се превенира радикализам, насилен ектремизам или дури тероризам е мноту тешка работа. Најтешко е да се препознае во раната фаза. Сепак, мора

да работиме на терен, затоа што тероризмот е една од глобалните закани која не ја одминува Република Северна Македонија.

Доколку сакаме да го избегнеме тероризмот, треба да го откриеме во рана фаза. Но за да го откриеме ни треба знаење и обука.

Анализата на наративите што ги користат сегашните радикални и насилни екстремистички групи покажува дека социоекономските, политичките и личните незадоволства ефективно се користат за да се поколеба јавното мислење, да се дисеминираат пораки, да се добијат нови регрути и да се поттикнат симпатии. Овие наративи генерално се споени со карактеристични термини вградени во прашања за политичка нестабилност, социоекономска стагнација, граѓански судири и, во некои случаи и војна.

Овој труд наменет за стимулирање на дискусија и размислување за еден од најпознатите широко користени концепти во областа на студиите за насилен тероризам и радикализација како и контрарадикализација.

Клучни зборови: *насилен тероризам, екстремизам, радикализација, дерадикализација, Западен Балкан.*

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

1. Вовед

Тероризмот денес во 21-от век претставува закана од глобални размери. Напредокот на технологијата овозможува брзо и лесно движење, комуникација на луѓето од една држава во друга држава или друг континент со што се пренесуваат и одредени идеи и сфаќања на поединците кои можат да бидат и радикални и да го поддржуваат и поттикнуваат тероризмот. Се покажа дека ниту една држава не е имуна од терористичките напади, како и тоа дека не може сама да и се спротивстави на оваа глобална закана која предизвикува страв и несигурност кај населението. Тероризмот е сериозна закана за темелните начела на меѓународниот поредок, слободата, мирот, демократијата, човековите права, правдата и сигурноста и претставува глобален проблем кој вообичаено ги погодува сите, од поединецот до државата.

Терористичката радикализација, е динамичен процес преку кој поединецот доаѓа во состојба да го прифати терористичкото насилство како можен, дури и легитимен, начин на делување. Нема единствен профил што ги опфаќа сите терористи, ниту пак има јасно исцртана патека што го води поединецот кон тероризам. Можните двигатели на терористичката радикализација се разновидни, комплексни и се комбинирани на уникатен начин во секој од случаите.

Темата за странските борци што се приклучија или се обиделе да се приклучат кон конфликтот во Сирија и Ирак за да се борат за различни (назначени терористички) групи, се пресели на врвот на политичките агенди низ целиот свет. Владите, безбедносните агенции, локалните заедници особено се загрижени за можната безбедносна закана што произлегува од овој феномен. Иако анегдотските докази покажуваат дека многу од странските борци немаат намера, ниту да отпатуват од Сирија / Ирак, ниту да преминат во други конфликтни зони во иднина, голем е бројот на оние кои би можеле да се вратат во нивните поранешни родни земји.

Настаните како нападот врз вработените во францускиот магазин Чарли Ебдо во јануари 2015 година, како и големите париски напади од ноември истата година извршени

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

од страна на лица поврзани со странските борци покажаа дека постои јасен (иако можеби преценет) безбедносен ризик поврзан со овој феномен.

Севкупно, постои широк спектар на странски борци со различни мотиви, почнувајќи од оние кои се наоѓаат во рана фаза на радикализација, кои сеуште не се вклучени во насилна екстремистичка активност, целосно радикализирани лица кои извршиле тешки дела и оние кои се разочарани или страдаат од психолошки и ментални проблеми, и пред , но и како последица на нивниот престој во конфликтната зона. Тие вклучуваат мажи и сè повеќе жени кои се претежно млади, вклучувајќи и малолетници. Овие фактори се од суштинско значење и треба да се земат предвид кога се разгледуваат можностите за интегрирање на рехабилитацијата како одговорот на кривичната правда кон странските борци.

За да се справи со оваа закана, одговорот на криминалниот сектор – вклучувајќи го истражувањето, апсењето, задржување, прогонот, изрекување на казните и затворањето - се покажаа како многу важен инструмент во борбата на Европа за справување со оние што планираат да учествуваат или веќе учествувале во конфликтите во странство. Со зголемување на бројот на странските борци (повратници), правната мрежа е проширена за да се овозможи прогон на овие странски борци, а со самото тоа се повеќе и повеќе лица најверојатно ќе станат предмет на кривични истраги. Во исто време, повиците за вклучување на рехабилитацијата, како дел од целокупниот одговор кон странските борци, станаа се погласни. Тие ја вклучуваат Резолуција 2178 (2014) на Советот за безбедност на Обединетите нации (ОН), која повикува на "развивање и спроведување на стратегии за прогонување, рехабилитација и реинтеграција на странските терористички борци.

Македонија во наредните четири години ќе се заштитува себеси и своите граѓани од растечките опасности што ги носат тероризмот и насилниот екстремизам, со два стратегиски пристапа што се сместени во два државни документа, насловени Националната стратегија за спречување насилен екстремизам (2018-2022) и Националната стратегија за борба против тероризам (2018-2022). Двата стратегиски

документа се со важност до 2022 година и се изработени од Националниот комитет за спречување насилен екстремизам и борба против тероризам.

Во државниот документ наменет за борба со тероризмот се истакнува дека и покрај досегашните успеси во борбата со тероризмот, заканите од него и натаму еволуираат и се приспособуваат на современите услови на живеење. Во него се наведува дека Македонија дејствува во спречувањето на опасностите што ги носат за земјата борците повратници од фронтовите на Блискиот Исток. Севкупно, од крајот на 2012-та до почетокот на 2016-та се проценува дека околу 1.000 лица од земјите на Западен Балкан патувале и престојувале во Сирија и во Ирак, дел и со своите семејства. Некои се приклучиле на Исламската држава (ИД), додека други се поврзале со Џабат Фатах ал-Шам (попознат како фронтот Ал Нусра, а сега новокомпониран како Хајат Тахрир ал-Шам). Овие поединци потекнуваат од Косово, Босна и Херцеговина, Албанија, и Македонија, а бидејќи територијата на ИД е намалена, некои од нив се вратија дома или заминаа во трети земји, додека, пак, некои загинаа на боиштата – се истакнува во документот.

Стратегијата напоменува дека за оваа закана безбедносните служби на земјатаги регистрираат заминувањата и враќањата на странските терористички борци, а институциите ќе ги интензивираат регионалните и меѓународните напори насочени кон кривично гонење на потенцијалните борци и на повратници од Сирија и Ирак. Екстремистичките групи како ИСИС, Боко Харам, ал-Шабаб и други, во многу случаи вршат неселективно насилство и ги прекршуваат човековите права. и покрај нивните нечовечки постапки, овие групи сепак успеваат да привлечат следбеници, што значи дека борбата против нив не може да се ограничи само на сузбивање на нивните терористички напади, туку и со искоренување на идеите за насилен екстремизам кои успеваат да ги шират.

Од клучна важност е да се сфати идеологијата врз која почива појавата на насилниот екстремизам и причините зошто луѓето им се придружуваат на овие групи.

Креаторите на јавните политики често потполно и не ја разбираат сложеноста на проблемот, а со тоа неизбежно често донесуваат одлуки кои се несоодветни или нудат само делумни решенија што може да предизвика негативни последици.

2. Формулација на проблем

Интересот кон кој е насочен овој труд се странските борци од Западен Балкан кои учествувале во конфликтот во Сирија и Ирак, односно последиците кои би можеле да ги нанесат после враќањето во своите матични земји, како и нивна радикализација, дерадикализација / дис ангажирање и контрарадикализација.

Главната цел на овој труд е да се потикне дискусија и повторно размислување во интердисциплинарните области на терористичките студии. Голем дел од литературата за радикализација се фокусира на исламистичкиот екстремизам и џихадистичкиот тероризам, што од оваа гледна точка претставува одраз на голем дел од современата реалност. Во последниве години, насилните сунитски екстремисти се одговорни за најголемиот број терористички напади низ целиот свет.

Овој труд наменет за стимулирање на дискусија и размислување за еден од најпознатите широко користени концепти во областа на студиите за тероризам радикализација и деривативи дерадикализациј и контрарадикализација, со посебен осврт на учесниците кои земаат активно учество во конфликтот во Сирија и Ирак, а кои потекнуваат од земјите на Западен Балкан. Земјите од Западен Балкан најзасегнати од радикализацијата во насилен екстремизам се оние кои се нарушени политички односи, конфликтност, лошо владеење, корупција, недостатокот на одговорност, меѓуетничките тензии и замрзнати односи, покарактеристично тоа е во БиХ, РСМ и Косово.

Во текот на изминатите четири години, единствениот најочигледен показател за радикализација во насилниот екстремизам во регионот е појавата на странски борбен феномен и безбедносните ризици поврзани со овој развој.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Во преглед на литературата и терминолошката дискусија за радикализација, дерадикализација, контрарадикализација и нив сродните концепти станува јасно дека недостатокот на концептуална јасност е една од главните пречки, покрај достапноста на податоците и политизацијата, кои стојат на патот кон постигнување на кумулативни и споредливи истражувачки наоди од кои ќе може да се извлечат во голема мерка валидни препораки за политиките кои треба да бидат напишани. Одговорите што се добиени од различни видови истражувања се помалку од солидни.

Преку овој труд ќе се обидам да дадам некои одговори во врска со оваа проблематика , каде што како што напоменав и претходно, нашето знаење е прилично тенко и би требало да се зацврсти со што повеќе истражувања базирани на докази.

Радикализација - Подготвеност за поддржување на далекусежни промени во општеството, коишто можат да целат кон укинување на воспоставениот демократски правен поредок и можат да опфатат употреба на недемократски методи. Процес што го води поединецот или групата кон прифаќање, поддржување или охрабрување на употребата на насилство како политичко средство. Процес на личен развој во којшто поединецот усвојува се поекстремни политички или политичко – верски идеи и цели, убедувајќи се самиот себеси дека постигнувањето на овие цели ја оправдува употребата на екстремни методи.

Дерадикализација - Исламската (де)радикализација е дефинирана од страна на RAND, на овој начин: исламистичката радикализација вклучува прифаќање на верувањето дека, за да се создаде исламска држава, муслиманите не само што мора да се придржуваат до строги салафистички или ултраконзервативни толкувања на исламот, туку и да водат џихад, дефиниран како вооружена борба против непријателите на исламот, вклучувајќи ги и немуслиманските нации (особено САД) и актуелните владетели на муслиманските држави кои го замениле божјиот авторитет со свој. Оттука, исламистичката дерадикализација е дефинирана како процес на отфрлање на ова кредо, особено нејзините верувања во дозволивоста за употреба на насилство врз цивили, екскомуникација на муслиманите кои не се придржуваат кон ставовите на радикалите (такфир) и

спротивставување на демократијата и концептите на граѓанските слободи, како што во моментов се прокламирани во демократските општества.

Насилна Радикализација – дефиниција на ЕУ: Насилната радикализација е човечка појава којашто опфаќа мислења, ставови и идеи што можат да доведат до појава на терористички дела, како што е дефинирано во членот 1 од Рамковната одлука за борба против тероризмот.

Политичката радикализација е поврзана со зголемена подготовка и посветеност на меѓугрупните конфликти, при што личниот интерес е изгубен или е поврзан со некоја поголема група или причина.

Ресоцијализација - може да се опише како "намерна, планирана интервенција, која има за цел да ги промени карактеристиките на сторителот (ставови, когнитивни вештини и процеси, личното или менталното здравје и социјални, образовни или стручни вештини) за кои се верува дека се причина за криминалното однесување на поединецот, со намера да се намалат шансите да поединецот повторно стори кривичнодело.

Тероризам - како терористички акт се смета секоја организирана и поединечна незаконска употреба на сила изразена со примена на оружје (биолошко, хемиско, радиолошко, нуклеарно) или закана со употреба на сила против луѓе или имот, заради принудување или заплашување како средство за постигнување политичка, етничка, религиозна или идеолошка цел.

Насилниот екстремизам - "демонстрација на неприфатливо однесување со употреба на било какви средства или медиуми за да се изразат своите ставови, поттикнување или прославување на терористичко насилство за унапредување на одредени верувања, вклучувајќи ги и оние кои предизвикуваат насилство (тероризам или криминал) врз основа на идеолошки, политички или религиозни верувања и кои поттикнуваат омразата што води до насилство.

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

3. Операционално определување на предметот на истражување

Во рамките на овој труд *ќе се истражуваат странските борци што се приклучија или се обидуваат да се приклучат кон конфликтот во Сирија и Ирак*(процесите на нивна радикализација, дерадикализација, ресоцијализација), а посебен акцент ќе се стави на *борците кои потекнуваат од Западен Балкан, и заканите и опасностите кои со нив ги носат, после враќањето во нивните родните земји.*

Со оглед дека тероризмот зазема се поголем замав, проширувајќи го својот домен на делување во скоро сите држави во светот, во рамките на операционалното определување на предметот на ова истражување ќе се анализира профилот на феноменот СБ од Западен Балкан, неговата мотивација, социоекономското потекло, финансирањето, како и причините поради кои се одлучуваа да се радикализира.

Посебно внимание ќе се обрне на повиците за интегрирање на рехабилитацијата, како дел од целокупниот одговор на државите во борбата против ваквиот феномен на странските борци.

На европско ниво, различни органи преземаа ветувачки мерки за интегрирање на рехабилитацијата во кривични постапки, вклучително Советот на Европа, кој треба да го да го следи примерот, имајќи предвид дека рехабилитацијата ги надополнува нивните приоритетни области за зајакнување на напорите за спречување и сузбивање тероризмот во рамките на човековите права и владеењето на правото и важноста од градење отпорност на локалните заедници кон радикализација и екстремизам,соодветно.

4. Дисциплинарно одредување на предмет

Предметот на истражување е интердисциплинарен што значи дека е дел на повеќе науки затоа што е појава за која се потребни познавања и мислења од стручни лица од

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY SKOPJE

повеќе области и научни дисциплини. Овој предмет се проучува во рамки на следните научни дисциплини: социологија, криминалистичка психологија, криминологија, кривично право, кривично процесно право и криминалистика, меѓутоа може да се јави и како предмет на проучување на други науки и научни дисциплини, при што ќе се примени методолошки пристап за истражување на оваа појава преку истражување, анализа на добиените податоци, споредба и користење на веќе објавени статистички податоци и нивно анализирање.

5. Временско и просторно одредување на предметот

Овие податоци ќе бидат соодветно анализирани и споредени со цел да се даде еден заклучок што ќе даде корисни информации во однос на враќањето на исламистичките странски борци и одговор што треба да се превземе понатака за нивна рехабилитација и превенција во борбата против нивна понатамошна активација, како и откоренување на изворите на нивно финансирање и мрежно поврзување во матичните земји.

Просторното одредување на предметот на истражување се однесува на територијата на Западен Балкан, поточно државите на таа територија кои испратиле борци на боиштата во Сирија и Ирак, но ќе биде направена и споредба меѓу овие држави со некои држави од останатиот дел од светот.

6. Цел на трудот

Со овој труд ќе се исполнат неколку цели. Со истражувањето на овој предмет и добиените резултати од него ќе се придонесе за унапредување на научната теорија во врска со прашањата од оваа област и појаснување на одредени поими кои до сега не се во целост објаснети.

Аналитички да се претстави заканата за безбедноста на национално, регинално, и глобално рамниште и како национално стратешки инструменти на моќ можат да се искористат во борба со феноменот "странски борци".

Како посебни цели на трудот се:

- да се дефинираат поимите странски борци, радикализација и дерадикализација како и други неопходни поими директно поврзани со нив;
- да се дефинираат методите и средствата на делување на предметот на истражување;
- да се подигне свеста за потребата од зголемен научен потенцијал за истражување на безбедносните ризици во Европа и светот;
- да се анализираат случените терористички акти, како се справиле државите со нив, и што треба да се направи во иднина за подобро реагирање на можен напад;
- да се анализираат позитивните и негативните страни од делувањето на државите во однос на борбата против "странските борци".

7. Идеологија, радикализам и насилен екстремизам

Радикализмот и екстремизмот се, релациони концепти; односно, треба да им се суди во однос на репер. Стандардните референтни точки со кои радикализмот и екстремизмот се оценуваат во западните општества вклучуваат западни "основни вредности" како демократија, владеење на мнозинството со заштита за малцинствата, владеење на правото, плурализам, поделба на државата и религијата, еднаквост пред законот, родова еднаквост, слободата на мислата и изразувањето.

Многу влади го користат терминот "насилни екстремисти" како квази-синоним за терористи и бунтовници. Британската служба за воени злосторства, на пример, го дефинира "насилниот екстремизам" како "демонстрација на неприфатливо однесување со употреба на било какви средства или медиуми за да ги изрази своите ставови поттикнување или прославување на терористичко насилство за унапредување на одредени верувања"- вклучувајќи ги и оние кои предизвикуваат насилство (тероризам или

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

криминал) врз основа на идеолошки, политички или религиозни верувања и ја поттикнуваат омразата што води до насилство.

Литературата што го опфаќа "насилниот екстремизам" го користи концептот на начин кој сугерира дека е очигледен. Честопати, потребата за "против насилен екстремизам" е забележана во литературата, но не постои вистинска дефиниција за тоа што претставува "насилниот екстремизам". Факт е дека термините насилен екстремизам, политичко насилство, политички тероризам и тероризам се користат наизменично во австралиската и меѓународната литература што се испитува. Така, вистинска разлика меѓу насилниот екстремизам и тероризмот не е целосно еволуирана, всушност, таа останува концепт што се развива.

Во голем дел од литературата за тероризмот постои несреќна тенденција за изедначување на радикализмот со екстремизмот и со тероризмот, а истовремено со употреба на тероризам како стенограм за политичко насилство против државата генерално. Овие, сепак, се различни (иако понекогаш се поврзани и делумно се преклопуваат) концепти. Друг недостаток е што, во многу случаи, овие термини се применуваат само на недржавни актери.

Додека радикалите може да бидат насилни или не, може да бидат демократи или не, екстремистите никогаш не се демократи. Нивната душевна состојба не толерира никаква разновидност. Тие, исто така, позитивно се залагаат за употреба на сила за да се добие и задржи политичка моќ, иако тие би можеле да бидат нејасни и двосмислени за ова во своите јавни соопштенија, особено кога сеуште се во позиција на слабост. Екстремистите генерално имаат тенденција да имаат нефлексибилни "затворени умови", придржувајќи се кон поедноставената моно-причинска интерпретација на светот каде што сте или со нив или против нив, дел од проблемот или дел од решението.

Радикалите, од друга страна, историски имаат тенденција да бидат поотворени за рационалност и прагматичен компромис, без да се откажат од нивното барање да се дојде до коренот на проблемот (првичното значење на "радикално" кое произлегува од радикс, латински за root).

Радикализмот е откупен - радикалните милитанти можат да се вратат назад во мејнстрим, екстремистичките милитанти, сепак, многу помалку.

Според гледиштето на еден писател, има смисла да се направи разлика помеѓу (слободоумните) радикали и (затворени ум) екстремисти. Ако оваа дистинкција е прифатена, главниот проблем не е радикализација на радикализмот (дури и кога доведува до некои форми на политичко насилство), но се свртува кон екстремизам (што позитивно го прифаќа насилството во политиката и може да доведе до тероризами други тешки дела како геноцид).

Некои владини агенции на Западот прават разлика помеѓу "насилни екстремисти" и "ненасилни екстремисти", а потоа се фокусираат на голем дел од нивните антитерористички напори за борба против насилниот екстремизам. Потеклото на концептот "Справување со насилниот екстремизам" (CVE) се одвива во 2005 година, кога некои американски креатори на политиката во втората администрација на Буш се обидоа да ги заменат воинствените "глобална војна против теророт" (GWOT) со некој концепт со понизок клуч, како "Борба против насилниот екстремизам" (SAVE). Некои претставници на КТ гледаат како ненасилни екстремисти како можни партнери во борбата против насилните екстремисти. Дали ненасилните екстремисти се безопасни во демократијата? Не кога ќе се придржуваат до четирите знаци за препознавање кои се идентификувани погоре. Факт е дека некои од нив, вклучувајќи ги и членовите на Муслиманското братство, биле вклучени во терористички кампањи во минатото, додека членовите на други групи како Хезб ут-Тахрир биле поврзани со различни форми на политичко насилство во некои земји (но не и во други), очигледно зависно од експедитивноста и можностите.

Постојат две погледи меѓу западните безбедносни агенции и креаторите на политиките за КТ во однос на ненасилните екстремистички организации: некои ги сметаат за "подвижни ленти" за некои од нивните членови на патот кон тероризам. Другите ги сметаат за "заштитен ѕид" - спречувајќи некои радикални млади да скокаат по лизгава падина на тероризмот. Кој е во право? Некои примери може да се најдатво поддршка на

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY SKOPJE

секоја изјава. Меѓутоа, т.н. ненасилни екстремистички организации кои ги отфрлаат клучните вредности на Западот - како што се демократијата (родовата) еднаквост, плурализмот, поделбата на државата и религијата, слободата на мислата и изразувањето, законите донесени од човекот, почитувањето на човековите права и хуманитарното право - да направат сомнителни сојузници во борбата противтероризмот. Всушност, тие често се дел од радикалното милје кое ги поддржува целите ако не и методите на терористите. Може дури и да се тврди дека "ненасилниот екстремизам" е контрадикција во смисла.

Иако може да има ненасилни и насилни радикали, според мое мислење, и според дистинкцијата помеѓу радикализмот и екстремизмот елаборирани погоре, помалку смисла да се направи разлика помеѓу насилни и ненасилни екстремисти. Партнерството со екстремистите е ризично и, не само по гледиштето на овој писател, исто така, е погрешна политика. Централниот теоретски недостаток во ПВЕ [Спречување на насилен екстремизам, стратегија за контрарадикализација на Велика Британија] е тоа што ја прифаќа претпоставката дека ненасилните екстремисти можат да се направат.

Начинот на кој се употребува "ненасилен" исто така може да биде извор на конфузија. Треба да се биде концептуално јасен, да се прави разлика помеѓу 'ненасилни' и 'ненасилство'.

Од една страна, постојат социјални движења и политички партии кои се натпреваруваат за власт со користење на убедливи стратегии и манипулативни инструменти без прибегнување кон политичко насилство. Тие не се "насилни". Меѓутоа, "ненасилството" е (исто така) квалификација што се однесува на активистички радикални групи кои користат концепти развиени од М. Ганди, Мартин Лутер Кинг и Џин Шарп за да донесат политички промени без прибегнување кон вооружени сили, но вклучувајќи, покрај убедливи, исто така, непушачки и принудни тактики како штрајкови, блокади и занимања.

Екстремистите се стремат да создадат хомогено општество засновано на ригидни, догматски идеолошки начела; тие сакаат да го направат општеството конформистичко со

потиснување на сите опозиции и потхранување на малцинствата. Тоа ги разликува од само радикали кои прифаќаат разновидност и веруваат во моќта наразумот, а не на догмата.

Во контекст на демократските општества, (насилните) екстремистички групи, движења и партии имаат тенденција да имаат политичка програма која содржи многу од следниве елементи:

- Анти-уставна, антидемократска, анти-плуралистичка, авторитарна;
- Фанатички, нетолерантни, некомпромитирани, еднобожни мислителиод црно или бело;
- Отфрлање на владеењето на правото, придржувајќи се кон филозофијашто значи крај, оправдување;
- Со цел да ги реализираат своите цели со какви било средства, вклучително и кога самата можност се нуди, употребата на масовно политичко насилство против противниците.

Екстремистите на политичката левица и десницата, како и оние на верско-фундаменталистичката ориентација, како и оние на етнонационалистичката политичка нијанса, се стремат да ја стекнат, одржат или одбранат државната власт, да покажат тенденција да преферираат, на нивните патишта да ги реализираат своите политички програми:

- Употреба на сила / насилство над убедување;
- Еднообразност во однос на различноста;
- Колективни цели над индивидуалната слобода;
- Давање наредби за дијалог.

Овие и силниот акцент на идеологијата се главните карактеристични карактеристики на екстремистите. Екстремистите на власт се стремат кон тоталитаризам. Ова исто така важи и за исламистички екстремисти.

Во една просветлена статија наречена исламизам и тоталитаризам, Џефри Бале истакна дека:

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY SKOPJE

[...] и покрај нивното навидум апсолутно отфрлање на западните вредности и нивните тврдења да бидат чисто исламски во инспирација, неколку исламистички лидери и мислители беа под силно влијание и значително се позајмиле од модерните западни политички идеологии и движења како што се национализам, комунизам и фашизам, во посебно нивните техники на организација (формирање на предните групи и паралелни хиерархии), пропаганда, идеолошка индоктринација и масовна мобилизација. Саид Абу ал- Ала Маддуди отишол толку далеку што отворено тврдел дека исламот го прочитал исламизмот - бил "револуционерна партија" споредлива со комунизмот и фашизмот, Хасан ал-Бана беше јасно под влијание на фашистички идеи и организациски техники, па дури и привидна анти. Идеологијата се залага за "системи на идеи кои им кажуваат на луѓето како социјалниот свет треба (треба) да функционира, што е нивното место во него и што се очекува од нив. Идеологиите се модели на верувања и изрази кои луѓето ги користат за да го протолкуваат и оценуваат светот на начин дизајниран да ги обликува, мобилизира, насочува, организира и оправдува одредени модови и насоки на дејствување. Тие често се збир на догматски идеи поврзани со систем на вредности за тоа како треба да се структурираат заедниците и како треба да се однесуваат нејзините членови.

Големи политички идеолошки доктрини се национализмот, либерализмот, фашизмот, комунизмот и анархизмот. Идеологиите честопати се секуларна замена за недостаток на религиозна ориентација, нудејќи толкување на општествената реалност, начин на подобра иднина и модел на Доброто општество со рецепт за тоа како би можело да се случи ова. Во пракса, идеологиите често служат како мобилизирање инструменти за оние кои се на власт или оние кои се стремат кон државна власт.

Радикализмот и екстремизмот можат да се разберат само во однос на нивната оддалеченост од статус кво или мејнстрим позиции на политичкиот спектар на одредено општество. Сепак, има смисла, да се направи разлика помеѓу радикализмот и екстремизмот врз основа на историскиот запис на двата феномени. Радикализмот е далеку помалку проблематичен за едно демократско општество отколку за екстремизмот, бидејќи

ISSN: 1857-8128

вистинските радикали имаат тенденција да бидат попрагматични и отворени за критичко размислување.

Радикалите можат да бидат реформистички и ненасилни, додека екстремистите имаат тенденција да бидат затворени, нетолерантни, антидемократски и подготвени да ги користат сите средства, вклучувајќи и измама, за да ги постигнат своите цели.

Иако западните традиции на слобода на мислата и изразувањето можат да се приспособат на радикалите но не и неопходно сите видови на радикални дејства), не постои вистински компромис со затворените екстремисти. Секогаш кога екстремизмот ќе ја подигне својата глава во форма на притискање на политичка агенда врз западните суштински вредности поради нејзиното преферирање:

- сила/насилство над убедување;
- униформност во однос на различноста;
- колективни цели во однос на индивидуалните слободи и
- давање наредба за барање дијалог, нашите алармни ѕвона треба да се исклучат.

Тогаш главниот проблем е радикализација на екстремизмот, а не на радикализам. Радикализацијата во форма на социјална мобилизација и колективно дејствување е прилично нормална појава секогаш кога еден политички систем ќе се блокира за некое горење јавно прашање. Во добро функционирачките демократии ова обично се случува без големи ескалација на насилството. Кога политичкиот систем е трајно блокиран како во диктатурите и во други авторитарни системи, радикализацијата на политичкото насилство мора да се оцени поинаку отколку во отворените општества.

Процесите на радикализација во затворени општества доминираат генерации со мала авторитарна елита, која не сака да дозволи политички промени, не може да се изедначат со радикализација во отворени, демократски општества каде што секогаш е возможно мирни промени.

Поголемиот дел од литературата ја гледа радикализацијата како еднострана појава, не сфаќајќи дека тоа може да се случи во поларизиран конфликтен однос на двете страни од конфликтот. Друг недостаток е што во голем дел од литературата постои несреќна

тенденција да се изедначува радикализмот со екстремизмот и со тероризмот, а во исто време со терминот "тероризам" да се употребува како стенографска ознака за политичко насилство воопшто.

Теророт и радикалицијата беа непознати концепти за луѓето што живееа во поранешна социјалистичка Југославија. Тоа беа нешта што едноставно не се среќаваа на овие простори.

Почнувајќи од раните 1990ти, искористувајќи ја економската и политичка нестабилност што настана по распаѓањето на социјализмот, многу странски исламски добротворни организации, главно од арапските држави, си го пробија патот до регионот и започнаа да проповедаат екстремистички идеи. Неисцрпните финансиски ресурси им помогнаа да допрат до целната група: главно сиромашните заедници. Повеќето вакви организации активни во регионот беа добротворни и немаа идеолошки намери. За жал, некои порадикални организации успеаја да го искористат ова како параван, да го зацврстат своето влијание врз Балканот и да се здобијат со следбеници. На пример, екстремизмот во Босна и Херцеговина доживеа значителен пораст за време на босанската војна кога неколку илјади Муџахедини се приклучија кон страната на Бошњаците.

Во моментов, Баканот е регион потенцијално загрозен од феноменот на странски борци и насилен екстремизам. „Комисијата 9-1110" уште во 2010г. предупреди дека земјите од Балканот се соочуваат со предизвици како резултат на присуството на екстремистички групи дури и пред појавата на ИСИС.

8. Правен и институционален одговор

Дефинирање на спротивставувањето на насилниот екстремизам/ Спречување на насилниот екстремизам

Спротивставувањето на насилниот ектремизам е сложен процес за кој е потребно учество од повеќе институции (државни, локални, религиозни), граѓанското општество и

единиците на локалната самоуправа. Борбата против насилниот екстремизам бара сеопфатен пристап од сите релевантни актери, не само одбезбедносните структури.

Само со таков сеопфатен пристап може да се откријат, а потоа и да им се обрне внимание на факторите коишто ги водат луѓето кон насилниот екстремизам. Во процесот на борба против насилниот екстремизам, клучна е соработката меѓу сите релевантни чинители. За оваа соработка да биде на потребното ниво, најпрво мора да постои одредено ниво на доверба меѓу засеганатите страни.

Кога се говори за борбата против насилниот екстремизам, првата асоцијација кај многумина е спроведувањето на законот и кривично-правниот систем. Клучен аспектна борбата против насилниот екстремизам е обновувањето на постоечките закони за подобро решавање на проблемот со странските борци и насилниот екстремизам, кој пак води до тероризам. Кривично-правниот систем мора да биде способен да одговори на активностите поврзани со тероризам преку фер и ефикасна истрага, кривично гонење и казна за акти на тероризам.

Исто така, неопходно е да се има пристап којшто содржи превентивни мерки, како што е гонење на лица за обид, соучество, финансирање, регрутирање и обука. Иако спроведувањето на законите секогаш е важно, превентивните мерки се подеднакво, ако не и поважни. Важно е многу повеќе внимание да се посветува на другите аспекти како што се „градење на отпорноста на заедницата кон радикализацијата, сузбивањето гласини, промовирањето на улогата на младите и жените како лидери во граѓанското општество, [и] подигањето на улогата на умерените религиозни струи". Ова е значајно, бидејќи им отежнува на екстермистите да му пристапат на населението и да регрутираат луѓе за своја кауза.

9. Радикализација

Феномен што се појави во почетокот на дваесет и првиот век, бидејќи новата медиумска екологија овозможува модели на поврзување што можат да бидатискористени од поединци и групи за практики на убедување, организација и донесување на насилство.

Самата можност за тоа да се случи, но несигурноста за тоа како се случи, создаде концептуален вакуум што го исполни "радикализацијата";

10. Меѓународна соработка и институционална борба

Организираниот криминалитет е преку граничен криминалитет, повеќе земји се вклучени во нивните активности за реализација на противправни дејствија и за спротиставување на истите. Соработката на службите за спротиставување на законите во овој дел е неопходна и претставува ефикасна алатка за утврдување стратегии против организираниот криминал.

Обично органите за спроведување на законите не се многу волни да соработуваат со други ненационални агенции. Ова се должи на фактот дека преку размена на податоците би се размениле и чувствителни информации, како на пример лични податоци. Сепак надвор од проблемите, соработката на полето на организираниот криминалитет е неопходна, затоа дејствието на подготвување, реализаија или пак настанатата последица налчесто се наоѓаат во различни држави со различни јурисдикции. Поради тоа императив на полициските служви е мултинационален и мултиполициски пристап и соработка за да се гарантира не само превенцијаи борба против криминалитетот, туку и високо ниво на безбедност и доверба на државите во поставувањето против криминалитетот.

11. Меѓународна полициска соработка

Поимот меѓународни полициски односи не е потполно дефиниран во научната теорија, така што не е вреднуван како научна категорија, без оглед на трудовите на поголем број научници. Меѓународните полициски односи се “односи коишто се воспоставуваат на меѓународен план помеѓу полициските органи и институции во различни држави со цел дас е извршат задачите кои се поставуваат пред нив во врска со

ISSN: 1857-8128

борбата за одржување на јавиот ред, против криминалот како еден од аспектите на нарушување на јавниот поредок.

Реализацијата на заедничка политика, стратегија, цели и задачи е можна само преку единствено, централизирано, стандардизирано и добро координирано меѓународно полициско тело. Освен соработката во рамки на меѓународните организации, меѓународната полициска соработка може да се одвива и надвор од нивна билатерална или мултиратерална основа.

12. Истражувачки резултати

Табеларен приказ на бројот на извршени напади од страна на ИСИС во ЕУ, во периодот од 2012-2018 година и бројот на жртви како последица на тие напади.

		ИСИС напади во ЕУ					
година	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
напади	6	0	2	17	13	33	24
жртви	8	1	4	150	135	62	13

На горниот табеларен преглед се претставени статистички податоци за бројот на извршени напади од страна на ИСИС, како и бројот на жртви како последица на тие напади во преиодот од 2012 до 2020 година. Она што може да се забележи е дека најголем дел од нападите се извршени во периодот од 2015 следствено со 2018 година, со тоа што 2017 година е рекордер по бројот на извршени напади од страна на ИСИС во земјите од ЕУ. Како што може да се забележи од табеларниот приказ бројот на жртви варира од 1 до 8 во периодот од 2012 до2014 година, со рекорен број жртви 150 во 2015 година, кој број понатаму низ годините се намалува на 13 жртви во 2018 година.

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Графички приказ бр.3

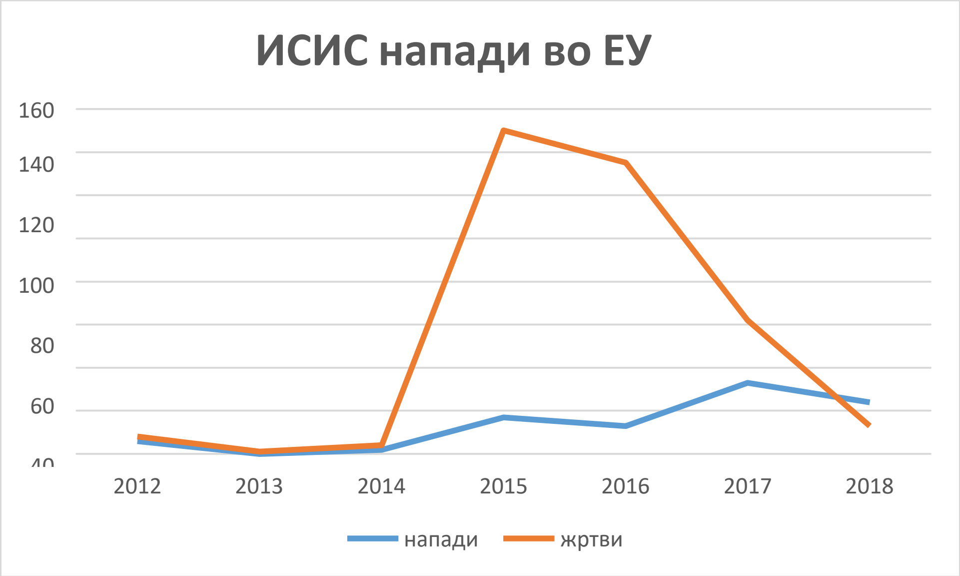

13. Заклучоци

Прашањето на странските борци не е нов феномен за Македонија. Македонските граѓани се приклучувале и бореле во странски војни во последните неколку децении, иако во многу мал број. Постојат случаи на поединци кои се приклучиле на групи кои се бореле во Босна и Херцеговина, Авганистан и Пакистан. Последниот бран на странски борци, кој започна на крајот на 2011-та година со конфликтот во Сирија добива на интензитет, и е најмасовниот бран во поновата историја. Десетици илјади борци од целиот свет се приклучија кон различни фракции во војната во Сирија и Ирак.

Борбата за спречувањето на насилниот екстремизам бара посебна Стратегија во која ќе се инволвираат на локалните заедници и поширок спектар на општествени чинители во целиот процес бидејќи тие можат да одиграат клучна улога во препознавањето и борбата против насилниот екстремизам. Пред се ова им се случува во нивните заедници, на луѓе кои се нивни роднини, нивни пријатели, другари и луѓе што ги

познаваат. Затоа е неопходно да им се овозможи на заедниците да се опремат со правите алатки и вештини, како би можеле да се справат со оваа закана.

Насилниот екстремизам е глобален феномен и како таков тоа е опасна закана не само за Македонија, туку и за другите земји од Западен Балкан и Европа. Поради глобалната природа на феноменот, не е возможно за една земја да го реши сама. Затоа од суштинско значење е за да се има цврста соработка за ова прашање, особено меѓу земјите од Западен Балкан. Охрабрувачки е тоа што владите од регионот го сфатија ова и работат на подобрување на соработката, кога станува збор за прашања на СНЕ (Стратегијата за спречување на насилниот екстремизам).

Користена литература

[1] Reed, J. van de Zuijdewijn and E. Baaker(2015), "Pathways of foreign fighters : Policy options and their (un)intended Consequences", The international centre of counter-terrorisam,- The Hague 6 no.1 ,стр.264

[2] Angel Rabosha, Stassy l. Pattion, Jarremy J. Gas and Christofer Bucheck(2010), "Deradicalisatioin of Jihad exstremists" , RAND, Santa Monica , стр. 7

[3] А.П. Шмид (2011), Прирачник за истражување на тероризмот. стр. 5.

[4] Астрид Ботичер и Мирослав Мареш(2012)," Theorien Konzepte Formen :

[5] Analytica и Амбасадата на САД, „Assessment of Macedonia's Efforts in Oldenbourg Verlag", München Countering Violent Extremism, View from Civil Society," јуни 2016.

[6] Астрид Ботичер и Мирослав Мареш(2012)," Theorien Konzepte Formen : Oldenbourg Verlag", München

[7] Alex P. Schmidt(1983), " Political terrorism", Amsterdam

[8] Алисон Парџер(2008), "Радикален ислам во Европа",Марстон

[9] Ajzen, I. (1991)," The theory of planned behaviour: Organizational Behavior and Human Decision Processes ", Psychology Press

[10] Арнаудовски, Љ.(1993),Предавања на посдипломските студии на Факултетот за

безбедност,Скопје.

[11] Andrews, D., Zinger, I., Hoge, R., Bonta, J., Gendreau, P., Cullen, F. (1990),“ Does Correctional Treatment Work? A Clinically Relevant and Psychologically Informed Meta-Analysis.” Criminology.

[12] Andrews & Bonta (1994),“ Muslims in Prison: Challenge and Change in Britain and France”, Journal of Offender Rehabilitation, Hamshire

[13] Bfv, BKA and HKE(2014), “ Analyse der Deutschen Sicherheitsbehorden”, Germany

[14] Bjørgo, T. and Horgan, J. (Eds.) (2009),“Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement.”, Routledge, London.

[15] Børgo & Horgan (2009),“Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement.”, Routledge, London.

[16] Бабовиќ. Б.,(1997), “Полиција у светском поретку”,Неа, Београд,Vol.99,No1стр 68.

[17] Bjørgo, T. and Horgan, J. (Eds.) (2009),” Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengageme”, Routledge, London

[18] Berg, M. & Huebner, B.M. (2011),“Reentry and the Ties that Bind: An Examina tion of Social Ties, Employment, and Recidivism”. Justice Quarterly

[19] Cullen & Gendrau (2000), “Assessing correctional rehabilitation: Policy, practice, and prospects”, National Institute of Justice criminal justice, Washington, DC

[20] Стратегијата за спречување на насилниот екстремизам (СНЕ) и радикализација која води кон тероризам 2015-2020(2015),Косово

[21] Собрание на Република Македонија(2014),” Извештај од собраниската комисија за политички систем и односи меѓу заедниците”, 2 септември, 2014

[22] D. Byman and J. Shapiro(2015), “Be Afraid, Be a little Afraid: The treat of terrorism from Western Foreign Fighters in Syria and Iraq “ ,Brokings Institutition Paper, стр.1

[23] Донатела Дела Порта и Гери ЛаФри(2012), гостински уредници: "Процеси на радикализација и дерадикализација", IJCV, Vol 6, No. 1, 2012

[24] Димовски З.(2007),” Тероризам”, Графотранс, Скопје

[25] Димовски З., Илијески И.(2011), “Меѓународен тероризам “,Просветно

дело,Скопје

[26] Димовски З.,(2017), "Радикализација и дерадикализација", Факултет за безбедност,20 септември 2017,Скопје

[27] Димитријевиќ, В.(1977), "Наместо на десницата, вината се префрла на левицата ", Студент бр. 19

[28] Фактографскиот извештај за реализација на мерките од Панот 3-6-9 во периодот од 04.07.2017 до 17.04.2018 година (стр.19) (Пристапено на 22.05.2018)

[29] Horgan, J. (2008)," Deradicalization or disengagement?", A Process in Need of Clarity and a Counterterrorism Initiative in Need of Evaluation. Perspectives on Terrorism.

[30] Hagan, J. (1993)," The Social Embeddedness of Crime and Unemployment. Crim inology", American Sociological Review

[31] Hirschfield, P.J. & Piquero, A.R. (2010)," Normalization and Legitimation: Mo delling Stigmatizing Attitudes Toward Ex-Offenders", Criminology

[32] Ibid(2006), 'Jihadism in Europe after the Invasion of Iraq: Tracing Motivational Influences from the Iraq War on Jihadism in Western Europe', Studies in Conflict and Terrorism, Vol. 29, No. 4

[33] Johnson, B. R. (1987)," Religiosity and institutional deviance: The impact of reli gious variables upon inmate adjustment", Criminal Justice Review.

[34] Joshua Sinai(2012), "Radicalisation into Extremism and Terrorism: A Conceptual Model", The Intelligencer, Summer/Fall ,Vol 67, No3, стр. 18-22.

[35] J. Horney (Ed.)(2000)," National Institute of Justice criminal justice 2000: Changes in decision making and discreti on in the criminal justice system", Department of Justice, Washington, DC

[36] J. Bartlett,& C. Miller(2012), "The edge of violence: Towards telling the difference between violent and non-violent radicalisation", Terrorism and Political Violence, Vol. 24, No. 1 стр.21.

[37] Котовчески М.(2003), " Современ тероризам ", Македонска цивилизација, Скопје

[38] Knaap, L.M. van der, Leeuw, F. L., Bogaerts, S., & Nijssen, L.T.J. (2008)," C ombining

Campbell standards and the Realist Evalution Approach:

[39] The best of two worlds?", American Journal of Evaluation, Utrecht: ECOFYS Netherlands.

[40] Khan (2007),"From Theory Based Policy Evaluation to SMART Policy Design,Summary report of the AID-E E project, Utrecht, ECOFYS Netherlands.

[41] Лоренцо Видино(2010), "Ублажување на радикализацијата во Америка", Специјален извештај USIP број 262.

[42] М. Кроне и М. Хароу(2011), „Тероризам на домот на запад", Тероризам и политичко насилство, Vol. 23,No.4, стр. 36.

[43] МВР, Информација добиена со примена на законот за пристап до информации од јавен карактер испратена на 22.03.2016, барање бр. 7410/2.

[44] Мала енциклопедија(1970), ИП Просвета, Белград

[45] National Coordinator for security and Counteterrorism(2013)," NCTV Maintains :Threat Level of Substantial", Netherlands Ministry of Security and Justice Press Release

[46] Нон Хорган(2011), конференцијата на Националниот конзорциум за проучување на тероризмот и одговорите на тероризмот (СТАРТ) на Универзитетот во Мериленд

[47] Национална стратегија на Република Македонија за борба против тероризам,

[48] Национална стратегија на Република Македонија за спречување на насилен екстремизам,

[49] Национална стратегија на Република Македнија за борба против тероризмот - Делот за спречување 3.1

[50] Neumann (2010), "Prisons and Terrorism: Radicalisation and deradicalisation in 15 countries", The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence, London

[51] Официјална веб страна на Владата – Седници на Влада (04.08.2017)

[52] Официјална веб страна на Владата – Борче Петревски(2018), Национален координатор за спречување на насилен екстремизам и борба против тероризам

[53] Pawson & Tilley (1997),"Evidencebased policy: A realist perspective", SAGE P ublications, London

[54] Pawson R, Greenhalgh T, Harvey G, Walshe K. (2005)," Realist review - a ne w method of systematic review designed for complex policy interventions, Journal of Health Services Research P olicy

[55] Paust, J.J.(1974), "Preliminary Thoughts- on terrorism- American Journal of International Law", No.3, стр. 502

[56] Пашански, М.(1987), "Современи камикази ", НИРО "Книжевне новине ", Белград

[57] Pawson, R. & Tilley, N. (1997), " Realistic Evaluation London", SAGE Publication, London

[58] Pawson & Tilley (1997)," Normalization and Legitimation: Modelling Stigmatizi ng Attitudes Toward Ex-Offenders", Criminology, Vol 48, No.2 Стр. 27

[59] Pawson (2006),´From Prison to Work: The employment dimensions of prisoner re-entry", Urban Institute, Washington, DC.

[60] Pawson & Tilley (1997)," Realist review - a new method of systematic review designed for complex policy interventions", Journal of Health Services Research Policy

[61] Политички центар на САД(2011), " Група за подготвеност за национална безбедност: Спречување на насилна радикализација во Америка", Центар за двопартиска политика, Вашингтон

[62] Peter R. Neumann(2010), "The Concept of Radicalisation as a Source of Confusion", Terrorism and Political Violence, Vol. 22, No. 4, стр. 194

[63] Политичка енциклопедија(1975), Современа администрација, Белград

[64] R. Briggs Obe and T. Silverman(2014), "Western Foreign Fighters :Inovations of Responding to the Treat" , Institute for Strategue Dialogue ,стр.12.

[65] Radicalisation Awareness Network(2014), "Ran cities Conference Foreign Fighters", RAN conference Paper, стр.5.

[66] R. Briggs Obe and T. Silverman(2014), Western Foreign Fighters, SAGE Publications, London.

[67] R. Coolsaet (Ed.)(2011), "Jihadi Terrorism and the Radicalisation Challenge", European and American Experiences, No2, Farnham

[68] Robertson, Von H. (1968)," A Descriptive Analysis of Vocational Rehabilitation and Training Programs and Techniques at the Utah State Prison,Utah State Board of Education, Salt Lake City

[69] Rabasa, A., Pettyjohn, S.L., Ghez, J.J. & Boucek, C.(2010)," Deradicalizing Is lamist Extremists", CA RAND Corporation, Santa Monica

[70] Sanderson (2002), "From Prison to Work: The employment dimensions of prisoner reentry: A report of the reentry roundtable", Urban Institute, Washington DC

[71] Solomon, A., Johnson, K., Travis, J. & McBride, E. (2004),"From Prison to Wo rk: The employment dimensionns of prisoner reentry",A report of the reentry roun dtable, Urban Institute ,Washington, DC

[72] Sundt, J.L., Dammer, H.R. & Cullen, F.T. (2002),"The Role of the Prison Chap lain in Rehabilitation", Journal of Offender Rehabilitation, Psychological Bulletin

[73] Т. Пик и А. Спекхард (Едс.)(2009)," Домороден тероризам: Разбирање и решавање на основните причини за радикализација меѓу групите со имигрантско наследство во Европа",IOS Press, Амстердам

[74] T.R., Rose, D.R. & Ryder, J.A. (2001)," Incarceration and Community: The Pro blem of Removing and Returning Offenders", Crime and Delinquency

[75] UN security Counsil Resolution S/RES/2178 of 24 September 2014.

[76] Visher, C., La Vigne, N. & Travis, J. (2004)," Returning home: Understanding t he challenges of prisoner reentry, Urban Institute, Washington, D.C.

[77] Џошуа Синај(2012), "Радикализација во екстремизам и тероризам", Интелигенцисер: весник на американски разузнавачки студии, Vol. 19, No 2 , стр 21

[78] Вашингтон ДЦ(2011)," Дефиниции - Клучни поими и концепти", Центар за политика на бипартизан, Вашингтон

[79] William McCants(2012)," Countering Violent Extremism", Part 1: Definition ,Jihadica, 24 February

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MACEDONIA IN A GEO-POLITICAL CLINCH

Dr. Ljupco Ristovski

INTEGRA – INSTITUTE FOR VIRTUES & VALU-BASED POLITICS

JABLANICA STR.101 A - SKOPJE, REPUBLIC OF MACEDONIA

EMAIL:TEDIRIS@GMAIL.COM

RISTOVSKI@INTEGRA.MK

Abstract

Macedonian question is emerging on the world scene. Macedonia's membership into NATO and the Macedonian aspirations for the EU membership are becoming the stumbling block in the eyes of many states which have open political aspirations to concur and eliminate the spirit of the Macedonian people.

Historical lessons from the period of the Balkan wars, the 1st World War and the 2nd World War, have never been learned. Macedonian struggle for independent state lasts for centuries. Severely suppressed by the Roman Empire, than by the Byzantine Empire, than by the Ottoman Empire, have transformed the Macedonians into a people with anger, strong zeal, and strict commitment, traumatized for their future, to live in its own fatherland and fully recognized independent state. The crown of the chauvinism toward the existence of Macedonians are the Greek extremism and their historical complex over the Macedonian Biblical and glorious name and history. *"From the Greek nationalist perspective, then, the use of the name 'Macedonian' by the 'Slavs of Skopje' constitutes a 'felony', an 'act of plagiarism' against the Greek people. By calling themselves 'Macedonians' the Slavs are 'stealing' a Greek name; they are 'embezzling' Greek cultural heritage; they are 'falsifying' Greek history. As Evangelos Kofos, a historian employed by the Greek Foreign Ministry, told a foreign reporter 'It is as if a robber came into my house and stole my most precious jewels - my history, my culture, my identity' (Boston Globe,*

5 Jan. 1993, p. 9)"[3]

This psychological condition of constant frustration of the Macedonian people over the suppression of their ethnic identity feelings is a fertile ground for re-bearing the Macedonian radical nationalism on the political scene.

Our estimation is that further suppression of the Macedonian ethnic feelings and fulfillments in its own fatherland i.e. the Macedonian state, will start bearing radical Macedonian nationalistic movements which might become disastrous development in the region.

The only way to prosperous Balkan and the region of SE Europe is to be resolved in all fullness, the so called Macedonian issue. Unless we achieve status of a fully satisfied Macedonian ethnic realization as a statehood people and a nation that is added value for the European and the World civilizations, unless being expressed the Macedonian creative capacity in fullness and in its own Macedonian Fatherland, there will be no any progress toward the prosperity of the Balkan region.

The goal of the paper is to emphasize the seriousness of the political momentum and to stress the importance of urgent pro-active engagement of the western world powers, in order to stop violating the Macedonian ethnic identity pillars by the neighboring countries and to secure the already achieved right to live and act in an own fatherland, named Macedonia.

Keywords: *Macedonia, Balkans, Geo-politics, Geo-strategies, ethnic identity, human rights, freedom, democracy*

1. Introduction

Geo-political interests in the South-East Europe and particularly in the Balkans, with special focus on Macedonia, are clashing almost continually, for centuries. The Macedonian issue has been consecutivelly aroused in an extreme form almost decades by decades.

[3] Loring M. Danforth. Claims to Macedonian Identity: The Macedonian Question and the Breakup of Yugoslavia. Anthropology Today, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland Stable Vol. 9, No. 4. Aug., 1993, pp. 3-10
URL: https://www.jstor.org/stable/2783448

During the Roman Empire's period, the last wars were the Macedonian wars, three in a raw, fought on the teritory of the Macedonian Peninsula. Afterward, the Romans had officially forbidden the use of the name Macedonia in all its forms. They have divided the theritory into four parts, not connected and related one to each others[4].

After the Western Roman Empire fall, the Easter part was re-established as Byzantine Empire. State administration had been changed but the concerns over the Macedonian issue and the right of the Macedonian people became, again, the subject of animosity and enmity, even though the Macedonian dynasties had been ruled with Byzantine from 867 to 1056, when the Macedonian Renaissance flourished the empire in all areas of life. *"...the general policy of Justinian II was to weaken rather than strengthen the Slavs in Macedonia."*[5] An Invented name for the Macedonians among other nations, population in the region of Macedonia as well as in Eastern Europe, later re-discovered by the German philosopher Herder.[6]

The etiology of the term 'slavs' comes from the Latin word 'sclavus' meaning slave, which determines the societal status instead of ethnic origin of the people.[7]

Ottoman Empire was next in the raw. They have continued the previous politics of negation and hostility against the population that called themselves Macedonians and the Ottomans had forbidden the name Macedonia and all its contexts. *"...the Islamic laws predominated was necessary to keep the Macedonians a subjugated, oppressed and impoverished people."*[8]

Those models of hostility and animosity over the name Macedonia and Macedonians were one of the main reasons for the instability of the Balkans at the end of the 19th century and

[4] Burton, P. Aftermath. In Rome and the third Macedonian War. Cambridge University Press (2017). pp. 124-172. doi: 10.1017/9781316221631.008

[5] Peter Charanis. The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire. Comparative Studies in Society and History, Vol. 3, No. 2 Cambridge University Press Stable, (Jan., 1961), pp. 140-154. URL: https://www.jstor.org/stable/177624

[6] John P. Sydoruk. Herder and the Slavs. AATSEEL Journal, American Association of Teachers of Slavic and East European Languages Stable. Vol. 13, No. 3 pp. 71-75. September 15, 1955. URL: http://www.jstor.com/stable/43678251

[7] The spelling is based on Old French esclave from Medieval Latin sclavus, "Slav, slave" first recorded around 800. https://ahdictionary.com/word/search.html?q=slave#:~:text=The%20spelling%20is%20based%20on,%2C%22%20first%20recorded%20around%20800.

[8] http://www.pollitecon.com/Assets/Ebooks/Anarchy-in-Macedonia-Life-under-the-Ottomans-1878-1912.pdf

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

the beginning of the 20th century, during the 1st Balkan and in-between the 1st World War and the 2nd World War. Between the world wars, the Serbian oppression toward Macedonians, those days in Vardar Macedonia was severe, as it was before, and as it was during the Second World War, when Bulgaria occupied the territory of Macedonia. Terror, violence, hostile acts, assassinations, bloody resistance were everyday events, during those tragic periods of the Macedonian history. Serbia claimed that the population in Vardar Macedonia was Serbian, Bulgarians claimed that they are Bulgarians, everyone was claiming ownership over the ethnic identity of Macedonian people that are living in the region of Macedonia.

"The negation of Macedonian identity in Greek nationalist ideology focuses on three main points: the existence of a Macedonian nation, a Macedonian language and a Macedonian minority in Greece. From the Greek nationalist perspective, there cannot be a Macedonian nation since there has never been an independent Macedonian state. The Macedonian nation is an 'artificial creation', an 'invention', of Tito, who 'baptized' a 'mosaic of nationalities' with the Greek name 'Macedonians'"[9]

During the Macedonian independent state formation after the dissolution from the Yugoslavia, in 1991, old dreams have been woken up, extremisms started rising and the hostilities and enmities continues to play a significant role in the political realm.

The only peaceful period that has been lasting for decades was the period when the Macedonian people got its own state – one of the six Republics within the Yugoslavia Federation, called the Socialist Republic of Macedonia under the FNRY Constitution from 1946. During the mentioned period, the Macedonian language was fully recognized as one of the three official languages within Yugoslavia and Macedonian people, their ethnic identity was flourishing in each and every area of life, the culture, literature, music, film, drama, arts, sport, education in Macedonian language, science etc.

---

[9] Loring M. Danforth. Claims to Macedonian Identity: The Macedonian Question and the Breakup of Yugoslavia. Anthropology Today, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland Stable
Vol. 9, No. 4. pp. 3-10. Aug., 1993
URL: https://www.jstor.org/stable/2783448

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

At the very beginning of the Macedonian independent state formation, after the dissolution from Yugoslavia, in 1991, old dreams have been woken up, extremisms started rising and the hostilities and enmities continued to play a significant role.

The extremist policies in Athens and Sofia started opposing the free Macedonian independent path and particularly, the Macedonian entry into UN system, into NATO and the Macedonian ambition to accompany the prosperous nations within the EU and to become an EU member.

"... the Greek government has been intensifying a campaign with the slogan: "Macedonia is Greek!" in order to prevent the Macedonian Republic from using the name."[10]

During this turmoil period, Macedonian state became a member of UN, with fully recognized rights as a member state even though with a provisional name Former Yugoslav Republic of Macedonia and the acronym FYROM. As a sovereign state internationally recognized, Macedonia continued with spreading the Macedonian voice on the international political arena.

These positive developments with the progress of Macedonian state on the world stage, provoked new and more intensive extremisms by the neighboring countries, and internal Albanian extremisms. The unrest of the neighbors in regard to the existence of the independent Macedonian state and Macedonian nation that is politically sovereign over a territory that is called Macedonia, left an impression that many western world leaders are making wrong conclusions about Macedonia as an independent state, and about the Macedonian people as free and sovereign statehood nation. Their prejudices, that such a statehood status will jeopardize the peace in the Balkans and in the South - East region were deeply wrong.

Those worldviews were on the line of the Greek eternal complex over Macedonia and Macedonians, arguing: "…It is generally agreed that, as far as Greek Macedonia is concerned,

[10] Jonathan Schwartz. MACEDONIA: A COUNTRY IN QUOTATION MARKS. University of Copenhagen, pp. 5 file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/594-Article%20Text-2582-1-10-20100514.pdf

the "Macedonian Question" has been (will be m.r.) solved by the disappearance of the cause.[11]" i.e. disappearing of the Macedonian ethnic feeling and identity awareness, and disappearing of the glorious Macedonian name or at least to stop relating it with Macedonians as a separate sovereign statehood people and political nation.

Starting from those premises, the geo-strategic interests in the Balkans have continued reshuffling in a wrong direction. Extremisms were arousing in all its historical endeavors.

On one side there are newly awaken Russian imperialistic aspirations to spread its authority, influence and power over the orthodox word, thus replacing the Byzantine concept of the Eastern Empire. (Imperial Soviet Russia and the Chaldean-Byzantine Model of Empire, 73 2.3)[12]

Second, the newly re-established Turkish strategy so called "strategic depth doctrine" toward the reborn of the Ottoman dreams for authority, influence and power over the states in the Balkan region that are marked with Islamic inhabitants.[13]

Chinese new "silk road" doctrine has emerged aiming to enter the South Europe wing through Greece, Macedonia, Serbia, and Hungary on the European ground, through businesses, investments, finances and invasive infrastructure works in the region.[14]

On the other side, the political reality in the region is burdened with divisions, historical atavisms, and strong chauvinism, instability, economic crises, unemployment, surplus of unregistered weaponry, ethnic animosity, territorial aspirations and irredentism, unhealed wounds from the NATO bombing over Serbia and Kosovo – Serbia unsettled questions over North Kosovo, in Bosnia and Herzegovina, the Republika Srpska's secession aspirations to be united with the Serbian state, Albanian extremism in Macedonia and their Great Albania dream to unite all Albanians in one territory. And last but not least, there are Macedonian aspirations for a Great Macedonia and uniting the historical territory where Macedonians has lived and still live

[11] Joseph S. Roucek. The Eternal Problem of Macedonia. International Journal, Sage Publications, Ltd. Autumn, 1947, Vol. 2, No. 4. pp. 297-307
URL: https://www.jstor.org/stable/40194160
[12] https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp90-00845r000100310004-9
[13] Alexander Murinson. The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy. Middle Eastern Studies: Taylor & Francis, Ltd. Vol. 42, No. 6. Nov., 2006, pp. 945-964
[14] https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative

i.e. where Macedonian language is being spoken nowadays in the Pirinska Macedonia in the western part of Bulgaria, and Aegean Macedonia in the northern part of Greece, Gora area in the Northern Kosovo and Prespa region in the Southeast Albania where lives significant number of ethnic Macedonians.[15]

Having in mind the current condition “between Scylla and Charybdis”[16], the only way to prosperous Balkan and the region of SE Europe is to be resolved in all fullness, the so called Macedonian issue. Unless we achieve status of a fully satisfied Macedonian ethnic realization as a statehood people and a nation that is added value for the European and the World civilizations, unless being expressed the Macedonian creative capacity in fullness and in its own Macedonian Fatherland, there will be no any progress toward the prosperity of the Balkan region.

If the global powers choose to furthermore suppress the Macedonian strategic interests in their own fatherland, in their own state, where will be fully recognized, respected and guaranteed the human rights also to the Albanian ethnic community and other ethnic minorities, there will be no any perspective toward European integration and peace in the region.

There is a theory in the political sciences that two full democracies never go into war among each other’s.[17]

Having in mind that all these states in the Balkan region are lower on the scale of democracy, measured by the ECONOMIST Intelligence Unit, and are mostly flawed democracies and hybrid regimes, and no one is a full democracy on the scale, we are at the front doors of destabilizing the Balkans.

The Conflict Resolution theory says that BATNA[18] strategy is needed at this point. World powers including the USA, Great Britain and the EU leadership together with the Balkan States must approach toward discussion, talks and negotiations for the best alternative for a sustainable and long-lasting solution and agreement. Macedonia must be on the table, must be fully recognized by all neighboring countries in all its reality as a separate ethnic nation – Macedonian

[15] http://www.pollitecon.com/Assets/Ebooks/Evidence-of-the-Existence-of-Macedonians-Throughout-the-Ages.pdf
[16] https://www.britannica.com/topic/Scylla-and-Charybdis
[17] Hegre, Håvard. Democracy and armed conflict. Journal of Peace Research. 51 (2): 159–172. (2014). doi:10.1177/0022343313512852. ISSN 0022-3433. S2CID 146428562
[18] BATNA – Best Alternative Toward Negotiated Agreement

people, including the entire set of ethnic identity pillars, the Macedonian language as a separate one, Macedonian own history, Macedonian own culture in the Macedonian fatherland and free, autonomous and an independent Macedonian state. This is the reality in the region. Macedonians exist in their own fatherland, in the surrounding countries as a Macedonian national community and ethnic minority.

The democratic achievement is to allow the Macedonians, independently where they live, the human rights in a full capacity, to speak their own language, to practice their own culture, to have education in their own Macedonian language, to have media on their language as well, and to have freely expressing their own Macedonian ethnic identity, culture, history etc.

Macedonian question is again at the table. Macedonia's aspirations toward NATO and EU membership are becoming again, the stumbling block in the eyes of many states which have open political aspirations to concur the spirit of the Macedonian people. Historical lessons from the period of the Balkan wars, the 1st World war, the 2nd World war, have never been learned. Macedonian struggle for independent state lasts with centuries. So long suppressed by the Roman Empire, than by the Byzantine Empire, than by the Ottoman Empire, have transformed the Macedonians into a people with anger, strong zeal, and strict commitment, traumatized for their future to live in its own fatherland and fully recognized independent state.

The crown of the chauvinism toward the existence of Macedonians is the Greek political extremism and their historical complex over the Macedonian Biblical and glorious name and history. *"From the Greek nationalist perspective, then, the use of the name 'Macedonian' by the 'Slavs of Skopje' constitutes a 'felony', an 'act of plagiarism' against the Greek people. By calling themselves 'Macedonians' the Slavs are 'stealing' a Greek name; they are 'embezzling' Greek cultural heritage; they are 'falsifying' Greek history. As Evangelos Kofos, a historian employed by the Greek Foreign Ministry, told a foreign reporter 'It is as if a robber came into my house and stole my most precious jewels - my history, my culture, my identity' (Boston Globe, 5 Jan. 1993, p. 9)"*[19]

[19] Loring M. Danforth. Claims to Macedonian Identity: The Macedonian Question and the Breakup of Yugoslavia. Anthropology Today, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland Stable Vol. 9, No. 4. Aug., 1993,

This psychological condition of the Macedonian people is a fertile ground for re-bearing the Macedonian radical nationalism on the political scene.

Our estimation is that further suppression of the Macedonian ethnic feelings and fulfillments in its own fatherland i.e. the Macedonian state, will start bearing radical Macedonian nationalistic movements which might become disastrous development in the region.

The consequences from the aroused Macedonian radical nationalism between the two world wars are well known to Europe and to the World. The Serbian king Alexander was a subject of assassination from the IMRO executors, the Bulgarian Prime Minister Stamboliski was assassinated as well, and many had been killed and suffered a lot during that period of violence, instability and strengthened extremisms on an ethnic ground. That bad experience is a memory of the Macedonian nation that builds a strong and sound Macedonian radical nationalism.

Even though the prominent political scientist Andrew Heywood[20], gave us four basic definitions of nationalism, nevertheless all four lead toward the understanding of the nationalism as a positive political category, that has enough capacity to be defined as love toward your own people, with whom you are sharing ethnic origin and the same ethnic feelings, the same cultural heritage, the same spiritual ties and connections.

2. Methods and materials

Through a qualitative research, collecting and analyzing non-numerical data, including texts and other, gathering in-depth insights into the problem of the Macedonian issue and generate new ideas for research, and through a process of observation as an important type of qualitative research method, using as well some political theories, we are explaining and analyzing the long-lasting problems and possible solutions for a sustainable progress and

pp. 3-10
URL: https://www.jstor.org/stable/2783448

[20] Heywood, Andrew. Political Ideologies : an Introduction. Chapter 6, 5th ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.

prosperity in the region of the SE Europe and the Balkans, and particularly including Macedonia and the Macedonian people.

In a Conflict resolution theory there are many cases where states and nations are clashed in a geo-political pressure and squeezed among opposing geo-strategic interests.

The case of Taiwan and its sensitive political position suppressed by China on one side and the USA strategic interests for the region and the future of Taiwan as an independent state, which is in accordance with the unison decision of the Taiwan people. Then, Ukraine and the existing war provoked and executed by the Russian autocratic regime, on one side and the USA and EU, as well the entire western democratic world, on the other side, which is in accordance with the Ukrainian quest for freedom and independent state outside of a Russian influence and oppressive policies.

Third case similar to the Macedonian one is Israel, an independent democratic state that is under huge pressure from the Arabic and Islamic world, who are supporting Palestinians, on one side and USA geo-strategic interests in the region that comply with the wish of the Israeli people to live democratically, in freedom and in peace with the Arab nations and states, including Palestinians.

The case of the Northern Ireland and the Republic of Ireland is as well, one of the cases that are similar to the Macedonian one. They are under pressure of the UK geo-political interests to keep united the Kingdom and to provide democratic ambient for every citizen and the aspirations of some extremist groups to unite with the Republic of Ireland.

This particular case might be viewed from the perspective of some extremist political forces and groups in Albania and Kosovo, as well in Macedonia, that are dreaming secessionist dreams to unite with Kosovo and Albania in a Great Albania.

Those empirical practices are showing that when a state and a nation is under suppression from any hostile state that is under protection or stipulated by one of the Great powers in the world, there are always conflicts, with a sound potential for citizen unrest or eventually military war conflicts.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

All those cases, are never-ending stories, and are lessons for the Macedonian case. The current stage of the Macedonian 'Gordian knot' for many, request emerge attention by the western world leaders to work on the best possible sustainable strategy that will successfully close, once forever, the critical points of the negation of the ethnicities, particularly the ethnicity of the Macedonian people to exist in their own fatherland and state.

The previously mentioned conflicts and potentially conflict zones are similar to the Macedonian one in many elements. Lessons learned from those conflict examples shows that the tensions, animosities, enmities, extremisms and prejudices always lead to terrorist acts, citizen unrest, military clashes, and authoritarianism of the state, often even wars with larger impact, such as the actual one between Russia and Ukraine. China-Taiwan, Iran-Israel are the second in a raw, which have significant potential for a large scale war in their region.

The roots and causes in such state conflicts are almost every time provoked by imperialistic ambitions of autocratic leaders and hybrid regime governments.[21]

3. Results and discussion

The case of Macedonia is emerging again, on the international political scene. All the existing elements for such negative development are at place. Continually undermining the Macedonian ethnic identity, extremely pressing the Macedonian national feelings, and existence and use of the Macedonian language as an independent and autonomous language of the Macedonian people in its own fatherland, then constantly suppressing the political and human rights of the existing Macedonian minority in the northern part of Greece named Aegean or White Sea Macedonia and in Pirinska Macedonia in Bulgaria are serious precedents in the international relations and are out of the international law and of the main international acts and documents.

Such extremist activities of the official state authorities in the neighboring countries

---

[21] Russett, Bruce. Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World. Princeton University Press. 1993. ISBN 978-0-691-03346-4.

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

toward Macedonia, negating the state as an independent and autonomous, including the entire set of identity components, on one side and aroused extremisms of the Albanian political factor in Kosovo, Albania and domestically are a fruitful ground for long-lasting conflicts with potential to increase to a large scale military conflicts. These might jeopardize the EU perspective of the entire region and overall progress and prosperity in South–East Europe.

Additional argument in that direction is the current stage of the democracy development. Having in mind the political theory that two nations which are on the scale of full democracy according to the Economist Intelligence Unit scale of democracies, are never go into war among each other's.

The lower stage of democracy development in those countries has a strong potential of perpetual conflicts. Adding the high range of inter-nation's and inter-state's animosity, ethnic extremisms and high level of chauvinism, enmity, as well as consistent attitude of negating the existence of the Macedonian people, with own Macedonian language, history and culture in its own fatherland and state called Macedonia is a fertile soil for large scale conflicts, even military clashes, as it was the case in 2001, between the Albanian terrorists and the Macedonian state military and police forces.

4. Conclusion

As a conclusion, the thesis of our paper that any further suppression of the Macedonian ethnic identity pillars, in general and particularly in its own Macedonian fatherland and state named Macedonia, accompanied with any further support in that direction by the main world powers i.e. USA and Great Britain, France and Germany, EU as well, will arouse a radical Macedonian nationalism, will strengthen the stubbornness, revolt and hatred toward the mentioned world powers and will deteriorate the EU integration process, and diminish the EU aspirations, but as well will bring back on the scene terror, assassinations, revolutionary methods, unrest and even military conflict.

Such a predicted developments are not in favor to the geo-strategic and geo-political interests of the USA and the rest of the western countries, and will become a serious burden to

further progress of the peoples and societies in the region of the South East Europe, and particularly the Balkans. These will slowdown, maybe even stop the progress toward EU membership of the candidate states from the region, the South flank of NATO will become unstable and under constant pressure from the internal public and possible external propaganda, and all these would possibly ruin the perspective of any stabilization in a near future. Opposite to these, the Russian influence will be constantly increasing, imperialistic aspirations will rise on the scene and that would possibly jeopardize the western geo-political interests and geo-strategic positioning in the South East Europe.

Vice versa, positive support to the Macedonian ethnic identity pillars by the main world powers lead by the USA will contribute to the overall relaxation of the inter-ethnic relations in Macedonia, will strengthen the cohesion of the Macedonian society, and will balance the EU aspirations, progress and prosperity of the region. Potential Russian influence will be returned back and the south flank of NATO will became stable again. On the other side, the positive domino effect will anesthetize the nowadays rising extremisms from Bulgaria, Greece, Serbia, Kosovo, Albania and Albanian ethnic community in Macedonia.

Such an approach will resolve, on a long-lasting basics, the so called Macedonian issue and will provide sustainability of the EU enlargement process and overall progress and prosperity of each and every nation in the Balkan region, including the Macedonian nation as well.

References

[1] Loring M. Danforth. Claims to Macedonian Identity: The Macedonian Question and the Breakup of Yugoslavia. Anthropology Today, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland Stable Vol. 9, No. 4. Aug., 1993, pp. 3-10 URL: https://www.jstor.org/stable/2783448

[2] Burton, P. Aftermath. In Rome and the third Macedonian War. Cambridge University Press (2017). pp. 124-172.
doi: 10.1017/9781316221631.008

[3] Peter Charanis. The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire. Comparative Studies in Society and History, Vol. 3, No. 2 Cambridge University Press Stable, (Jan., 1961), pp. 140-154.
URL: https://www.jstor.org/stable/177624
[4] John P. Sydoruk. Herder and the Slavs. AATSEEL Journal, American Association of Teachers of Slavic and East European Languages Stable. Vol. 13, No. 3 pp. 71-75. September 15, 1955.
URL: http://www.jstor.com/stable/43678251
[5] The spelling is based on Old French esclave from Medieval Latin sclavus, "Slav, slave" first recorded around 800.
https://ahdictionary.com/word/search.html?q=slave#:~:text=The%20spelling%20is%20based%20on,%2C%22%20first%20recorded%20around%20800.
[6] http://www.pollitecon.com/Assets/Ebooks/Anarchy-in-Macedonia-Life-under-the-Ottomans-1878-1912.pdf
[7] Jonathan Schwartz. MACEDONIA: A COUNTRY IN QUOTATION MARKS. University of Copenhagen, pp. 5
file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/594-Article%20Text-2582-1-10-20100514.pdf
[8] Joseph S. Roucek. The Eternal Problem of Macedonia. International Journal, Sage Publications, Ltd. Autumn, 1947, Vol. 2, No. 4. pp. 297-307
URL: https://www.jstor.org/stable/40194160
[9] Https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp90-00845r000100310004-9
[10] Alexander Murinson. The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy. Middle Eastern Studies: Taylor & Francis, Ltd. Vol. 42, No. 6. Nov., 2006, pp. 945-964
[11] https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative
[12] http://www.pollitecon.com/Assets/Ebooks/Evidence-of-the-Existence-of-Macedonians-Throughout-the-Ages.pdf
[13] https://www.britannica.com/topic/Scylla-and-Charybdis

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

THE PROCESS OF RECONCILIATION AS THE ULTIMATE GOAL OF SUCCESSFULLY IMPLEMENTED TRANSITIONAL JUSTICE

Marjan Madjovski, PhD

Email:marjanmadjovski@gmail.com

Abstract

The pursuit of reconciliation as the third pillar of the international concept of transitional justice is in many ways the ultimate goal of transitional justice projects.

Reconciliation is seen more as a process than as a goal, and within the process of implementing reconciliation, how and to what extent the other mechanisms of transitional justice can lead to its implementation are viewed differently.

More recent research links reconciliation to the long-term aspiration of a political community based on consent and shared norms. The essential components of reconciliation vary depending on the level, type of conflict, and other factors.

There is no single strategy or institutional model to address the problem of past human rights violations. Optimal institutions are not enough to solve a specific problem through transitional justice, but it should be solved at the right time and with local management of the process. A single conciliation strategy alone is rarely sufficient, with one stage of the process being an option at a later stage. Interventions that take too long tend to become politicized.

Keywords: *transitional justice, reconciliation, local governance*

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

ПРОЦЕСОТ НА ПОМИРУВАЊЕ КАКО КРАЈНА ЦЕЛ НА УСПЕШНО СПРОВЕДЕНА ТРАНЗИЦИОНА ПРАВДА

Д-р Марјан Маџовски

Email:marjanmadjovski@gmail.com

Апстракт

Стремежот кон помирување како трет столб на меѓународниот концепт за транзициска правда на многу начини е крајна цел на проектите за транзициска правда.

На помирувањето повеќе се гледа како на процес отколку како на цел, а во рамките на процесот на спроведување на помирувањето различно се гледа на тоа како и колку останатите механизми на транзициона правда можат да доведат до негово спроведување.

Поновите истражувања помирувањето го поврзуваат со долгорочната аспирација за политичка заедница заснована на согласност и заеднички норми. Суштинските компонентите на помирувањето варираат во зависност од нивото, типот на конфликтот и од други фактори.

Не постои единствена стратегија или институционален модел за решавање на проблемот со прекршувањата на човековите права во минатото. За решавање на конкретен проблем по пат на транзицискaта правда не се доволни оптимални институции, туку тој треба да се решава и во вистинско време и со локално раководење на процесот. Ретко е доволна само една стратегијаза помирување, при што една фаза од процесот може да биде опција подоцна. Интервенциите што траат предолго имаат тенденција да се политизираат.

Клучни зборови: *транзициона правда, помирување, локално раководење*

1. Вовед

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

Помирувањето, како условно речено завршна фаза на напорите за продуктивно соочување со минатото, е најсложениот и истовремено најтешко мерлив инструмент на транзиционата правда. Стремежот кон помирување како трет столб на меѓународниот концепт за транзициска правда на многу начини е крајна цел на проектите за транзициска правда.[22] На помирувањето повеќе се гледа како на процес отколку како на цел, а во рамките на процесот на спроведување на помирувањето различно се гледа на тоа како и колку останатите механизми на транзициона правда можат да доведат до негово спроведување.

Според Сири Глопен доста е сложена сликата и дебатата за институционалните стратегии за справување со проблемот на злосторствата во минатото .[23] Така, односот меѓу целите на помирување и демократизација и различните мерки кои се применуваат за нивно постигнување – судења, прочистување, комисии за вистина, ресторативни напори, реформи, амнестија и амнезија – се двосмислени и спорни. Може да се дадат морални и теоретски аргументи за секоја стратегија како пат до помирување, но во многу случаи односот не може, или барем не е убедливо емпириски демонстриран.

Според Глопен, не постои единствена супериорна стратегија или институционален модел за решавање на проблемот со прекршувањата на човековите права во минатото, така што секој случај мора да се решава согласно своите услови, а контекстот на моќта и природата на репресијата се централни фактори при барањето соодветен пристап. Понатаму, времето е доста важно, затоа што за решавање на конкретен проблем по пат на транзициската правда не се доволни оптимални институции, туку тој треба да се решава во вистинско време. При тоа, мерката што е исклучена во една фаза може да биде опција подоцна, а интервенциите што траат предолго имаат тенденција да се политизираат. Истовремено треба да се има во предвид дека локалното раководење со процесот и во таа смисла локакниот легитимитет се од клучно значење и често се во функција на процесот

[22] Minow, Martha (1998) Between Vengeance and Forgiveness: Facing History after Genocide and Mass Violence, Boston, MA: Beacon Press.
[23] Siri Gloppen, Reconciliation and Democratisation: Outlining the Research Field, Report R 2002: 5, Chr. Michelsen Institute Development Studies and Human Rights

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

преку кој се воспоставуваат институциите на транзициската правда. Во таа смисла не е само прашање што се прави и кога, туку како и од кого. Од своја страна, се чини дека силниот и директен меѓународен ангажман во комбинација со физичка дистанца го отежнува процесот на генерирање легитимитет. И најпосле, треба да се има во предвид дека ретко е доволна само една стратегија. Искуството кажува дека во земјите, како што се Чиле и Аргентина во кои се практикувало основање комисии за вистина, во подоцнежна фаза притисокот за спроведување судења повторно се појавил. А, во земји како Босна и Херцеговина кои започнале со судења, се појавиле барања за формиорање комисии за вистина. Барањата за компензација се покренуваат во различни контексти, а барањата за реформи се речиси универзални.

Помирувањето може да се сфати како морален, политички или религиозен концепт.[24] Додека, тоа порано беше „поврзано со императивот на компромис во име на стабилноста", поновите истражувања помирувањето го поврзуваат со „долгорочната аспирација за политичка заедница заснована на согласност и заеднички норми".[25] Дефинициите за помирување се движат на скала од „потесна" до „поширока". Во потесна смисла, помирувањето може да се сфати како „ништо повеќе од едноставен соживот", во смисла дека поранешните непријатели го почитуваат законот наместо меѓусебно да се убиваат.[26] Пошироките концепции за помирување може да вклучуваат елементи како што се простување, милост (наместо правда - иако понекогаш и правда), заедничка сеопфатна визија, меѓусебно заздравување и хармонија. Карен Бронеус во поширока смисла го дефинира помирувањето[27] како „изнаоѓање начин за балансирање на прашањата како што

---

[24] Elin Skaar, Chr. Michelsen Institute, Reconciliation in a Transitional Justice Perspective, Transitional Justice Review, Vol.1, Iss.1, 2012, 54-102

[25] Leebaw, "The Irreconcilable Goals of Transitional Justice," 105.

[26] David A. Crocker, "Reckoning with Past Wrongs: A Normative Framework," in Dilemmas of Reconciliation: Cases and Concepts, eds. Carol A. L. Prager and Trudy Govier (Waterloo, Ont.: Wilfrid Laurier University Press, 2003), 54.

[27] Karen Brounéus, "Reconciliation and Development," a paper read at "Building a Future on Peace and Justice," Nuremburg, 25-27 June, 2007, 3.

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

MIT UNIVERSITY SKOPJE

се вистината и правдата, за да се одржи бавното менување на однесувањата, ставовите и емоциите меѓу поранешните непријатели.”

Според Даниел Бар-Тар и Гема Бенинк помирувањето може да се сфати како цел или процес или и како двете заедно.[28] Додека, за Сузан Двајер станува збор за фундаментален процес чија цел е да се намали оштрицата на тензијата односно да се создаде чувство за сторените повреди, и да се изградат нови верувања и ставови во севкупниот наративен контекст на личниот или националниот живот. Ова разбирање на помирувањето се однесува и на микро и макро ниво. Кога се дефинира како процес, помирувањето може да се смета како од горе-надолу или како одоздола-нагоре.[29]

Помирувањето може да се случи на различни нивоа, притоа на индивидуално ниво, мора да се изврши помирување меѓу жртвата и сторителот.[30] За разлика од извинувањата или изразите на простување, што можат да бидат еднострани процеси, помирувањето бара заемност односно, мора да има процес на директна интеракција меѓу жртвата и сторителот - сторителот бара прошка; жртвата дава прошка. На општествено или национално ниво, помирувањето може да се разбере како „општествен процес кој вклучува меѓусебно признавање на минатото страдање и промената на деструктивните ставови и однесување во конструктивни односи кон одржлив мир“.[31] Сепак, според Сузан Двајр може да има случаи кога помирувањето психолошки е невозможно - или кај поединецот или на групно ниво. Некои автори прават паралелна разлика меѓу помирувањето на микро и макро ниво, во кое „поранешни типично локални, лице-в-лице интеракции - да речеме меѓу двајца пријатели - а второто се однесува на повеќе глобални интеракции меѓу групи на лица, или нации, или институции, кои се често со посредство на претставници“. Групното или

---

[28] Daniel Bar-Tal and Gemma H. Bennink, “The Nature of Reconciliation as an Outcome and as a Process,” in From conflict resolution to reconciliation, ed. Yaacov Bar-Siman-Tov (New York: Oxford University Press, 2004), 11–38.
[29] Susan Dwyer, “Reconciliation for Realists,” in Dilemmas of Reconciliation: Cases and Concepts, eds. Carol A. L. Prager and Trudy Govier (Waterloo, Ont.: Wilfrid Laurier University Press, 2003), 106.
[30] Marc Forget, “Crime as Interpersonal Conflict: Reconciliation Between Victim and Offender,” in Dilemmas of Reconciliation: Cases and Concepts, eds. Carol A. L. Prager and Trudy Govier (Waterloo, Ont.: Wilfrid Laurier University Press, 2003), 111-35.
[31] Brounéus “Reconciliation and Development,” 5. On societal reconciliation (a society reconciling with its past and groups reconciling with each other), see also Hayner, Unspeakable Truths, chapter 10.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

помирувањето на национално ниво може да се нарече и како меѓуетничко помирување или политичко помирување, во зависност од коренот на конфликтот.[32]

Се верува дека голем број елементи играат клучна улога во помирувањето, помагајќи да се поправат растурените односи на етничка и верска основа, меѓу регионалните или политичките групи, меѓу соседите и меѓу политичките партии.[33] Овие суштински компонентите на помирувањето варираат во зависност од нивото, типот на конфликтот и од други фактори. Признанието, прошката, и исцелувањето може да бидат особено важни на индивидуално ниво. Сеќавањето на сторените минати прекршувања се споменува и како предуслов за помирување, и кај поединецот и на групно/национално ниво.[34] Друг централен елемент на помирувањето е взаемното почитување, односно подготвеност да им се суди на луѓето како на поединци, индивидуално, а притоа да не користат групни стереотипи.[35]

3. Различни патишта и пречки на патот до помирување

По завршувањето на авторитарното и репресивно владеење нововоспоставените демократски режими се соочија со предизвикот како да се справат со темните поглавја од нивната понова историја. Проблемите беа особено сложени и акутни во земјите кои излегоа од крвава граѓанска војна или геноцид. Во повеќето земји со историја на репресивно владеење во одредена фаза се појавува потребата за решавање на прекршувањата на човековите права во минатото. Во такви ситуации, фокусот се повеќе се поставува на потребата за помирување. Потребата да се создаде клима во која конфликтните страни ќе можат да ги решат своите разлики преку ненасилни средства, политичка клима каде што поранешните непријатели може да продолжат да не се

---

[32] Види на пример, Claire Moon, Narrating Political Reconciliation: South Africa's Truth and Reconciliation Commission (Plymouth, UK: Lexington Books, 2008). See also Charles Villa-Vicencio, Walk with Us and Listen: Political Reconciliation in Africa. (Washington D.C.: Georgetown University Press, 2009).

[33] Priscilla B. Hayner. *Unspeakable Truths: Confronting State Terror and Atrocity*. New York, NY: Routledge, 2001.

[34] Michael R. Marrus, "Overview," in Dilemmas of Reconciliation: Cases and Concepts, eds. Carol A. L. Prager and Trudy Govier (Waterloo, Ont.: Wilfrid Laurier University Press, 2003)

[35] James L. Gibson, "Does Truth Lead to Reconciliation? Testing the Causal Assumptions of the South African Truth and Reconciliation Process, " American Journal of Political Science 48.2 (2004)

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

согласуваат, но сепак да комуницираат врз основа на заедничка нормативна рамка и меѓусебно признавање. Прашањето за помирувањето ги ангажира и политичарите и научниците.

До почетокот на 1980-тите се чинеше дека во основа има два алтернативни одговори на систематските прекршувања на човековите права. Судења (од страна на домашни судови или трибунал од типот на Нирнберг) или некоја форма на амнестија и јавна амнезија. Додека амнестијата и гонењето остануваат важни одговори, во периодот што следеше се појави пролиферација на нови стратегии за справување со предизвиците што ги носи потребата за правда и помирување. Тие вклучуваат комисии за вистина, ветинзи, лустрации и забрани за вршење јавна функција, пристап до тајни досиеја, репарации и други форми на компензација, симболична реставрација, граѓанско образование и проекти за унапредување на градењето мир, социо-културна интеграција и психосоцијално заздравување, како и како општествени, политички и правни реформи. Стратегиите може да се групираат во различни категории според основната логика: Прво, постојат стратегии кои се фокусираат на потребата за правда. Основната претпоставка е дека трајното помирување бара сторителите одговорни за злосторствата во минатото да бидат повикани на одговорност и казнети за нивните злосторства. Институционалните механизми за исполнување на правдата вклучуваат гонење и казнување во домашни судови или трибунали, во меѓународни трибунали, во заеднички меѓународни и домашни трибунали или во странски судови. Административните процедури за затворање на сторителите и соработниците од работните места и позициите во јавните институции, како и различните облици на јавно изложување и социјално срамење, се послаби механизми кои сепак функционираат според логиката на ретрибутивната правда. Вториот тип на одговори се фокусира на потребата за вистина. Таа се заснова на претпоставката дека знаењето за тоа што всушност се случило во минатото и кои биле одговорни за планирање и извршување на злосторствата и злоупотребите, може да биде пат до помирување. Институционалните механизми за оваа цел се главно различни форми на комисии за вистина и истражни комисии (но и сведочење во судења). Работењето на таквите комисии

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

многу варира. Некои се потпираат на отворени сослушувања, други на тајно сведочење. Во некои случаи се објавуваат имињата на сторителите, во други се пријавуваат само дела и обрасци на злоупотреба. Повеќето комисии се потпираат на доброволна соработка, но некои имаат квази-судски овластувања, како што е овластувањето да дадат амнестија во замена за вистината, да повикуваат сведоци, да пребаруваат простории и да одземаат докази. Третата категорија се концентрира на реставрација и рехабилитација. Овие одговори се засноваат на претпоставката дека за да дојде до помирување мора да се признаат и да се излечат физичките, психолошките и социјалните штети предизвикани од прекршувањата и неправдите од минатото. Помирувањето бара промена на ситуацијата на жртвите. Механизмите за воспоставување на ресторативна правда вклучуваат различни форми на компензација, обезбедување на услуги за физичко и ментално здравје, симболично обновување, јавно извинување и различни напори за унапредување на социјалната интеграција и градењето мир на ниво на заедницата. Потоа следуваат одговорите кои се фокусираат на реформите. Основната премиса е дека помирувањето бара фокусирање на иднината, наместо на она што се случило во минатото. Најдобар пат е да се концентрираат напорите за обезбедување на институционална рамка која може да спречи кршење на човековите права во иднина и да ја промовира социјалната правда преку создавање разумни услови за социјална соработка. Уставните реформи, економските реформи, реформите во правосудниот систем и во секторите како што се образованието, здравството и домувањето, овде се сметаат за поважни за помирувањето отколку каков било обид да се одговори на неправдата од минатото. Јавната амнезија и амнестија (или неказнивост поради неактивност) за злосторствата извршени од поранешниот режим може да бидат дел од реформската стратегија. Да не се прави ништо – или активно да се води стратегија на заборав преку законодавството за амнестија и јавна амнезија – треба да се гледа како посебен вид одговор на проблемот со минатите злосторства. Образложението е дека ако раните од минатото се оставaт сами на себе, тие ќе зараснат со текот на времето. Иако е корисно аналитички да се направи разлика меѓу овие грижи за правдата, вистината, обновувањето, реформите и заборавот - треба да се

MIT UNIVERSITY SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

има на ум дека во актуелната политика стратегиите и институционалните механизми често се обидуваат да ги вклучат сите или неколку од нив.[36]

Луис Кризберг идентификува четири димензии на помирувањето како суштински за трансформација на конфликти и градење мир во повоените општества: споделена вистина, правда, почитување и безбедност.[37] Според него, вистината е важна бидејќи општествата поделени по масовниот злодела имаат тенденција да го негираат она што членовите на другата страна го доживеале - имаат различни погледи на реалноста. На повисоко ниво, тие би можеле да развијат споделена вистина, поддржана од официјални истраги, судски постапки и книжевни и масовни медиумски извештаи со цел да се признаат злоупотребите. Потребна е правда бидејќи оние кои претрпеле угнетување или злосторства бараат обесштетување, кое може да биде во форма на враќање или компензација, но и казнување на оние кои извршиле неправди; правдата може дополнително да се изрази во политиката која нуди заштита од можна идна штета и дискриминација. Изразувањето почит од страна на членовите на секоја заедница кон другата подразбира признавање на нивните човекови права. Безбедноста, во смисла на лична или колективна безбедност и благосостојба, е конститутивен дел од помирувањето. Безбедноста постои бидејќи противниците чувствуваат минимум доверба и „имаат причина да веруваат дека можат да очекуваат да живеат заедно без едната страна да и се заканува на другата". Сите овие различни димензии на помирувањето, според Кризберг, не можат целосно да се реализираат истовремено, но и често се контрадикторни во одредено време: додека лидерите, малите групи или дури и општата практика демонстрираат чекори на помирување, многу други луѓе од едната или од двете страни може да не се помируваат, а некои од втората страна може пасивно да се спротивстават на новите односи или дури и да се обидат да ги срушат. Други може да го отфрлат ова и да се

[36] Siri Gloppen, Reconciliation and Democratisation: Outlining the Research Field, Report R 2002: 5, Chr. Michelsen Institute Development Studies and Human Rights

[37] Kriesberg, Louis 2007. External Contributions to Post-Mass-Crime Rehabilitation, in: Beatrice Pouligny, Simon Chesterman and Albrecht Schnabel (eds.). After Mass Crime. Rebuilding States and Communities. New York: United Nations University, 243-271. Kriesberg

обидат да ја продолжат борбата или да го поткопаат спроведувањето на мировните договори.

Теоријата за трансформација на конфликти истакнува дека надминувањето на етнополитичките конфликти особено бара повеќе од преформулирање на позициите. Неопходно е да се сменат различните манифестации на конфликтот со решавање на основните причини и да се направи фокус на структурните и бихејвиоралните аспекти на ставовите. Според Јохан Галтунг потребно е да се трансформираат односите, интересите, дискурсите и самата конституција на општеството.[38] Хју Миал (2004, 75-77) верува дека значењето на конфликтот во голема мера зависи од контекстот од кој произлегува, и дека ставовите што ги имаат страните една кон друга се обликувани од претходните односи: нивното однесување се заснова на нивното сеќавање на што се случило во минатото и очекувањата за тоа што може да се случи во иднина. Контекстот го опфаќа поделеното општество со неговата култура, уредувањата на управување, институциите, општествените улоги, нормите, постоечките правила и кодови и сопствениот пат на развој на општеството. Во конфликти кои вклучуваат етничка припадност, малцинства или предизвици на државните структури, самото постоење на државата е во прашање. Покрај ова, повеќето конфликти се под влијание на пошироките економски и политички случувања на регионално и меѓународно ниво. Односите го вклучуваат „целото ткиво на интеракција“ во поделеното општество, како и пошироко, т.е. со други општества.[39] Лошите односи меѓу групите се премногу често предизвикувачи за конфликти и тие останувaат критична пречка за напорите за градење мир во повоените услови. Сеќавањата се дел од социјално конструираното разбирање на ситуацијата на секоја од странните, обликувани од културата и учењето, дискурсот и верувањето. Начинот на кој групите се сеќаваат и го конструираат своето минато често е централен за мобилизација за конфликти, и затоа, тоа е клучна работа што треба да се реши. Во многу општества

[38] Galtung, Johan 1996. Peace by Peaceful Means. London: Sage.

[39] Miall, Hugh 2004. Conflict Transformation: A Multi-Dimensional Task, in: Alex Austin, Martina Fischer and Norbert Ropers (eds.). Transforming Ethnopolitical Conflict. The Berghof Handbook. Wiesbaden: VS Verlag, 67-90. Available at www.berghof-handbook.net.

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

погодени од етнополитичко насилство, односите и сеќавањата се исто така обележани со селективно сеќавање, кое – заедно со негирањето и тенденцијата да се остане затворен во поимот на жртва – може да претставува сериозна пречка за трансформација на конфликтот.[40]

На теренот на Западен Балкан недостигаат силни механизми на ресторативна и репаративна правда што ќе го поткрепат секој обид за помирување. Има малку проекти за меморијализација кои би ги признале злосторствата извршени врз етнички групи различни од сопствените, а нема официјални државни планови за репарација или реституција. Но, ова не значи дека воопшто нема никакви напори за помирување на неофицијално ниво затоа што локалните граѓански организации беа активни во дизајнирањето и промовирањето на различни модели на барање вистина и помирување. Сепак, овие напори остануваат на маргините на општеството и се соочуваат со институционална опструкција и недостаток на општ јавен интерес.[41]

Помирувањето кое би се случило на ниво на политички елити односно само меѓу поединци на врвот во политичките елити и субјекти, а кое не би ги зафатило засегнатите жртви на поранешниот режим не може да доведе до вистинско залечување на раните од минатото и во некоја наредна прилика ќе доведе до повторување на масовните повреди на човековите слободи и права. Практично елитите ќе ги „помират" своите лични, тесни интереси, и ќе склучат „таен пакт" за меѓусебно „ненапаѓање" во догледа иднина, особено за прашања поврзани со амнестирање од гонење за висока корупција и организиран криминал. Пактот може да успее, а поверојатно е дека сепак нема да го помине првиот посериозен историски тест. Но, штетата дефинитивно ќе биде направена, затоа што ваквите тесногради политички манипулации однапред ги стеснуваат вкупните, кревки предуслови и реалната политичка волјата за помирување, и затоа реално помирување нема

[40] Enns, Diane 2007. Identity and Victimhood: Questions for Conflict Management Practice. Berghof Occasional Paper No 28. Berlin: Berghof Research Center.
[41] Jelena Subotic, Truth, justice, and reconciliation on the ground: normative divergence in the Western Balkans, Journal of International Relations and Development Volume 18, Number 3, 2015

MIT UNIVERSITY
SKOPJE

International Journal of Recent Research in Arts and Sciences

ISSN: 1857-8128

да се случи! Ваквото, практично лажно помирување, ги релативизира и го редуцира воведувањето и спроведувањето на сите останати механизми на транзициона правда кои го следат и овозможуваат процесот на помирување. Во оваа смисла, реформите на законодавството ќе потфрлат, механизмите на паметењето брзо ќе се заборават, а рехабилитацијата на жртвите нема воопшто да стигне на дневен ред. Ретрибутивните механизми ќе бидат компромитирани и постаките од кривичното гонење ќе останата без епилог. Можно е да случат аболиции, амнестии или политички заткулисни договори за застарувања на кривичното гонење на конкретни случаи.

Реформирањето и градењето довеба кон новите, постконфликтни и пострежимски институции, исклучуво зависи од фактот колку е задоволена правдата на засегнатите граѓани, жртви на брутални повреди на правата, како и од перцепцијата за остварена правда на директно несегнатите, мнозински обични граѓани. Тие брзо и лесно ќе увидат дека има фингирано помирување кое не допрело до засегнатите и не ја вратило правдата. Фарсичното, квази помирување и понатаму ќе ја одржува во живот, во хибернирана форма, спиралата на реваншизмот. Историските циклуси на повторување на општествено-историските собития, во контекст на сторените, но неисправени масовни неправди, неминовно ќе доведат до повторување на општествените драми. Ненаучените лекциите од историјата ќе ги принудат новите генерации да ја повторат нејзината темна страна.

Заклучок

Општествата не треба да бара главен пат до помирување, туку патеки што минуваат низ различни делови на општествениот терен разурнат од војна и подеднакво е јасно дека за повеќето од трауматизираните општества, помирувањето не е конечна дестинација, туку тековен процес. Притоа, наивно е да се верува дека институциите на транзициската правда, колку и да се софистицирани, можат да донесат помирување еднаш засекогаш. Затоа, предизвикот не треба да се замисли во насока на изнаоѓање на

формулата што ќе донесе помирување, туку напротив да се бараат алатки и процедури кои можат да ги олеснат различните форми на процесите на помирување и да ги задржат.

Согласно ставовите на повеќе автори, може да се контатира дека постои потреба од повеќе емпириски истражувања за тоа дали стратегиите за помирување ја постигнуваат својата цел и за тоа кои стратегии конкретно се најефективни. Понатаму, треба да се знае и повеќе за тоа како различните напори и процеси за помирување влијаат едни на други на терен и како тие всушност влијаат врз демократизацијата. Исто така, треба повеќе знаење за тоа зошто државите избрале одредени стратегии за транзициска правда и за факторите кои влијаеле и го ограничиле нивниот избор. Постои потреба од подобра теоретска рамка која ќе помогне да се разбере разбереме зошто државите – и меѓународната заедница – постапуваат како што постапуваат. И најпосле треба подобро да се разбере како врз соодветноста на различните стратегии влијаат не само политичките фактори туку и разликите во културниот контекст.

Користена литература

[1] Siri Gloppen, Reconciliation and Democratisation: Outlining the Research Field, Report R 2002: 5, Chr. Michelsen Institute Development Studies and Human Rights
[2] Elin Skaar, Chr. Michelsen Institute, Reconciliation in a Transitional Justice Perspective, Transitional Justice Review, Vol.1, Iss.1, 2012, 54-102
[3] David A. Crocker, "Reckoning with Past Wrongs: A Normative Framework," in Dilemmas of Reconciliation: Cases and Concepts, eds. Carol A. L. Prager and Trudy Govier (Waterloo, Ont.: Wilfrid Laurier University Press, 2003), 54.
[4] Karen Brounéus, "Reconciliation and Development," a paper read at "Building a Future on Peace and Justice," Nuremburg, 25-27 June, 2007, 3.
[5] Daniel Bar-Tal and Gemma H. Bennink, "The Nature of Reconciliation as an Outcome and as a Process," in From conflict resolution to reconciliation, ed. Yaacov Bar-Siman-Tov (New York: Oxford University Press, 2004), 11–38.
[6] Susan Dwyer, "Reconciliation for Realists," in Dilemmas of Reconciliation: Cases and Concepts, eds. Carol A. L. Prager and Trudy Govier (Waterloo, Ont.: Wilfrid Laurier University Press, 2003), 106.

[7] Marc Forget, "Crime as Interpersonal Conflict: Reconciliation Between Victim and Offender," in Dilemmas of Reconciliation: Cases and Concepts, eds. Carol A. L. Prager and Trudy Govier (Waterloo, Ont.: Wilfrid Laurier University Press, 2003), 111-35.
[8] Brounéus "Reconciliation and Development," 5. On societal reconciliation (a society reconciling with its past and groups reconciling with each other), see also Hayner, Unspeakable Truths, chapter 10.
[9] Minow, Martha (1998) Between Vengeance and Forgiveness: Facing History after Genocide and Mass Violence, Boston, MA: Beacon Press.
[10] Claire Moon, Narrating Political Reconciliation: South Africa's Truth and Reconciliation Commission (Plymouth, UK: Lexington Books, 2008). See also Charles Villa-Vicencio, Walk with Us and Listen: Political Reconciliation in Africa. (Washington D.C.: Georgetown University Press, 2009).
[11] Priscilla B. Hayner. *Unspeakable Truths: Confronting State Terror and Atrocity*. New York, NY: Routledge, 2001.
[12] Michael R. Marrus, "Overview," in Dilemmas of Reconciliation: Cases and Concepts, eds. Carol A. L. Prager and Trudy Govier (Waterloo, Ont.: Wilfrid Laurier University Press, 2003)
[13] James L. Gibson, "Does Truth Lead to Reconciliation? Testing the Causal Assumptions of the South African Truth and Reconciliation Process, " American Journal of Political Science 48.2 (2004)
[14] Siri Gloppen, Reconciliation and Democratisation: Outlining the Research Field, Report R 2002: 5, Chr. Michelsen Institute Development Studies and Human Rights
[15] Kriesberg, Louis 2007. External Contributions to Post-Mass-Crime Rehabilitation, in: Beatrice Pouligny, Simon Chesterman and Albrecht Schnabel (eds.). After Mass Crime. Rebuilding States and Communities. New York: United Nations University, 243-271. Kriesberg
[16] Galtung, Johan 1996. Peace by Peaceful Means. London: Sage.
[17] Miall, Hugh 2004. Conflict Transformation: A Multi-Dimensional Task, in: Alex Austin, Martina Fischer and Norbert Ropers (eds.). Transforming Ethnopolitical Conflict. The Berghof Handbook. Wiesbaden: VS Verlag, 67-90. Available at www.berghof-handbook.net.
[18] Jelena Subotic, Truth, justice, and reconciliation on the ground: normative divergence in the Western Balkans, Journal of International Relations and Development Volume 18, Number 3, 2015
[19] Enns, Diane 2007. Identity and Victimhood: Questions for Conflict Management Practice. Berghof Occasional Paper No 28. Berlin: Berghof Research Center.